

Õigekeelsussõnaraamatu järgi on sotsiaaltöö tegevus, mis aitab inimesi raskustega toime tulla. Niisugusest definitsioonist lähtudes on iga koolmeister sotsiaaltöötaja, kelle eesmärk on lapse abistamine vaimsete väärtuste omandamise raskel teel. See on töö, mis annab parimaid tulemusi siis, kui iga lapse jaoks jätkub tähepanelikkust, mõistmist ja hoolivust.

Mida väiksem on koolilaps, seda palavamalt ta soovib, et õpetaja märkaks, kui hästi on ta tunnis õpitut mõistnud, kui kauni käekirjaga valmis kirjutanud nõutud harjutuse, kui ilusasti joonistanud maja, pingi ja puu. Kuid õpetajal on vaid üks paar silmi, ta ei jõua parimagi tahtmise juures vaadata igas tunnis iga õpilase tööd ja kiita igaüht eraldi, sest kokkuhoid hariduse rahastamisel on sundinud koole avama liiga suuri klasse. Temperamentsed õpilased püüavad mitmesuguste võtetega õpetaja tähelepanu endale tõmmata. Õpetaja vaatab ja kiidab ning lapsed on rahul. Tundub, et kõik on korras. Aga kui sädistav parv on järgmise kabineti poole tormanud, hakkab õpetaja süda valutama. Talle meenuvad jälle viimases pingis istunud ning seegi kord tagajärjetult õpetaja tähelepanu oodanud väikese tagasihoidliku poisi kurvad silmad. Kas ta veel ka järgmises ning ülejärgmises tunnis on sama püüdlik? Või hakkab tähelepanu otsima hoopis tänavalt?

Keeruline on inimese hingeelu. Üks on kui avatud raamat, teine hoiab kõike endas. Mida teha, kui teismeline teatab tunni algul trotslikult, et tal vihikut pole ning seepärast harjutust kirjutada ei saa? Kurjustada temaga? Pole ju poisi ega vanemate süü, et viielapselise pere noorim võsu otsustas sõejoonistuste tegemiseks just venna eesti keele vihiku võtta ning ema-isa polnud kolme lisakrooni, et uut osta, sest firma, kus töötas pere ainus toitja, läks pankrotti. Mõistev koolmeister ei hakka last klassi ees hurjutama, hoopis noogutab, et ja-jah, mina unustasin ka veerandi lõpus punase pastapliiatsi koju ja pidin kolleegilt laenama, et hinded välja panna, seepärast laenan sulle vihiku, küll tood mulle hiljem uue asemele. Õpilase väärikus ei saa kannatada, kord on taastatud ja kõik lapsed saavad rahulikult pühenduda õppimisele.

Hooliv õpetaja, eriti klassijuhataja on iga lapse unistus. Teda saab usaldada, tema peale võib loota. Kui varakapitalismi töönarkomaanidest vanemad haljale oksale jõudmiseks varavalgest hilisööni tööd rabavad ning neid haruharva kodus näha saab, võib helistada oma õpetajale ning uurida, kas aktusele tülles peaks selga panema ülikonna, kas kollane lips ikka sobib kokku roheline kuuega, missugust rohtu tuleks võtta, kui palavik on juba 38 kraadini tõusnud. Koolis saab õpetajale rääkida rõõmsatest ja kurbadest sündmustest, võitudest ja kaotustest, tülidest ja leppimistestki. Kõige parem on muidugi õpetajaga vestelda kogu klassi ühiste reiside ajal. Pika teekonna vältel on ju mahti end vahepeal õpetaja kõrvale istuma poetada ja kõnelda, kui tore oli isal külas käia, või kurta, et klassi kõige ilusam tüdruk ei märka sugugi talle saadetud lõõmavaid pilke. Nüüd ometi on õpetajal aega, et märgata ja tunnustada ka toda tagasihoidlikku poissi, kes tunnis tähelepanuta jäi.

Ja jõuamegi tagasi algusesse. Koolmeistri (sotsiaal)töö annab kõige paremaid tulemusi siis, kui tal iga lapse jaoks jätkub tähepanelikkust, mõistmist ja hoolivust.

Külliki Kask

Tartu Karlova gümnaasiumi eesti keele ja kirjanduse õpetaja- metoodik

Muudatused hüvitiste ja toetuste arvestamises aastal 2003

Heli Sildmäe

Sotsiaalministeeriumi sotsiaalkindlustuse ja toetuste osakonna jurist

2002.aastaga võrreldes ei ole alates 2003.aastast sotsiaalkindlustust käsitlevates seadustes suuri muudatusi toimunud. Üht-teist on siiski muudetud, millele järgnevalt tahaksin tähelepanu juhtida.

Muudatusi ei ole tehtud Riikliku pensionikindlustuse seaduses (vastu võetud 05.12.2001), Puuetega inimeste sotsiaaltoetuste seaduses (vastu võetud 27.01.1999) ega Riikliku matusetoetuse seaduses (vastu võetud 08.11.2000).

Riiklike peretoetuste seadusesse (vastu võetud 14.11.2001) on tehtud muudatus, millega **kuni üheaastaseid** lapsi kodus kasvatav vanem saab lisaks lapsehooldustasule veel 100 krooni täiendavat lapsehooldustasu. Seega saab kuni üheaastast last kodus kasvatav vanem nüüd riigilt lisaks lapsetoetusele toetust 700 krooni. Seadusemuudatus võeti Riigikogus vastu 30. jaanuaril k.a., lisatoetus määratakse tagasiulatuvalt ka jaanuarikuu eest. Lisatoetus laekub koos lapsehooldustasuga ja täiendavaid dokumente vanem selle saamiseks esitama ei pea.

Ravikindlustuse seadust (vastu võetud 19.06.2002, jõustunud 01.10.2002) muudetud ei ole, ent alates 1.jaanuarist 2003 jõustusid seaduse järgmised, seni mittekehtinud paragrahvid:

§ 25 lg 3 – määrab ravimihüvitiste osakaalu tervishoiuteenuse hüvitiste kuludest ravikindlustuse aastaelarves, kehtestades selleks 20%;

§ 47 – kehtestab täiendava ravimihüvitise määramise ja arvutamise korra ning piirmäärad. Piirmääraks on kehtestatud 20 000 krooni;

§ 63 – sätestab täiskasvanute hambaraviteenuse hüvitised. Täiskasvanute hambaravi ja hambaproteeside eest tasub inimene ise ning haigekassa kompenseerib selle talle sotsiaalministri määрусega kehtestatud summa ulatuses. Kõrgemad kompensatsioonimäärad kehtestatakse rasedatele, kuni üheaastaste laste emadele ja neile, kellel on haiguse ravi tõttu suurenenud vajadus saada hambaraviteenust.

Sotsiaalhoolekande seaduses (vastu võetud 08.02.1995) jõustusid 1.jaanuarist järgmised toimetulekutoetusega seotud muudatused:

§ 22 lg 2¹ täpsustab õpilaste ja üliõpilaste kuulumist perekonna koosseisu toimetulekutoetuse määramisel;

§ 22 lg 3 kohaselt määrab ja maksab toimetulekutoetust valla- või linnavalitsus;

§ 22² lg 2 p 3 sätestab, et **toimetulekutoetuse arvestamisel arvatakse sissetulekute hulgast välja** lisaks nelja- ja enamalapselise ja kolmikuid kasvatava pere toetusele ka **lapsetoetus**. See on seaduse kõige olulisem täiendus, mida ei tohi jätta kahe silm vahele.

Töötuskindlustuse seadusesse (vastu võetud 13.06.2001, jõustunud 01.01.2002) on sisse viidud hulgaliselt muudatusi ja täiendusi, mis jõustusid alates käesoleva aasta 1.jaanuarist. Valdavalt on need korraldusliku ja täpsustava iseloomuga ega muuda töötuskindlustushüvitiste saajate ringi ja kehtestatud määrasid. Siiski peab tähelepanu pöörama mitmele sisulisele täiendusele, mida on oluline teada nii töötuskindlustushüvitise taotlemisel kui ka määramisel.

Seaduse § 6 täienduse kohaselt ei teki õigust töötuskindlustusele isikul, kes on lõpetanud töötamise või teenistuse viimases töökohas **poolte kokkuleppel**.

Riik ja seadus

§ 7 on täpsustatud kindlustusstaaži arvestamise korda. Kindlustusstaaži arvestus lõpetatakse ja kindlustusstaaž loetakse nulliks päevast, mil kindlustatule määratakse töötuskindlustushüvitis või töötu abiraha. Kindlustatu tööle asumisel algab kindlustusstaaži arvestus uuesti.

§ 9 lg 1 on täpsustatud sõnastust. Nimelt arvutatakse töötuskindlustushüvitise suurus kindlustatu keskmisest kalendripäeva töötasust **viimasel 12 töötatud kuul**, ent mitte enam kui kolmekordsest Eesti keskmisest ühe kalendripäeva töötasust eelmisel kalendriaastal.

§ 12 sätestab, et töötuskindlustushüvitis eelmise kalendrikuu eest tuleb kindlustatule välja maksta jooksva kalendrikuu 10. päevaks. Hüvitise panka või posti teel maksmine toimub **maksja kulul**.

§ 40 on detailsemalt välja toodud, millistelt töötaja ning teenistuja sissetulekutelt töötuskindlustusmakset makstakse. Need juhtumid on:

- töötajale makstud palk ja muud tasud, välja arvatud töölepingu lõpetamisel Eesti Vabariigi töölepingu seaduse alusel makstud hüvitised;
- avalikule teenistujale makstud palk ja muud tasud, välja arvatud teenistusest vabastamisel avaliku teenistuse seaduse alusel makstud hüvitised;
- füüsilisele isikule töövõtu-, käsundus- või muu teenuse osutamiseks sõlmitud võlaõigusliku lepingu alusel makstud tasud, välja arvatud juhul, kui tasu saav isik on kantud äriregistrisse või registreeritud elukohajärgses Maksuameti kohalikus asutuses füüsilisest isikust ettevõtjana ja tasu on saaja ettevõtlustulu.

Sotsiaaltoetuste määrad eelmise aastaga võrreldes muutunud ei ole ning on 2003.aastal järgmised:

Lapsetoetuse määr on 150 krooni kuus ja lapsehooldustasu määr 1200 krooni kuus.

Puuetega inimeste sotsiaaltoetuse määr on 400 krooni kuus.

Rahvapensioni määr on 867.20 krooni.

Toimetulekupiiri suurus üksi elava täiskasvanud inimese kohta on 500 krooni kuus.

Matusetoetuse suurus on 1800 krooni.

Sotsiaaltoetuse määr 2003.aastaks on 400 krooni.

Sotsiaalsed probleemid koolis

Mare Leino

TPÜ sotsiaaltöö osakonna lektor

Ph.D. sotsiaaltöö alal

Aastal 2002 kaitsesin doktoritööd “Sotsiaalsed probleemid koolis ja õpetaja toimetulek”. Käesolevaga annan lühiülevaate uurimuse ühest osast.

Taust. Koolis ilmnevate sotsiaalsete probleemide uurimisvajaduse on tinginud Eesti kui siirdeühiskonna majanduslikud ja sotsiaalsed muutused, mis oluliselt mõjutavad ka hariduselu. Lisaks õpetamisele peavad nii kool kui õpetaja järjest rohkem lahendama ühiskonnast paratamatult kooli kanduvaid mureküsimusi. Samas pole enamik õpetajaid selleks piisavalt ette valmistatud. Ilmneb vastuolu õpetajale esitatavate ootuste ja nõudmiste ning tema teadmiste, oskuste ja võimaluste vahel neid tulemuslikult käsitleda. Täna Eestis kooli paratamatult mõjutavatest sotsiaalprobleemidest on olulisemad seotud varandusliku kihistumise, kuritegevuse ja meelehävingite levikuga.

- Uuringud näitavad, et 1998. aastal kuulus veerand kahelapselistest ja rohkem kui kolmandik kolmelapselistest peredest süüvavaeste kategooriasse (kuusissetulek leibkonnaliikme kohta alla 1060 krooni), mis paratamatult mõjutab laste kooliõpinguid (Heinlo 2001: 24). Toimetulekuraskused mõjutavad koolielu otseselt, samas oodatakse õpetajalt, et ta arvestaks kõikidest sotsiaalsetest gruppidest pärit laste vajadusi (Talts 2001: 29).
- Kasvab karistust kandvate 14–17-aastaste hulk: kui 1989. a oli neid 671, siis 1996. a 1836 (100 000 elaniku kohta) (UNICEF 1998: 115). Kuritegelik mentaliteet kandub paratamatult koolidesse, õpetaja peab sellega arvestama ja sellele vastu seisma.
- Uurimuste põhjal on 96% 15–16-aastastest Eesti lastest tarvitanud alkoholi, 67% on olnud ka purjus (Lepik, Nurga, Ers 2001). Legaalseid mõnuaineid proovitakse varakult: neljandik küsitlenuist suitsetas esimese sigareti ja viiendik jõi lahjat alkoholi juba 11-aastaselt (Kull, Saat 2000: 61).
- 1996. aastast saadik on alaealiste narkomaanide arv kasvanud 132% (Heido 2000: 57). Kui 1995. a oli mingit illegaalset uimastit tarvitanud 8% 15–16-aastastest õpilastest, siis 1999. a kasvas proovijate hulk 16%-ni (Allaste 2000: 30). Sajad koolikohuslased on nakatunud AIDSi, üha rohkem puudutab see probleem Tallinna eestikeelsete koolide õpilasi (Eelrand 2001).
- Koolielus peegeldub pingestunud ühiskondlik kontekst nii õpilaste kui õpetajate hoiakutes ja käitumises. Kasvab klassikordajate arv. Kindlasti mõjutab probleemi leibkondade majanduslik olukord, millele viitab fakt, et maakoolides on linnaga võrreldes klassikordajaid ligi kaks korda enam (Heinlo 2001: 23). Kooli katkestanute protsent 16-aastastest on praeguseks juba üle 10% (Annus jt 2000: 7). TÜ haridusteaduskonna avamisel 1.09.2001 märkis prof J. Aaviksoo, et viimasel kümnendil on jõutud olukorda, kus 20% noortest ei suuda omandada põhiharidust. Probleemi tõsidusele viitavad tööjõu-uuringud: 15–74-aastaste hulgas on kasvanud alg- ja põhiharidusega inimeste osakaal, seda eriti töötute osas (Helemäe, Võormann 2001: 10).
- Suureneb õpetajate rahulolematuse tase. Õpetajaid painavad materiaalsed mured: et toime tulla, võetakse endale liiga palju tunde ning töötatakse ka väljaspool kooli, mis kõik väsitab. Eesti õpetajad on väsinud, moodustades ise ühe riskigrupi (Juurak 2001, 5; Vernik 1999, 24).

Koolis ilmnevad sotsiaalprobleemid ühelt poolt ja kooli ettevalmistamatus nendega hakkama saada teiselt poolt on tekitanud olukorra, kus järjest rohkem noori ei omanda kohustuslikku põhiharidust, seades seega ohtu ühiskonna jätkusuutlikkuse.

Sotsiaalse probleemi mõiste

Sõna “sotsiaalne” on mitmetähenduslik – argitasandil peetakse seda indiviidi omaduseks (sotsiaalne inimene otsib kontakte). Sotsiaalpoliitilistes diskussioonides haakub “sotsiaalne” väärtussüsteemiga, vastandudes majandusele. Sotsiaalpsühholoogias nimetatakse sotsiaalseks igasugust inimeste vastastikust mõju, tasandist olenemata, mistõttu kõik koolis toimuvgi on sotsiaalne (Hilasvuori, Rantanen 2000: 5). Lühidalt võiks sotsiaalset defineerida mõistete “ühiskondlik”, “kollektiivne” ja “solidaarne” kaudu. Lisaks tähtsustatakse selles kontekstis normi mõistet.

Mõiste “sotsiaalne” mitmetähenduslikkuse tõttu on sotsiaalsetel probleemidel mitmeid definitsioone. Nendena käsitletakse ressursinappust (Schilling 1997: 260), samuti soovimatut olukorda, mis puudutab suuremat hulka inimesi ning mille suhtes arvatakse suutvat midagi ära teha kollektiivse (ühiskondliku) tegevuse kaudu. Sotsiaalsest probleemist räägitakse sekkumisvajaduse ilmnedes (Jokinen jt. 1995: 12; Mäntysaari 1993: 32). Eristatakse objektiivseid ning kultuurikontekstist tulenevaid; majandusliku toimetuleku ja suhetega haakuvaid probleeme (Tulva 1994: 19). Üldiselt defineeritakse mingit olukorda sotsiaalse probleemina alles siis, kui on täidetud teatud tingimused: tegemist ei tohi olla inimestevahelise nn. erakonfliktiga, vaid see peab olema avalik probleem. Selles kontekstis rõhutatakse nii kvantitatiivset kui kvalitatiivset mõõdet: kui suurel osal inimestest on ühesuguseid probleeme, võib asi muutuda avalikuks - hakatakse rääkima sotsiaalse probleemi võimalusest (Schilling 1997: 258, 261).

Sotsiaalseid probleeme tervikuna iseloomustab pidev muutumine: ühest ja samast nähtusest räägitakse eri aegadel erineva intensiivsusega, st eri aegadel peetakse probleemseks erinevaid ilminguid. Seejuures rõhutatakse spetsialistide rolli: kui mingi sotsiaalne probleem institutsionaliseeritakse, on sellele antud n.ö ametliku probleemi staatus. Oma uurimuses kaardistasin ühiskonnast kooliklassi kanduvaid otseseid ning kaudseid sotsiaalseid probleeme.

Uurimuse käik

1999/2000. õ/a-l tutvusin koolidega, kus tegutses probleemidega laste klass. Eeldasin, et just sellises kollektiivis kontsentreeruvad nii probleemid kui lahendid, mis võimaldab õpetaja toimetulekustrateegiaid paremini kaardistada. Jälgisin tunde nelja gümnaasiumi erinevates klassides ning otsustasin keskenduda ühele Tallinna koolile, kuna:

- sealses probleemlaste klassis oli poisse ja tüdrukuid umbes pooleks (mujal domineerisid poisid);
- õpilaste vanus oli ühtlane (st et õpetamismeetodite valikut ei mõjutanud laste vanusest tingitud ealised iseärasused);
- koos töötatakse 4. klassist alates, mis tähendab, et on kujunenud traditsioonid;
- tegemist on magalarajooni tüüpikooliga, kus õpivad kõik piirkonna lapsed (õpilaste tase seega sama ebahühtlane kui enamikus Eesti koolides);
- klassijuhatajal on pedagoogilist staaži ligi 30 aastat, mistõttu tema strateegiate kaardistamine võib olla õpetlik.

Lisaks tundide vaatlemisele osalesin klassiõhtutel, vestlesin laste ja õpetajatega. Praktiliselt toimus haridusetsnograafilise osalusvaatlus nii, et tagapingis istudes fikseerisin tunnis toimuvat kirjalikult ja põhjalikult. Originaalmärkmed tegin kaustikutesse, samal õhtul sisestasin need arvutisse. Haridusetsnograafiline uuring neljas koolis kestis 180 tundi (neist 150 t ühes ning 30 t ülejäänud 3 koolis). Põhjalikult analüüsisin 110 tunni kohta tehtud märkmeid (peamiselt matemaatika, eesti keele, kirjanduse, ajaloo, loodusõpetuse tundide vaatlusprotokolle).

Tulemused

Haridusetsnograafilise osalusvaatluse tulemusena selgus, et ühiskonnast kooli kanduvad sotsiaalprobleemid mõjutavad õpetaja tööd nii otseselt kui kaudselt. Õpetaja roll on komplitseeritud: ühelt poolt kooli ametlikud eesmärgid, teisalt kodupingete kandumine kooli (sotsiaalprobleemide ohvrina vaadeldavad õpilased). Kahe tule vahel on ka lapsed ise: kooli ootused *contra* vanemate võimalused ning toetamisvalmidus. Sama kehtib vanemate kohta: kooli nõuded *contra* elumured.

Harvad pole juhtumid, mil just õpetaja peab probleemset peret nõustama (kohati ainuisikuliselt) ja isegi väljaspool tööaega. Juhtub sedagi, et õpetaja on sunnitud mõnele lapsele osutama otsest materiaalselt abi: ostma oma raha eest vihikuid, paberit, malli vms, kuna vastasel juhul ei tööta laps tunnis kaasa ning siis kannatab juba terve klass. Kodune olukord mõjutab õppetöö kulgu ka õpiülesannete osas: õpetaja peab pidevalt arvestama, millised on kodutööde tegemise võimalused. Perede rahaline seis mõjutab klassi ühisüritusi. Esimene läbirääkimiste voor (nt ekskursiooni asjus) keskendub tavaliselt teemale; kuhu võiks teoreetiliselt minna (s.t missugused on rahalised võimalused). Vaadeldud klassis kestis see etapp paar kuud. Pärast otsustamist algab rahakogumise periood, mis omakorda ei suju valutult. Juhtub, et siingi peab pedagoog oma napist palgast sponsorit mängima. Õppetööd häirib ka laste silmaringi piiratus – raske on arendada tunnis diskussiooni, kui noore inimese elukogemus piirdub kooli ning sotsiaalprobleemse koduga.

Lisaks otsestele sotsiaalsetele probleemidele raskendavad koolitööd konfliktid kooli eesmärkide ning laste sotsiaalsest taustast johtuvate käitumisharjumuste vahel. Neid võib nimetada sotsiaalprobleemide **kaudseks** ilmnemiseks klassis ehk sotsialiseerumiskusteks. Pedagoogide sõnul tuleb mõned lapsed enne rääkima õpetada – alles siis saab alustada tegeliku tööga. Probleem on selles, et sageli erineb laste kodune keel koolis aktsepteeritavast oluliselt. Teravamad konfliktid koolis tekivad ebatsensuursete sõnade kasutamisest. Õpetaja korvab kodukasvatuse puudujääke mitmel viisil, mis kõik raskendab pedagoogi tööd. Näiteks võib tekkida arusaamatusi seoses söömise või nätsu närimisega tunnis. Majanduslik ebakindlus tekitab kaitsetust, hirme ja muresid. Peredes, kus tööd ja muret on rohkem kui rõõmu, eelistatakse meetodeid, mis loovad korra majja hetkega – kasvatuse on seal autoritaarsem ning vägivaldsem. Siirdeühiskonnas muutub õpetaja üha enam kodukasvatuse korvajaks – lapsed hindavad õpetajat, kes hoolib. Just reeglite kehtestamine ning piiride seadmise oskus suurendab laste respekti pedagoogi suhtes. Et klassielu kindlamini rööbastele saada, kujundab õpetaja traditsioone, seades sisse oma klassi reegleid. Reeglite juurutamine koolis on seda olulisem, mida vähem neid tähtsustatakse kodus. Lapsed vajavad raame, kuna see süvendab turvalisust. Kui neid ei kehtesta vanemad, suureneb õpetaja vastutus.

Kokkuvõte

Uurimusest selgus, et ühiskonnast kooli kanduvate probleemide puhul võib õpetaja keskseks toimetulekustrateegiaks pidada sotsiaalpedagoogilise pädevuse kujundamist. Kodanikuhariduse kontekstis tuleb rõhutada selle tegevuse jõustavat, innustavat ning enesehinnangut toetavat olemust. Vaadeldud tundides suhtles õpetaja laste kui isiksustega - ainealane sisu sõltus õpilaste individuaalsusest. Ilmnes sotsiaalse pädevuse edendamise olulisus. Õpetaja toetas õpilaste enesehinnangut; edendas esinemisjulgust; õpetas koostööoskusi; süvendas tolerantsust; tähtsustas huumorit; õpetas konfliktide vältimise strateegiaid; arendas keskendumisoskust; õpetas pingemaandamise oskusi; innustas ning andis positiivset tagasisidet; väärtustas lapse omapära; edendas emotsionaalset intelligentsi; kasutas aktiveerivaid strateegiaid. Mainitud strateegiate abil kujundas õpetaja soodsa tööõhkkonnaga kollektiivi, leevendades sel moel sotsiaalsete pingete ilmnemist klassis ning ühtlasi aitas sel viisil tagada koolikohustuse täitmist.

Aastakümnete pikkune töökogemus oli õpetajat veennud selles, et akadeemilise sõnumi vahendamine eeldab lähtumist lapse sotsiaalsest taustast. J. Hämäläinen ja L. Kurki rõhutavad, et sotsiaalpedagoogika pole ainult kitsalt piiritletud meetod, õpitav võte ega tehnika, vaid ka suhtumine ja maailmavaade (Hämäläinen, Kurki 1997). Keskseks teemaks selles on subjektsust realiseerida aitavate tingimuste loomine ehk teisisõnu kasvatusliku suhte kujundamine. Seega oletus, et klassis ilmnevate sotsiaalsete probleemidega aitab toime tulla sotsiaalpedagoogika valdamine, leidis kinnitust. Tuleb rõhutada, et sotsiaalsete probleemide ilmnemine koolis pole ainuüksi meie postsotsialistlik eripära. Seda teemat on lääne kasvatusteadlased uurinud juba aastakümneid. Seniste uuringute põhijärelduseks on vajadus panustada õpetajate ettevalmistusse: ühiskonna poolt koolile esitatavad uuenevad väljakutsed eeldavad õpetajakoolituse kaasajastamist (Viljanen 1988: 30; Heikkurinen 1994: 120), ja seda nii mujal maailmas kui meil.

Ettepanekud olukorra parandamiseks. Et kool on ühiskonna väike mudel, pole sotsiaalsete probleemide ilmnemist klassis võimalik välistada. Küll aga saab õpetajat tema töös mitmeti aidata. Üheks selliseks võimaluseks on sotsiaalpedagoogika-alane (täiend)koolitus. Olen välja töötanud sotsiaalpedagoogika programmi, mida juba kasutatakse TPÜ sotsiaaltöö osakonnas ning TPÜ täiendkoolituse osakonnas.

Teiseks õpetajate toetamise võimaluseks on ette näha üldhariduskoolides sotsiaalpedagoogi ametikoht. Ositi selle sihi realiseerimiseks kutsuti ellu TPÜ sotsiaaltöö osakonnas 2002/03. õppeaastast sotsiaalpedagoogika magistrantuur.

Kasutatud kirjandus

- Allaste, A.-A. 2000. Noored ja uimastid. – *Haridus*, 3, 29–31.
- Annus, T., Jenk, H., Jõgi, K., Kimmel, S., Neudorf, R. 2000. *Ülevaade Eesti haridussüsteemist*. Tallinn.
- Eelrand, H. 2001. HI-viirusesse nakatuvad üha rohkem Tallinna õpilased. – *Eesti Päevaleht*, 26.09.
- Heido, R. 2000. Children and crime. – T. Kutsar (Ed.). *Children in Estonia*. Tallinn: ÜRO, 57–58.
- Heikkurinen, T. 1994. *Kouluttamisen perusteet*. Helsinki: RT-paino.
- Heinlo, A. 2001. Edasijõudmine põhihariduses. – R. Võormann (toimetaja). *Sotsiaaltrendid 2*. Tallinn: Statistikaamet, 18–21.

- Helemäe, J., Võormann, R. 2001. *Noored tööturul milleeniumi vahetusel*. – Sotsiaaltöö 3, 9–11.
- Hilasvuori, T., Rantanen, T. 2000. *Yksilöllisyys ja auktoriteetti*. Vantaa: Helsingin Yliopisto.
- Hämäläinen, J., Kurki, L. 1997. *Sosiaalipedagogiikka*. Porvoo: WSOY.
- Jokinen, A., Juhila, K., Pösö, T.. 1995 Tulkitseva sosiaalityö. – A. Jokinen, K. Juhila, T. Pösö (toim). *Sosiaalityö, asiakkuus ja sosiaaliset ongelmat*. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino OY 9 -31
- Juurak, R. 2001. *Õpetajatel arenguruumi jätkub*. – Haridus, 3, 2–5.
- Kull, M., Saat, H. 2000. Erinevad uimastipreventsiooni strateegiad koolitasandil. Sotsiaalsete oskuste õpetus kui efektiivseim metoodika. – *Haridus ja sotsiaalne tegelikkus*. Tartu Ülikooli pedagoogika osakond, OÜ Vali Press.
- Lepik, K., Nurga, M., Ers, R. 2001. Alkoholireklaam ja noored. – *Õpetajate Leht*, 10.08.
- Mäntysaari, M. 1993. *Sotsiaaltöö küsimusi*. Tallinn: EV Sotsiaalministeerium.
- Schilling, J. 1997. *Soziale Arbeit*. Berlin: Luchterland.
- Talts, L. 2001. Kooli ja kodu koostöömudelid. – *Haridus*, 6, 29–33.
- Tulva, T. 1994. Kansalaisyhteiskunnan kasvukivut – sosiaaliset ongelmat Eestissä. – *Helsingin kaupungin tietokeskuksen tutkimuksia* 10. Helsinki: Tietokeskus.
- UNICEF The Monee Project: Education for All? – C. Bellamy (Ed.). *Regional monitoring Project*, 5/1998.
- Vernik, E.-M. 1999. Hariduse kvaliteet. – *Haridus*, 3, 23–26.
- Viljanen, E. 1988. *Opettajankuva opettajan kasvatuksen lähtökohtana*. Jyväskylä: Kopi-Jyvä OY.

Uue sajandi väljakutsed tööturul

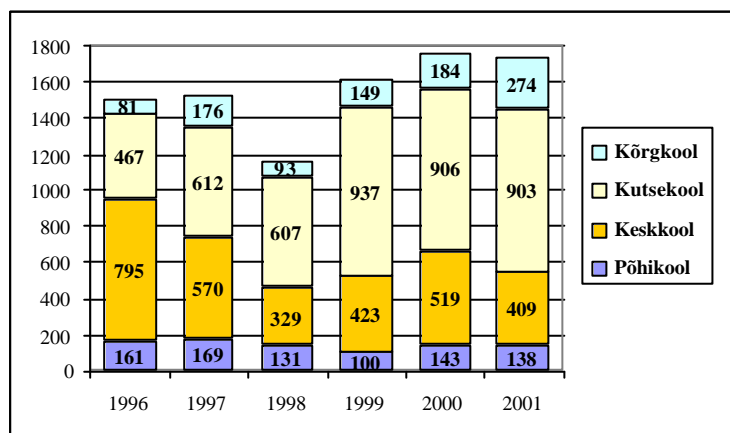
Mati Ilisson

Tööturuameti peadirektor

Viimastel aastatel on hariduse ja tööturuga seoses palju räägitud kutseõppe madalast tasemest, ületootmisest kõrgkoolide mõnel erialal ja kutsealade perspektiivikuse taustauuringute puudumisest. Kas need korduvalt tõstatatud küsimused on nüüdisaegsel tööturul edukuse põhilisteks takistusteks? Kindlasti on need puudused olulised, kuid artikli autori arvates nõuab nüüdisaeg palju avaramat teemakäsitlust. Nii mõnedki olulised eeldused, mis tagavad edu tööturul, kujunevad välja juba varajases lapseas. Peatuksin lähemalt teemadel, millest on seni vähe juttu olnud-need on nn uue sajandi sotsiaalsed oskused ja kvalifikatsioon, millele tööandjad inimeste palkamisel järjest rohkem rõhku panevad.

Haridus kui edukuse eeldus tööturul

Nüüdisaegne **tööturg** vajab kõrge kvalifikatsiooniga töötajaid, seega on kindlasti üheks töötaja eeliseks hea haridus. Ka statistika kinnitab, et kõrgharidus tagab tööturul edu. Madala haridustasemega inimesed jäävad suurema tõenäosusega tööta. Kõrgharidusega töötuid on küll vähe, kuid siiski on kõrghariduse omandanud noored sageli sunnitud töötama madalamat kvalifikatsiooni nõudvatel ametikohtadel.

Joonis 1. Töötuna registreeritud koolilõpetajad hariduse järgi 1996. – 2001.a.

Vaieldamatult on viimastel aastatel hariduselu korralduses saavutatud edu, paraku tekitavad tööturu nõuded nii mitmeidki probleeme.

Suurimaks mureks tööturul on noored, kes jätavad pooleli põhi-, gümnaasiumi- või kutsehariduse omandamise. Nende aitamine on keeruline, sageli pea võimatu, kuna paljusid neid ähvardab oht sattuda väärale teele.

Gümnaasiumiharidust tuleks käsitada kui kutse omandamise eeltingimust. Paraku ei ole kutseharidus piisavalt populaarne ja sageli valivad noored selle asemel akadeemilise hariduse või jätavad haridustee hoopis pooleli.

Kuigi kutsehariduses on märgata edasiminekut, tuleb siiski tunnistada kutsehariduse taseme ebahütlust. Koolide ja ettevõtete koostöö on kohati ebarahuldav ning praktikakohad standardiseerimata. Harvad pole juhused, kus tudeng peab endale ise praktikakoha otsima, aga ühel ja samal alal on väga erineva tasemega ettevõtteid. Just praktikakohtade ebahütlane tase süvendab ebavõrdsust kvalifikatsiooni omandamisel.

Kõrghariduse puhul on segavaks asjaoluks kõrgharidust pakkuvate haridusasutuste suur arv, mis paneb kahtlema nendes saadava hariduse kvaliteedis. Sageli on õppekavad akrediteerimata ja niisuguses kohas seega omandatud kõrgharidus kaheldava väärtusega. Tudengil puudub ülevaade ja kindlus, kui tarbija ülevaadet, kas lubatud kõrgharidus tagab talle konkurentsivõime tööturul.

Elukutse õige valik sõltub suuresti karjäärinõustamisest ja selle kvaliteedist. Noortele pakutav nõustamine ei ole täna piisavalt kvaliteetne ja kõigile kättesaadav. Puudulikule nõustamisele viitavad vajakajäämised tööintervjuudel, samuti sagedane enese üle- või alahindamine.

Vaja on välja kujundada koolitusturg. Kui 10 – 20 aastat tagasi oli tööturul edukuse aluseks omandatud kutse, siis täna sellest enam ei piisa. Konkurentsivõimelisus nüüdisaja tööturul eeldab pidevat arengut – valmisolekut vahetada vanad oskused uute vastu. Väga oluline on elukestva õppe juurutamine, mis meil tavad on kahjuks veel lapsekingades.

Uue sajandi sotsiaalsed oskused ja kvalifikatsioon

Tööturul ei piisa ainult headest kutseoskustest, sest sageli võib näha olukorda, kus korraliku haridusega inimene ei suuda leida tööd. Tänapäeval ootab tööandja töötajalt lisaks töötulemustele ja kutsealasele ettevalmistusele oskusi, mis ei pruugi küll puudutada konkreetse ametikoha otseseid tööülesandeid, kuid mängivad ametialases toimetulekus suurt rolli. Millised need on?

Sotsiaalsete oskuste all mõistetakse oskusi, mida ei saa mõõta, kuid mis on siiski tuvastatavad. Nendeks on töötaja õppimisvõime, oskus suhelda teiste inimestega tööl ja mujal, koostöövõime, oskus suhtuda tööülesannetesse loovalt ning olla paindlik stressi- ja konfliktsituatsioonides.

Paraku ei ole ka see veel piisav. Nüüdisaja tööturg esitab töötajale aina suuremaid nõudmisi. Neid võib nimetada ka uue sajandi kvalifikatsiooniks. Tähtis on soov teha tööd maksimaalselt hästi ja tunda uhkust oma töö üle – seega olla motiveeritud. Nende nõuete hulka kuulub valmidus võimalikeks ametialasteks muutusteks, kohanemisvõime uute töötingimuste ja –ülesannetega. Oluline on vastutus töötulemuste eest, valmisolek uute tööalaste väljakutsete vastuvõtmiseks ning töö tulemuslikkuse läbiarutamine kolleegide ja tööandjatega. Tähtis on meeskonnatöö ja arusaamine sellest, kuidas minu (meie) töö mõjutab ettevõtte, töökaaslaste, kogu meeskonna tegevuse tulemust. Järjest enam pööratakse tähelepanu geograafilisele ja kutsealasele mobiilsusele, st kui kodukohas ei ole soovitud ja erialasele ettevalmistusele vastavat tööd, tuleb olla valmis asumata tööle mõnes kaugemas piirkonnas. Samuti eeldatakse valmisolekut töötada teistes piirkondades, kui firmal on seal filiaale või tütarettevõtteid.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et nüüdisaegne tööturg eeldab inimese ettevalmistust tulevaseks tööks juba varajases lapseast. See aga nõuab õpilaselt, õpetajatelt, lastevanematelt, töötajatelt ja töötutelt pidevat eneseanalüüsi. Kas me ikka teeme kõik endast oleneva, et suuta tööturul edukalt konkureerida? Ainult partnerite -haridusasutuste, ettevõtete ja teiste tööturu osapoolte- tiheda koostöö korral on meil võimalus elukestva õppe kaudu paindlikult areneda ja liikuda ühiste eesmärkide poole, mis tagavad edukuse tööturul.

Eluasemepoliitika suundumused Eestis

Anneli Kährik

Poliitikauuringute Keskus PRAXIS

Käesolev artikkel annab lühiülevaate Poliitikauuringute Keskuse PRAXIS poolt välja antud trükisest "Eluasemepoliitika Euroopas ja Eestis" (autorid Anneli Kährik, Jüri Kõre ja Margus Hendrikson).

Eluase kui elanike heaolu mõjutav tegur

Eluaset loetakse üheks inimese heaolu taseme indikaatoriks, kuna eluaseme omadused mõjutavad tervist, rahulolu ja lõimumist ühiskonda. Korralikule eluasemele juurdepääsu puudumine aitab kaasa sotsiaalse tõrjutuse tekkele. Paraku on ülemineku-Eesti oludes eluaseme küsimustele seni vähe tähelepanu pööratud. Käesolev artikkel analüüsib eluasemesektoris toimunud muudatusi ning pakub välja mõned meetmed, kuidas oleks võimalik eluasemesektori arengut tõhustada.

Avalik sektor eluasemeturu mõjutajana

Avalik sektor saab eluasemeturgu sekkuda kahel viisil: (1) reguleerides pakkumist ning (2) reguleerides nõudlust eluasemeturul. Pakkumise mõjutamine toimub stabiilse majanduskeskkonna loomise, eluasemetootjate subsideerimise ja avaliku sektori poolt eluasemete pakkumise kaudu. Olulisel kohal on omanikuasustusele (iseehitajatele) toetuste andmine. Nõudlust suurendavad meetmed on suunatud otseselt eluaseme tarbijatele: antakse sooduslaenu, vähendatakse maksukoormust, makstakse eluasemetoetusi (majandamiseks, renoveerimiseks jne), reguleeritakse üüre. (vt. joonis 1.) Euroopa heaoluriikide kogemuste põhjal annab parimaid tulemusi pakkumise ja nõudluse samaaegne mõjutamine.

Avaliku sektori sekkumise määr ja vormid erinevad riigiti oluliselt. Põhja-Ameerikas ja Euroopa üleminekuriikides on valdav *liberaalne* süsteem, mida iseloomustab riigi minimaalne sekkumine eluasemeturgu. Niisugusel korral domineerib omanikuasustus ning eluasemetoetused on suunatud elanikkonna sotsiaalselt tõrjutud rühmadele. Traditsiooniliselt Põhjamaadele iseloomulikus *sotsiaaldemokraatliku süsteemi* ning Kesk-Euroopale (Saksamaa, Prantsusmaa jt.) iseloomulikus *korporatiivse süsteemi korral* on avaliku sektori sekkumine eluasemeküsimustesse tunduvalt suurem ja eluasemepoliitika on suunatud ka keskklassile.

Viimasel paaril aastakümnel on enamikus Euroopa riikides aset leidnud avaliku sektori rolli vähenemine eluasemesektoris (tingitud vajadusest piirata avaliku sektori kulutusi ja ka seetõttu, et on saavutatud soovitud heaolu tase); levib omanikasustus ja eraüürisektor, osa avaliku sektori eluruumidest erastatakse, kasvavad nõudluse suurendamiseks suunatud toetused. Niisuguse arenguga on kaasnenud mitmed positiivsed, aga ka negatiivsed tagajärjed, nagu kinnisvarahindade tõus, elamuehitusmahu vähenemine, avaliku üürisektori marginaliseerumine jne. Erastamine jms võtted on vähendanud küll avaliku sektori otseseid kulutusi, kuid suurenenud on kaudsed kulud (sotsiaalkaitse kulud). Paljud leibkonnad on sattunud makseraskustesse ning muutunud sõltuvaks sotsiaaltoetustest. Kuna liberaalsed suundumused ei ole andnud loodetud tulemusi, on taas hakatud soodustama eluaseme pakkumist: muuhulgas on käivitunud riiklikud üüripindade renoveerimise ja ehitamise programmid.

Liberaalsete reformide tagajärjed Eestis

Eesti eluasemesektori suundumused on paljuski sarnased eelpool kirjeldatud Euroopa riikidega: ka meil on toimunud eluruumide laiaulatuslik erastamine ning tagastamine endistele omanikele; turumajanduslike üürisuhete sisseseadmine, st. üleminek üüri subsideerimiselt tegelikke eluasemekulutusi katvale üürile; sotsiaaltoetuste süsteemi sisseseadmine, mis peaks katma raskes majanduslikus olukorras perede eluasemekulud, samuti eluruumide majandamise restruktureerimine. Oluliseks erinevuseks on aga reformide ulatus, mis oma radikaalsuselt tunduvat ületab enamikus Euroopa riikides (ka üleminekuriikides) toimunut. Kui 1992. aastal kuulus Eestis 61% eluruumidest avalikule sektorile, siis 2001. aasta alguseks oli selliste eluruumide osakaal langenud 6%-ni (võrdluseks: Euroopa Liidu keskmine näitaja oli 1996. aastal 18% ja on jäänud ka järgnevatel aastatel enam-vähem samale tasemele). Omanikuasustuse osakaal ületab aga Eestis tublisti EL vastavat suhtarvu. (vt joonis 2.) Need erinevused näitavad selgelt Eesti avaliku sektori piiratud võimalusi sotsiaalselt tõrjutud elanikkonna rühmade eluasemeprobleemide lahendamisel.

Positiivsete muutuste kõrval (avaliku sektori vabanenud ressursid elamuehitusest ja elamumajanduse subsideerimisest, eluruumide omaniku ja haldajana tugevnenud era- ja mittetulundussektor jne.) pole süsteemi muutus suutnud siiski lahendada paljusid probleeme, lisandunud on varem tundmatud probleemid. Neist olulisemad on:

- Probleemid eluruumide majandamise ning kaasajastamisega (põhjuseks elanike väike maksejõud, toetuste süsteemi ebatõhusus, elamufondi kriitiline seisukord, oskuste ning tahte vähesus). 1999. aastal oli eluaseme eest tasumisel sageli raskusi ligi viiendikul suurlinnades elavatest leibkondadest (pealinlaste mure oli küll mõnevõrra väiksem). 1980. aastate teisel poolel eluaseme eest makstud 2-3% asemel kulutas keskmine leibkond 1999. aastal oma tarbimiskuludest eluasemele keskmiselt 19% (Eesti Statistikaamet). Kehtiv toimetulekutoetuste süsteem ei taga abi kõigile makseraskustes peredele (näiteks paljud erasektori üürnikud on kaitseta).
- Avaliku üürisektori füüsiline ja sotsiaalne allakäik ning maine langus. Üldjuhul on jäänud erastamata vaid madala kvaliteediga eluruumid; eluruumid on järjest enam suunatud sotsiaalsele riskirühmale – vaestele ja õnnetuse tagajärjel peavarju kaotanud peredele, erivajadustega inimestele jne. Üheks oluliseks rühmaks munitsipaaleluruumide üürnike hulgas on ka tagastatud elamutest välja tõstetud üürnikud. Väikese maksevõimega elanikest tingituna on raske tõsta ka üüri neis kortereis, et tagada parem majandamine.
- Juurdepääs elamuturule (põhjuseks kõrged hinnad, väike üürisektor, väike pakkumine jõukohaste hindadega üüriturul – see puudutab eelkõige noori leibkondi). Nende leibkondade arv, kes on võimelised endale uut eluaset ehitama, on väga väike. Viimaste aastate andmetel saab vaid keskmiselt 0,2 protsenti leibkondadest aasta jooksul kolida uude eluruumi.

Vajadus täiendavate meetmete järele

Elamupoliitika praeguses suhteliselt liberaalses süsteemis ei saa avaldada elamusektori arengule määravat mõju. Küll aga saab teatavate elamupoliitiliste meetmete rakendamise teel avaldada kaudset mõju eluaseme pakkumisele ja nõudlusele nii, et areng oleks kaugemas perspektiivis majanduslikult tulus ja sotsiaalselt alalhoidlik.

Sotsiaalpoliitika

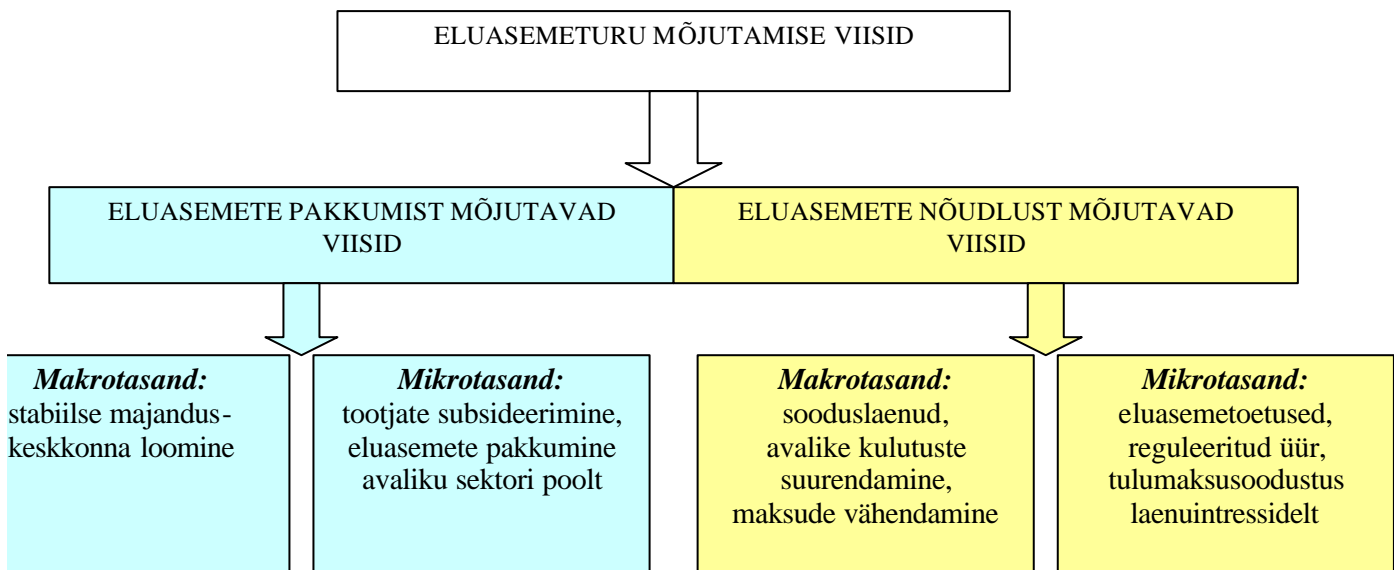
Prioriteetideks peaks eelkõige saama üürituru väljaarendamine, elamuehituse soodustamine, eluruumide tõhusam majandamine ning toimetuleku tagamine väikese sissetulekuga leibkondadele kindlatele standarditele vastaval elamispinnal. Kuna praegune üüriturg pakub vähe heas elukeskkonnas asuvaid ja minimaalseid eluasemevajadusi katvaid mõõduka üüritasemega kortereid, on otstarbekas pöörata tähelepanu just niisuguste pindade tootmisele. Selliste korraliku ehitusstandardiga ja väikeste üürikorterite hooldamise hinnataset on võimalik hoida suhteliselt madalal, mis muudaks need paremini kättesaadavaks. Üürituru arengut tuleks soodustada nii era- kui avalikus sektoris. Eraettevõtjate motivatsiooni ja kindlustunde tõstmiseks üürikorterite ehitamisel oleks otstarbekas ka neile kehtestada kindlad maksu-, laenu- ning maa hinna soodustused.

Eluasemepuuduse leevendamiseks (eelkõige suuremates tõmbekeskustes nagu Tallinn ning Tartu) oleks vaja soodustada uuselamute ehitamist ning olemasolevate pindade rekonstrueerimist. Avaliku ja erasektori koostööprogrammide kaudu on võimalik soodustada linnaehitust ja muuta eluasemed kättesaadavamaks keskmise jõukusega peredele. Toetada tuleks eelkõige siselinna lähikonnas ning paneelilamurajoonides asuvate eluasemete renoveerimist. Rahastamisskeemide rakendamisel tuleks arvestada ka sotsiaalseid eesmärke. Avalik sektor saaks mõju avaldada infrastruktuuri väljaarendamise, maa- ja planeerimispoliitika, täiendkoolituse ning finantseerimissüsteemi (laenuvõimalused, maksusoodustused, sihipärased toetused) täiustamise kaudu. Alternatiiviks sotsiaalkorterite tootmisele ning haldamisele kohalike omavalitsuste poolt oleks nende funktsioonide üleandmine MTÜ-dele, mis aga nõuaks mitmekülgset toetust omavalitsustelt. Mõnedes omavalitsustes on juba praegu sotsiaalkorterite majandamine üle antud. MTÜ-dele.

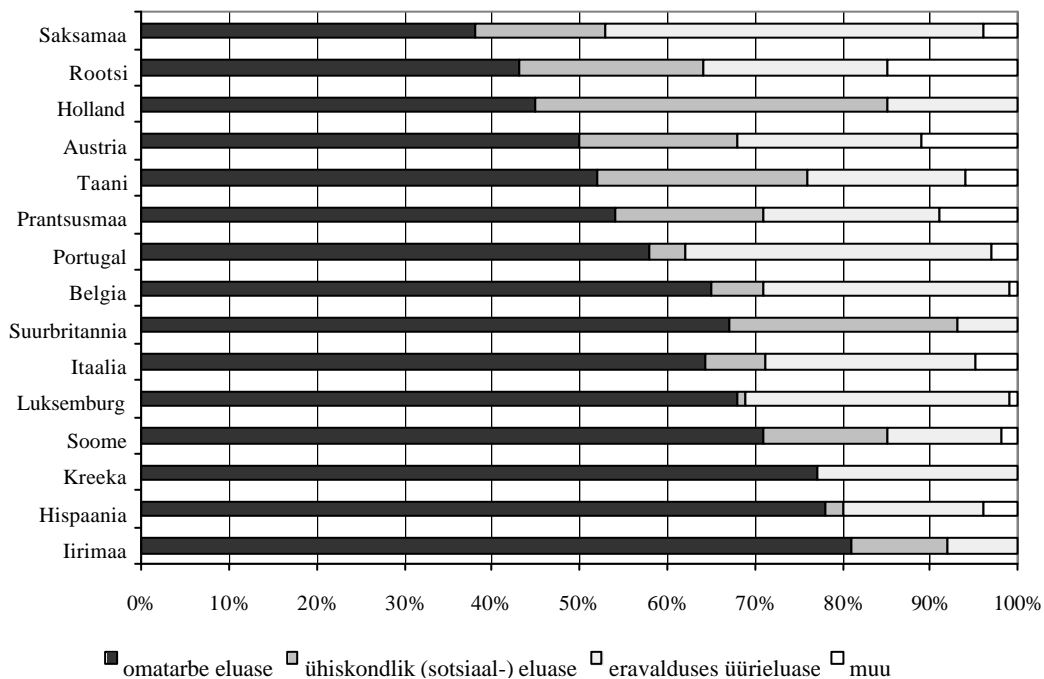
Nõudlust suurendavaid toetusi (eelkõige toimetulekutoetust) tuleks tõsta vastavalt turu tegelikule olukorrale ja elanike vajadustele, tuleks üle vaadata sihtgrupe, et toetused jõuaksid tõeliste abivajajateni. Juurdepääsu soodustamiseks eluasemeturule oleks soovitatav ehitamise ja eluasemete ostmise soodustamine (valikulised toetused laenuintresside tasumisel eelkõige noortele peredele jne). Keskmise jõukusega leibkonnad pääsevad lähiajal ehitusturule juhul, kui riik jagab nendega laenuriske.

Tasakaalustatud areng

Ilma täiendavate elamupoliitiliste meetmete kasutusele võtmiseta pole tõenäoline, et elamusektor toimiks sotsiaalselt ja majanduslikult säästlikult. Kuna eluase kuulub inimese põhivajaduste hulka ja mõjutab nii otseselt kui kaudselt heaolu, on äärmiselt oluline järgida säästva arengu põhimõtteid ka elamupoliitika kujundamisel. Pole otstarbekas silmas pidada vaid lühiajalist majanduslikku kasu. Elamufondi seisundi jätkuv halvenemine, elamuturu puudulik areng liberaalse turumajanduse tingimustes ja sotsiaalsed kulud nõuavad ülemäära suurte kulutuste tegemist kaugemas tulevikus.

JOONIS 1 Eluasemepoliitika võtted elamuturu mõjutamiseks

JOONIS 2 Eluasemete jaotus omandi- ja asustamistüübi järgi 1990. aastal EL riikides, protsentides

Allikas: Nilsson, 1996. Social Housing in Europe. International Union of Tenants.

Kodutus ja sotsiaaltöö - Eesti lahendused

Jüri Kõre

Tartu Ülikool, sotsiaalpoliitika dotsent

Kodutus ei olnud Eestis kuni 1990-ndateni päris tundmatu, kuid siiski suhteliselt erandlik nähtus. Kodutuid (hulkureid) käsitleti kui antisotsiaalseid, sotsialistlikku ühiskonda sobimatut nähtust ja kontrolliti neid tõhusalt miilitsa abiga. Elukohata isikud suunati tööle suurettevõtetesse, kust nad said ka eluaseme (koha ühiselamus). Kodutus muutus nähtavaks 1990-ndate keskel. Poliitikas valitses juba siis “minimaalse riigi” idee. Täna on selge, et kodutust on võimatu ennetada ja leevendada ainult individuaalsele vastutusele rõhudes. Riigi toetuse vähenemist ei kompenseerinud ka perekonnaliikmete vastastikuse vastutuse kasv: tänapäeval soosivad ühiskonna hoiakud registreerimata kooselu, mis toob paratamatult kaasa ühiskondlike kulutuste kasvu hoolekande korraldamisel. Heaolu käsitlevatest analüüsides on kodutud kõrvale jäänud, nende vajadusi ja säilinud individuaalseid toimetulekuressursse tuntakse suhteliselt halvasti. (Adamson jt 1999)

Õigusaktid

Kuigi Eesti sisemajanduse koguprodukt inimese kohta moodustab vaid 40% EL keskmisest, on Eesti kohustused sotsiaalkaitse korraldamisel samasugused nagu EL liikmesriikidel. Nõudmised Eesti sotsiaalkaitsele tulenevad:

- ÜRO inimõiguste deklaratsioonist (jõustus 16.04.1996.a.)
- Euroopa Sotsiaalharta ja Sotsiaalkindlustuskoodeksist. Harta ratifitseeriti juunis 2000. Artiklit 30 (õigus kaitsele vaesuse ja sotsiaalse tõrjutuse eest) ja artiklit 31 (õigus eluasemele) Riigikogu ei ratifitseerinud.
- nn Valges raamatus assotsieerunud riikidele EL liitumiseks esitatud hädavajalike sotsiaalsete ümberkorralduste nõuetest.

Eesti põhiseaduse §28 järgi on Eesti kodanikul *õigus riigi abile vanaduse, töövõimetuse, toitjakaotuse ja puuduse korral*. Sotsiaalhoolekande seadusega (1995) delegeerib riik puudustkannatajate abistamise ülesande kohalikele omavalitsustele:

- *Kohalikud omavalitsusorganid on kohustatud andma eluruumi isikule või perekonnale, kes ise ei ole suuteline ega võimeline seda endale või oma perekonnale tagama, luues vajaduse korral võimaluse sotsiaalkorterite üürimiseks.*
- *Isikule, kes on sattunud sotsiaalselt abitusse olukorda elatusvahendite kaotuse või puudumise tõttu, osutatakse vältimatut sotsiaalabi (toit, riietus ja vajadusel varjupaik).*

Mis on kodutus

ÜRO kodutuse ja suhtelise kodutuse definitsioon (1987) esitab normaalseks loetavale elamispiinnale kõrgeid nõudmisi: tagatud peab olema kaitse loodusjõudude eest; puhta vee ja sanitaarseadmete kättesaadavus; turvaline keskkond ja isiklik julgeolek; paiknemine asukohas, kus on hea juurdepääs töö- ja õppimisvõimalustele ning arstiabile. Kulutused eluasemele ei tohi olla suuremad kui kulud teiste põhivajaduste (toit) rahuldamiseks. Eestis kodutu ametlik definitsioon puudub. Eri riikide kodutuse definitsioonide (USA, Saksamaa, Rootsi, Soome jt.) võrdluse tulemusena võib väita, et Eestile sobib kõige paremini Rootsis kasutatav määratlus: “*Kodutu on inimene, kellel puudub isiklik või üüritud eluase või alalised majutustingimused ning kes on suunatud ajutisse alternatiiveluasemesse või ööbib väljas*” (Hallik 2001).

Probleem

2000. a. rahvaloendusel arvestati eluruumidena elamuid, kortereid ja tube, majutusruume, ajutiseks elamiseks mõeldud ruume, samuti institutsioone (hostelid, hospitalid, laste- ja hooldekodud, kasarmud, vanglad jne). Kodututeks arvati isikud, kellel polnud üldse püsivat ööbimist võimaldavat elukohta. (2000. aastal toimuva rahva ja eluruumide loenduse..., 1999). Selle definitsiooni kohaselt pidas ennast Eestis rahvaloenduse alusel kodutuks ainult 369 isikut e. 0,03 % elanikest (vt. tabel 1). Kuigi küsitluses kasutatud põhimõtted ja definitsioonid olid kooskõlas EUROSTAT`iga, pole rahvaloendusel saadud kodutute arv siiski usaldusväärne.

Kogu nõukogude okupatsiooni vältel oli Eestis eluruumide puudujääk. 1989. a. rahvaloenduse ajal oli leibkondade arv Eestis 2% võrra suurem eluruumide arvust. 2000. a. rahvaloenduse ajal oli eluruumide 5% rohkem võrreldes leibkondade arvuga. (Hendrikson jt 2000). Tänapäeval ei ole kodutuse põhjuseks eluruumide puudus, vaid madal sissetulek või sissetuleku puudumine, kõrge üür ja sotsiaalprobleemid (kuuluvus mõnda riskirühma), mis teevad inimese vabal korteriturul toimetulematuks või eluruumi omaniku jaoks üürnikuna sobimatuks.

Linnade probleem

Ida-Euroopa riikide sotsiaalkaitset hinnanud eksperdid (Eatwell jt 2002) väidavad, et kodutus on nendes riikides eelkõige pealinnade probleem. Pealinnad on kõige dünaamilisemad, samal ajal on nende elanike sotsiaalsed suhted ja võrgustikud nõrgemad ja pinnapealsemad kui väikelinnade ja maa-asulate elanikel. Pealinnad koondavad erisuguse sotsiaalse taustaga inimesi kogu riigist. Detailsem analüüs näitab, et lisaks pealinnale (Tallinn, 398 000 elanikku, kodutuid ekspertide hinnangul ligi 2000) on marginaliseerumine ja kodutus probleemiks ka teistes Eesti linnades: Tartus (101 000 elanikku, kodutuid eksperthinnangul kuni 300), Narvas (69 000 elanikku, kodutuid eksperthinnangul 300), Kohtla-Järvel (48 000 elanikku, kodutuid eksperthinnangul 200), Pärnus (45 000 elanikku, kodutuid eksperthinnangul 50). Väiksemate linnade ja maa-asulate jaoks ei ole kodutus enam nii suur probleem. Sotsiaaltöötajate eksperthinnangute alusel saadud kodutute üldarv Eestis on 3000-3500 inimest e. 0,25-0,3% rahvastikust. Majandus- ja sotsiaalministeerium kasutavad oma hinnangutes kodutute arvuna numbrit 5000 e. 0,4% elanikest. Seda võib käsitleda kui kodutute arvu hinnangulist ülempiiri.

Kodutuse põhjused

Kodutuse põhjuste selgitamisel on Eestis kasutusel erinevad seisukohad. Liberaalse maailmavaate mõjutusel on meie poliitikute seas väga levinud ameerikalik vaesuskultuuri teooria (*poverty as the culture*) ja kodutuskultuuri teooria (*homelessness as the culture*). Mujal Euroopas on kõige aktsepteeritavam kodutust selgitav teooria marginaliseerumisteooria, mis jaotab selle põhjused kahte suurde rühma: 1) indiviidist lähtuvad põhjused ja 2) struktuursed, ühiskondlike ressursside jaotamisega seotud põhjused (Swärd 1999). Sõltuvalt domineerivatest hoiakutest tõstetakse esile kas indiviidist lähtuvaid probleeme (paremjõudude juhitud valitsused) või individuaalseid tegureid seostatuna struktuuriliste teguritega (kesk- või vasakparteide valitsused). Sotsiaaltöötajad nimetavad kodutuse põhjustena pigem struktuuriliseid kui individuaalseid tegureid. Tüüpilised kodutuks jäämiseni viivad sündmuste ahelad on Eesti sotsiaaltöötajate hinnangul järgmised:

Probleem

Töötus->alkoholi kuritarvitamine->üürivõlad->väljatõstmine või korteri müük;

Töötus->alkoholi kuritarvitamine-> perekonna lagunemine või kooselu lõppemine-> eluaseme kaotus;

Kinnipidamiskohast vabanemine-> võimetus leida tööd-> võimetus üürida eraturul eluaset sissetulekute puudumise ja sotsiaalse tausta tõttu;

Narkomaania-> perekonnast väljaheitmine -> eluaseme kaotus;

Ränne töökoha leidmiseks linna (Tallinna)-> (püsiva) töö mitteleidmine-> ebapüsiv eluase või kodutus;

Omavoliline eluruumi kasutamine-> omaniku (k.a omavalitsuse) rangem kontroll eluruumide üle-> varjupaika sattumine.

Poliitilistes sõnavõttudes viidatakse elamureformile kui kodu kaotuse põhjustajale Eestis. Spetsialistid seda ei kinnita, küll aga mainivad elamispinna kaotust libamaaklerite tegevuse tagajärjel. Kannatajateks on eelkõige vaimselt vähemvõimekad isikud.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et kodutust põhjustavate individuaalsete tegurite mõju on Eestis tugevalt võimendatud struktuursete teguritega:

- eluasemepoliitika üliliberaalsus;
- tööhõivepoliitika passiivsus;
- puudujäägid sotsiaalkindlustuse ja -abi süsteemis;
- erivajadustega inimeste (vanglast vabanenud, vaimse puudega jt.) rehabiliteerimise puudulikkus. (Sergejev ja Jakovleva 1998)

Eestis on kõige põhjalikumad kodutuse uuringud tehtud Narvas (Sergejev ja Jakovleva 1998) ja Tartus (Hallik 2001). Hea ülevaade sellest probleemistikust on ka Pärnu linnavalitsuse peaspetsialistil Raul Kivil. Neis kolmes linnas (Narvas, Tartus ja Pärnus) intervjueriti lisaks ekspertarvamuste kogumisele ka kodutuid, et paremini mõista nende probleeme ja leida lahendusi. Allakirjutanu analüüsis olukorda koostöös Tallinna, Tartu, Kohtla-Järve ja Pärnu linnavalitsuse kodututega tegelevate spetsialistidega 2002. a. sügisel.

Kodutute iseloomustus

Narva 1998. a. uuringus eristatakse kolme isikute gruppi:

- kodutud (tänaval või varjupaikades elavad inimesed);
- kriisisituatsioonis inimesed (isikud, kelle suhtes kohus on langetanud otsuse eluruumist väljatõstmise kohta; kes elavad elamiskõlbmatutes hoonetes; kellel on perekondlikud probleemid ja kes peavad seetõttu lahkuma seniselt elamispiinnalt);
- marginaalne rühm, s.t. inimesed, kellel on suur üürivõlg (4 kuud või rohkem), kes on pikaajaliselt töötud vms.

Eksperthinnangute kohaselt on Narvas ühe kodutu kohta 5 kriisisituatsioonis isikut ja 10 marginaalse rühma esindajat. Seega on inimeste arv, keda ähvardab eluaseme kaotus, suhteliselt suur. Spetsialistid on hinnanud kriisisituatsioonis ja marginaalsesse rühma kuuluvate isikute eluaseme reaalse kaotuse võimaluseks 30%, st 2/3 suudab leida oma probleemidele ajutise või püsiva lahenduse, 1/3 mitte. Saksamaal (vanad liidumaad) on ühe kodutu (*Obdachlose* või *Wohnungslose*) kohta üks varjatult kodutu (pakilise elamispinna vajadusega isik - *verdeckt Obdachlose*) (Geißler 1994). Eestis põhjustab suhteliselt suure kodutuks jäämise riskis elavate inimeste arvu nõrk sotsiaalkaitse süsteem.

Probleem

Kodututega tegelevatel spetsialistidel on hea ülevaade varjupaikades peatuvatest inimestest. Varjupaika kasutavate inimeste arvu püsiva suurenemise põhjal järeldavad eksperdid, et kodutute arv kasvab. Kõikides suuremates linnades on külmaperioodil kohtade nappus. Kodutute arv on vähenenud vaid Kohtla-Järvel. Paraku on varjupaik ainult üks paljudest kohtadest, mida kodutud ööbimiskohana kasutavad. Kus täpselt viibitakse, sotsiaaltöötajad ei tea, sest "asustuspilt" muutub kiiresti. Erandiks on ainult linnade prügimäed, mis pakuvad jätkuvalt elatusvahendeid ja tõmbavad seetõttu kodutuid ligi.

Kodutute sooline koosseis (3/4-4/5 mehed) sarnaneb muu maailmaga. Tegu on üksikute, perekonnata või perekonna ja lähedased kaotanud inimestega. Esindatud on kõik tööealiste vanuserühmad (18-65), kõige rohkem on elamisvõime naised vanuses 40-50 ja mehi vanuses 50-60. On tähelepanuväärne, et keeleliselt jagunevad kodutud umbes samas vahekorras, nagu konkreetse linna elanikkond tervikuna (Tartus eesti ja venekeelseid 70:30%, Tallinnas 50:50%, Kohtla-Järvel 10:90 %). Kõigi linnade, v.a. Tallinna spetsialistide hinnangul on 90% kodututest kohalikud, ülejäänud kümnendik pärineb naabervaldadest. Vaid Tallinnas on 1/3 käsitletavast grupist sisseandajad, peamiselt Harjumaa ja Ida-Virumaalt. 2/3 varjupaikade klientuurist on pikaajaliselt (üle 6 kuu) elukohata. On selge, et pikaajaliste kodutute probleemid ei lahene iseenesest, vajatakse kõrvalist abi.

Abi võimalused

Täiskasvanud kodututega tehtav töö jaguneb kaheks:

- ajutise eluaseme pakkumine
- rehabilitatsiooniteenused

Riiklik sotsiaalstatistika kogub andmeid varjupaikade ja rehabilitatsioonikeskuste arvu, kohtade arvu ja klientide arvu kohta. Kliendi küsitamine varjupaika või rehabilitatsioonikeskusesse saabumisel annab minimaalset informatsiooni ka toimetulekuraskuste põhjustest (vt tabel 2). Ametlikult on varjupaik ja rehabilitatsioonikeskus eri üksused: varjupaik on ajutist ööpäevast abi ja tuge ning kaitset pakkuva asutuse, sotsiaalse rehabilitatsiooni keskus - erivajadustega inimestele aktiivseks rehabiliteerimiseks loodud asutus. Tegelikult on mõlema asutuse klientuur ühesugune, kuna kliendi liikumist varjupaigast rehabilitatsioonikeskusesse, sealt edasi toetatud elamiseni ja iseseisva toimetulekuni ei toimu. Rehabilitatsioonikeskuste klientidest moodustavad suhteliselt suure osa kinnipidamiskohast vabanenud isikud, kellele on hakatud pöörama varasemast suuremat tähelepanu seoses viimasel viiel aastal toimunud muudatustega Eesti karistuspoliitikas. Kohtade arv varjupaikades ja rehabilitatsioonikeskustes on Eestis viimase viie aastaga kahekordistunud, sama palju on kasvanud ka teenust kasutanud isikute arv (vt. tabel 3). Kuigi varjupaiga asutamine ja töös hoidmine on lihtne ja suhteliselt odav, jätkub Eesti varjupaikades kohti eeldatavalt vaid 1/5-1/4 kodututest. Eesti tänastes oludes ei ole võimalik tööd kodututega parandada, kui olemasolevat võrku edasi ei arendata (Johnson ja Cnaan, 1995). Ajutise eluaseme (varjupaigakoha) pakkumine ei lahenda kodutute probleeme.

Rehabilitatsiooniteenused

Rehabilitatsiooni õnnestumiseks on hädavajalik:

- inimese individuaalse toimetulekuvõime (oskuste) taastamine
- minimaalse toetusvõrgustiku olemasolu
- isiku iseseisva regulaarse sissetuleku olemasolu

Probleem

Kodututega töötades liigutakse lihtsamatelt lahendustelt keerulisematele: 1) dokumentide hankimine või taastamine; 2) sotsiaalsete õiguste taastamine (vanadus- või invaliidsuspensiooni vormistamine, sotsiaaltoetuse taotlemine vms.); 3) suhete taastamine perekonna, sugulaste, sõpradega; 4) sotsiaalsetele probleemidele lahenduse otsimine (alkoholism, narkomaania); 5) toimetulekuoskuste taastamine või konkurentsivõime parandamine (toimetulekukoolitus, tööalane koolitus või täiendkoolitus); 6) tööotsingud; 7) alalise eluaseme otsing.

Analüüs näitab, et nagu töös kodututega üldiselt ei järgita terviklikkuse põhimõtet, nii keskendutakse ka rehabiliteerimisel üksikküsimuste lahendamisele. Teenused, mida rehabilitatsiooni nime all osutatakse, on vältimatu abi, nõustamine, abi dokumentide vormistamisel, abi pensionide ja toetuste taotlemisel ning tervishoiuteenuste võimaldamine omavalitsuse eelarverahast. Elementaarsel moel toimub ka sotsiaaleluruumi taotlejate toimetulekuvõime hindamine (Pärnus, Tartus ja Kohtla-Järvel), mis peab vähendama riski, et sotsiaaleluruumi saanud inimene osutub maksevõimetuks või ei suuda oma kulutusi kontrollida. Tartus ja Kohtla-Järvel on juba kasutuses ning Pärnus võetakse kasutusse varjupaigaga ühes hoones asuvad sotsiaaleluruumid (ühiselamutoad).

Keerukaimad osad rehabilitatsioonitööst on inimese sotsiaalsete probleemide leevendamine ja tööotsing. Nende õnnestumiseks on vaja taastada inimese suhted perekonna või lähedastega ja luua toetusvõrgustik (näiteks vaimse tervise probleemidega inimese puhul). 1999. a. Põlvamaal ja 2000. a. Tartumaal käivitatud toetatud elamise projektid näitasid, et keskmise vaimse puudega inimesed saavad rühmakodus teineteist toetades sotsiaaltöötaja juhendamisel oma eluga suhteliselt hästi hakkama. Hinnanguliselt pooltel või isegi üle selle varjupaiga klientidest on alkoholi- või narkosõltuvus. Paraku nende probleemidega kodutute spetsialistid ei tegele nii rahalistel kui muudel põhjustel (inimesel puudub võõrutamiseks vajalik tahe ja toetusvõrgustik). Naiste puhul on varjupaika sattumise põhjuseks ka vägivald elukaaslase või poja poolt. Kodutu peresuhte taastamist ei peeta kahjuks eriti oluliseks töövaldkonnaks. Konstateeritakse vaid fakti, et enamikul klientidest on peresuhted katkenud või et inimene on abikaasale, lastele või vanematele vastumeelne.

Hinnanguliselt on umbes pooltel varjupaikade elanikest mingi igapäevane sissetulek (pension või toetus, sissetulek juhutöödest, pudelite-purkide kogumisest ja müügist jms). Eratöö või hädaabitööde pakkumisi tuleb harva, sest isegi väikese tööpuudusega Tallinnas on konkurents lihttöö saamiseks tugev ja kodutute rakendamisega kaasnevad riskid suured (nt tööriistade kadumine). Tööturule rakendamise alternatiivina peetakse otstarbekaks päevakeskuste loomist (Tallinn, Pärnu). Ainsana ostab tööalast rehabilitatsiooniteenust eraettevõtjalt Pärnu linn. 2002.a. oktoobris moodustasid kõigist tööalasel rehabiliteerimisel olevatest isikutest kodutud 10%.

Intervjueeritavad märkisid, et tööks kodututega on olemas võrgustik sotsiaal-, meditsiini-, politsei jm. töötajatest. Samas jäi mulje, et enamikul juhtudest jäävad sotsiaaltöötajatel kodutu varjupaigast lahkumise põhjused ja tema edasine elusaatus teadmata. Erandiks on hooldekodusse suunamine ja sotsiaalkorteri eraldamine.

MTÜ-de ja omavalitsuste ettepanekud

Suurim praktilise töö kogemus kodututega on Eestis mittetulundusühingutel. Paraku saab mitteriiklik sektor osutada ainult lihtsamaid teenuseid (vältimatu abi, varjupaigateenus jms.). Keerukamate teenuste arendamist piirab ressursside (k.a töötajate koolitusvõimaluste) vähesus. Mittetulundusühingute ja omavalitsuste esindajate hinnangul tuleb arendada tegevust kodutuse ennetamiseks ja leevendamiseks eelkõige järgmistel suundadel:

Probleem

- Toimetulekukoolitus ja tööalased rehabilitatsiooniprogrammid. Otstarbekas on aktiveerimiskeskuse loomine igasse maakonda.
- Toetuse suurendamine eraettevõtjatele väiksema konkurentsivõimega isikute töölevõtmisel.
- Ennetav sotsiaaltöö (eriti oluline on see tänavalaste probleemi lahendamiseks).
- Sotsiaaleluaseme sektori väljaarendamine (praegu puudub ühtne arusaam). Eriti oluliseks peetakse kasumit mitte taotleva eraiüriosektori tekkimist Eestis.
- Kodutute probleemidega kokku puutuvate institutsioonide koostöö arendamine (politsei, tervishoiuasutused, tööturuamet, pensioniamet, sotsiaaltöötajad, elamumajanduse spetsialistid).
- Üldsuse aktiivsem kaasamine probleemide lahendamisse (kirik, heategevusorganisatsioonid, Punane Rist jt.).

Artikli aluseks on konverentsil "*Poverty and Homelessness in the Baltic Sea Countries*" (20-21. november 2002, Rendsburg, Saksamaa) esitatud ettekanne "*Housing instability, homelessness and social work in Estonia*".

Kasutatud kirjandus

2000. aastal toimuva rahva ja eluruumide loenduse loenduskuksimustiku, loenduslehtede vormide ja loenduseeskirja kinnitamine Vabariigi Valitsuse 5. märtsi 1999. a määrus nr 82. (RT I 1999, 32, 431)
- Adamson, S., Kangas, O., Kliimask, J., Kotka, J., Kutsar, D., Käärrik, E., Kõre, J. (1999). Vaesuse leevendamine Eestis. Taust ja sihiseaded. Tartu.
- Eatwell, J., Ellmann, M., Karlsson, M., Mario Nuti, D., Shapiro, J. (2002). Pehme riik, karm eelarve: sotsiaalpoliitilised valikud Kesk- ja Ida-Euroopas. IPPR.
- Hallik, L. (2001). Kodutus kui marginaliseerumise tulemus - põhjusi ja lahendusi. Bakalaureusetöö. Tartu
- Geißler, R. (1996). Die Sozialstruktur Deutschlands. Bonn
- Hendrikson, M., Ilsjan, V., Kask, U., Kõre, J. jt. (2000). Elamistingimused. ESA. Tallinn
- Johson, A.K., Cnaan, R.A. (1995). Social Work Practice With Homeless Persons: State of Art. Research on Social Work Practice, vol. 5, no 3, 340-382
- Sergejev, V., Jakovleva, J. (1998). Study of homeless people in Narva under project "CHAREST". Narva
- Swärd, H. (1999). Homelessness in Sweden - discussion, patterns, and causes. European Journal of Social Work, vol 2, no 3, 289-303

Intervjuud:

- Toompuu, A. - Tallinna Linnavalitsuse Sotsiaal ja Tervishoiuamet
- Kruuse, T. - Tartu Linnavalitsuse sotsiaalabi osakond
- Kivi, R. - Pärnu Linnavalitsuse sotsiaalhoolekande amet
- Tarum, M. - Kohtla-Järve Linnavalitsuse sotsiaalteenistus

Tabel 1. Elanike arv eri tüüpi eluruumides

	Kõik elanikud	s.h. elavad elamutes, korterites ja muudes eluruumides	elavad institutsioonides	kodutud
Elanike arv kokku	1 370 052	1 357 058	12 625	369
Linnarahvastik	923 211	918 230	4710	271
Maarahvastik	446 841	438 837	7915	98

Allikas: 2000.a. rahvaloendus

Tabel 2. Varjupaigas ja rehabilitatsiooniasutuses viibimise põhjused, 2001 (%)

	Varjupaigad	Rehabilitatsiooni keskused
Hulkurlus	20,1	0,6
Elukoha puudumine	26,3	5,5
Raske majanduslik olukord	13,1	8,2
Vabanemine kinnipidamiskohast	2,6	39,2
Alkoholi ja narkootikumide kuritarvitamine	12,2	7,4
Muud põhjused	25,7	39,1

Allikas: ESA

Tabel 3. Varjupaigad ja rehabilitatsiooniasutused Eestis, 1996-2001

	Asutuste arv		Kohtade arv asutustes		Asutuste teenuseid kasutanute arv kokku		Esimest korda ööpäev läbi asutuses viibinud isikute arv	
	1996	2001	1996	2001	1996	2001	1996	2001
Varjupaigad	11	20	212	438	1707	2901	1211	1360
Rehabilitatsioonikeskused	8	15	158	276	644	2317	954 ¹	1584

¹1997

Allikas: ESA

EL tõukefondid – müüt või peatne tegelikkus

Liina Rändvee

Sotsiaalministeeriumi ESF toetuste arvestuse ja maksete büroo juhataja

Viimastel kuudel on televisioonis ja muus meedias üha enam juttu olnud tõuke- ehk struktuurifondidest – hakkab ju Eesti liitumine Euroopa Liiduga aina lähemale jõudma. Tõukefonde oodatakse kui valget laeva, tihti nende sisu ja võimalusi siiski täpsemalt tundmata. Suures infomüras paljud ilmselt ei usugi, et nendest keerulise nimega fondidest kellelegi tolku võiks olla. Just nüüd, aasta jagu aega enne tõukefinantside avanemist Eestile, on paras aeg selgitada olulisemat nimetatud fondidest ka *Sotsiaaltöö* lugejatele, kes võivad hea tahtmise juures juba aasta pärast tõukefondide toetusel algatada mõne hea ja vajaliku projekti.

Mis on tõukefondid

Kõige lihtsama määratluse kohaselt on tõukefondid kindel osa Euroopa Liidu eelarvest, nt 2004. aastal moodustavad need sellest ca 26%. Sageli kiputakse omavahel segi ajama mõisteid *tõukevahendid* ja *tõukefondid*. Tõukevahenditeks kutsutakse tõukefonde koos ühtekuuluvusfondiga, mille maht moodustab EL 2004. a eelarvest kokku ca 29%. Tõukefondide kaudu toetatakse mitmesuguseid tegevusi, mis on suunatud regioonidevaheliste sotsiaalsete ja majanduslike erinevuste vähendamisele, ühtekuuluvusfondist aga tegevusi, mis on suunatud samade erinevuste vähendamisele liikmesriikide vahel.

Tõukefonde on neli: Euroopa Regionaalarengu Fond (*European Regional Fund, ERDF*), Euroopa Sotsiaalfond (*European Social Fund, ESF*), Euroopa Põllumajanduse Arendus- ja Tagatisfond (*European Agricultural Guidance and Guarantee Fund, EAGGF*) ning Kalanduse Arendusfond (*Financial Instrument for Fisheries Guidance, FIFG*). Igal fondil on omad eesmärgid ja eelarve.

- **ERDF** toetab majandustegevuse ja infrastruktuuri arendamist mahajäänud regioonides, võimaldades investeerida tootmisse eelkõige väikese ja keskmise suurusega ettevõtetes, et luua uusi töökohti ja säilitada olemasolevaid; erineva suurusega investeeringuid infrastruktuuri, haridusse ja tervishoidu; toetusi uurimis- ja arendustegevusele ning keskkonnaalastele investeeringutele. Piltlikult öeldes saab ERDF abil ehitada hooneid ja teid.
- **ESF** toetab tööhõive ja sotsiaalse infrastruktuuri arendamist, keskendudes eelkõige töötajate ümberõppele ja uute töökohtade loomisele. ESF konkreetseks eesmärgiks on tuua pikaajalisi töötuid, tööd otsivaid noori ning tööturult tõrjutud inimesi tagasi tööturule, tagada tööturul kõigile võrdsed võimalused, aidata töötajatel kohaneda majanduslike muutustega tööturul. Lisaks sellele püütakse ESF toetustega tagada tööhõive stabiilsust ja kasvu, tugevdada inimpotentsiaali teadustöös ning parandada haridus- ja koolitussüsteeme. Niisiis toetab ESF investeeringuid inimesse.
- **EAGGF** tegeleb põllumajandusstruktuuride kohandamisega muutunud majanduslikele ja sotsiaalsetele oludele. Fondi eesmärk on anda turutoetust ja soodustada põllumajanduses struktuurseid muutusi. Toetatakse põllumeeste sissetulekut, tegevust alustavaid noori põllumehi, uute tegevusalade algatamist maal, põllumajandustoodangu kvaliteedi parandamist, maapiirkondade infrastruktuuri edendamist ja muudki.

- **FIFG** toetab struktuurseid meetmeid kalanduse valdkonnas: selle toetusel moderniseeritakse laevastikku, arendatakse kalakasvatust, kaitstakse merealasid, kaasajastatakse rajatise kalasadamates, aidatakse kaasa kalatoodete tootmisel, turustamisel ja reklaamimisel jm.

Tõukefondide ja regionaalpoliitika rakendamise kaudu jaotab EL igal aastal rikkamatest piirkondadest vaesematesse ringi ligi 30 miljardit eurot aastas. Liikmesriikide vahel ei jaotata seda mitte lihtsalt riigi pindala või rahvaarvu järgi, vaid regioonide kaupa. Kui palju iga regioon toetust saab, oleneb selle majanduslikust ja sotsiaalsest arengutasemest, sisemajanduse kogutoodangust elaniku kohta ja asustustihedusest. Regioonide toetuse kogusummast kujunebki riigi kui terviku toetuse suurus.

EL tõukefondides on liikmesriikide oma raha, mida nad liidu piires kokkulepitud reeglite järgi ringi jagavad. Et ka Eesti tõukefondide finantse kasutada saaks, peab ta EL liikmesriigiks saama. Fondid avanevad meile päevast, mil oleme liidu täieõiguslik liige – eeldatavalt 1. maist 2004.

Tõukefondide rakendamine praktikas

Tõukefonde rakendatakse ellu programmidenä. Iga riik töötab välja pika ja põhjaliku programmdokumendi, mis on fondide kasutamise aluseks. Programmdokumendi sisu kooskõlastatakse Euroopa Komisjoniga. Dokumendis kirjeldatakse riigi sotsiaalmajanduslikku olukorda, fondide rakendamise strateegiat, prioriteete, eelarvejaotust ning rakendamise administratiivset süsteemi. Eestis kutsutakse seda dokumenti *ühtne programmdokument* või *riiklik arengukava struktuurifondide kasutuselevõtuks* (nn RAK). Programmdokumendi koostamine ja kooskõlastamine eri osapooltega võttis pea poolteist aastat. Täna on see peaaegu valmis ja seda saab lugeda rahandusministeeriumi kodulehelt www.fin.ee.

Programmdokument loetleb arengustrateegia prioriteetidid:

- 1) inimressursi arendamine
- 2) ettevõtluse konkurentsivõime
- 3) maaelu ja põllumajandus
- 4) infrastruktuur ja kohalik areng
- 5) tehniline abi

Iga prioriteedi puhul tuuakse ära meetmed, mida tõukefondide toel rakendatakse. Meetmete kirjelduses on loetletud nende alla kuuluvad tegevused. Kokku on programmdokumendis 29 meedet. Igal prioriteedi ja meetme kohta on oma kindel eelarve. Dokumendis on sõnastatud iga meetme eesmärgid, vajalikkus ja toimimise loogika. Meetmete täpsemad kirjeldusi saab lugeda programmitäiendist. Programmitäiend on programmdokumendi rakendusakt, milles kirjeldatakse veelgi detailsemalt, kuidas erinevaid meetmeid ellu viiakse. Programmitäiend on alles koostamisel, see peaks valmima märtsiks. Pärast valmimist pannakse dokument üles rahandusministeeriumi kodulehele.

Kõikide meetmete tegevusi viiakse ellu projektidena. Programmitäiendis sõnastatakse üksikasjalikult, milliseid tegevusi konkreetse meetme puhul toetatakse, kes võivad olla projektide sihtgrupiks ning kes võivad projekte esitada. Programmitäiend määratleb ka indikaatorid, millega mõõdetakse meetme tegevuste tulemuslikkust ning kirjeldatakse meetme seost teiste meetmetega. Samast saab ka teada, millise ametiasutuse poole oma projektiideedega pöörduda, millised on projektide valimise kriteeriumid ning projekti EL-i kaasfinantseerimise piirmäärad.

Mõningad tingimused kehtivad kõigile projektidele. Näiteks saab projektile taotleda EL toetust vaid 75% ulatuses selle eelarvest, ülejäänu tuleb katta omafinantseeringuna. Projektid peavad pidama kinni programmi rakendamise reeglitest, esitama mitmesuguseid aruandeid, olema täpsed nii oma eesmärkide saavutamisel kui ka finantsarvestuses ja võimaldama vajadusel projekti auditeerimist. Projekti peetakse seda paremaks, mida enam osapooli on selle tegevusse haaratud.

Euroopa Sotsiaalfond - inimarengu toetaja

Sotsiaaltöö lugejale on kahtlemata kõige vajalikumad teadmised sotsiaalfondist. ESF on tõukefondidest kõige vanem, see loodi juba 1960. aastal. Sotsiaalfondi tõhusa toeta ei saaks toimida ükski teine fond – poleks ju mõtet ehitada ERDF toetusel tehaseid, panna EAGGF abiga tööle keerulisi põllumajandusseadmeid ja lükata vette FIG abiga laevu, kui poleks pädevaid, hästi koolitatud inimesi, kes suudavad tööd teha. ESF-i roll on arendada inimeste võimet toimida muutuvast majanduskeskkonnas. Enamikus Euroopa riikides ulatub seetõttu ESF eelarve osakaal kõigist fondidest 25-33 protsendini.

Eestis toetatakse ESFi rahaga inimressursi arendamise prioriteedi viie meetme tegevusi. Need on:

- tööjõu paindlikkust, inimeste toimetulekut ja elukestvat õpet tagav ning kõigile kättesaadav haridussüsteem, EL rahaline toetus aastateks 2004-2006 kokku 504,67 mln kr;
- majanduse konkurentsivõimet suurendav inimressursi arendustegevus väikeettevõtlike ning teadus- ja arendustegevuse valdkonnas (80,06 mln kr);
- aktiivsete tööturumeetmete rakendamine (336,06 mln kr);
- haldussuutlikkuse parandamine (28,49 mln kr);
- sotsiaalse kaasatuse suurendamine (104,26 mln kr).

Sotsiaaltöö tõukefondide kontekstis

Nagu meetmete nimetustestki näha, toetatakse nimetatud viiest kõige otsesemalt sotsiaaltööd vaid viimase, sotsiaalse kaasatuse meetme raames. Meetme eesmärkide saavutamiseks on oodatud eelkõige projektid, millega edendatakse töötamist toetavaid ja riskirühmade erivajadusi arvestavaid avalikke teenuseid, parandatakse riskirühmade töövõimet ja -valmidust, arendatakse alternatiivseid töövõimalusi, luuakse ja tugevdatakse kohalikke võrgustikke jms.

Projektide sihtgrupiks on pikaajalised töötud, kes ei ole tööhõiveametis arvele võetud, ka noored töötud, koolist välja langenud ja lastekodus kasvanud lapsed, paljulapselised ja üksikvanemapered, tööealised puuetega inimesed, hooldust vajavate eakate ja puuetega inimeste pereliikmed, töötusriskis olevad inimesed ja kohtulikult karistatud isikud. Konkursil eelistatakse projekte, mis loovad juurde või säilitavad töökohti ja soodustavad riskirühmade majanduslikku aktiivsust, arvestavad riskirühmade erivajadusi, piirkondlikke ja kohalikke iseärasusi ning on uuenduslikud. Osalt sarnanevad selle meetme projektid oma sisult hoolekandeprogrammide projektidega. ESF võimaldab projektile küll suuremat toetust, ent seab ka rangemad nõuded projekti elluviimisele.

Euroopa

Nagu öeldud, saab kõigi eelduste kohaselt tõukefondide toetusele projektitaotlusi esitada alates 2004. aasta maikuust. Juba praegu tasub hakata mõtlema, milliseid projekte oleks vaja just teie kodukohas läbi viia: mis sobivad oma eesmärkidelt programmdokumendi mõne meetmega, mille jaoks on teil olemas sobiv projekti eestvedaja ja võimalus leida pisike omapoolne kaasfinantseering. Tõukefondid ei ole müüt. Ka pisuke toetus neist sotsiaaltöö edendamiseks Eestis ei jää tulemata, kui meil vaid leidub tublisid inimesi, kes võtaksid vaevaks oma unistused projektideks vormida. Mis muud, kui sulg pihku ja aegsasti kirjutama!

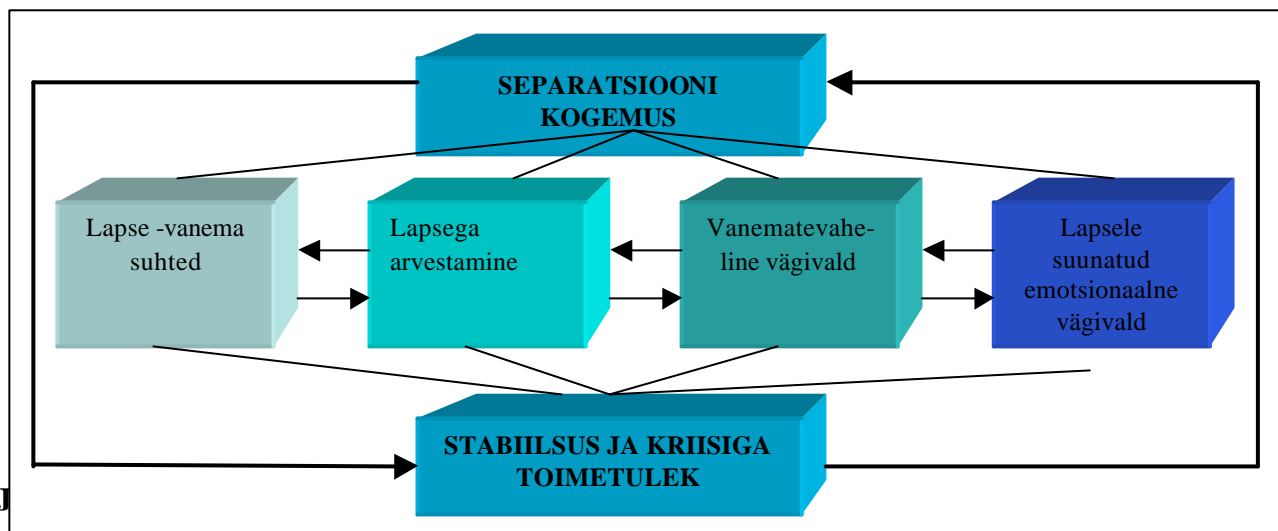
Lahutusperes lastele osaks saav emotsionaalne vägivald

Karin Kuslap

sotsiaaltöö magister

Mustamäe LOV lastekaitse peaspetsialist

Mida teatakse Eestis lastele suunatud emotsionaalsest vägivallast pere lagunemise ajal? Praktiliselt mitte midagi, sest seda vägivalla liiki ükski statistika ei kajasta. Teame vaid seda, et aastas lahutatakse Eestis üle 5000 abielu ehk umbes 5000 isa või ema läheb oma pere juurest ära ning üha rohkem lapsi jääb ühe vanema hooldada. Tänapäeval takistavad seadus ja heakskiidetud käitumismallid last "poolitamast", kuid ei takista teda psüühiliselt tükkideks rebimast. Alati ei näi leiduvat ka vanemlikku armastust, mis suudaks lapse kasuks omast loobuda. Nii juhtubki, et vanemate abielulahutus tähendab lapsele vähemalt emotsionaalset üleelamist, aga sageli ka julma vägivalda. Kvalitatiivse uurimuse ainetiku kogusin lahutavate peredega tehtud intervjuudest ning gümnaasiumiõpilaste mälestuskirjutistest. Uurimuses osalenud 19 gümnaasiumiõpilast ja kohtu teel lahutava kolme perekonna 9 liiget jagasid oma tundeid ja läbielamisi ning kirjeldasid oma toimetulekut lahutusega. Analüüsi käigus tekkisid mitmed mõisteteblokid, mis on alguse saanud lapse lahutuskogemusest (vt joonis1).

Lahutus kui ränk kogemus

Lapse jaoks tähendab abielulahutus separatsiooni ja hülgamist (Bloom 1988; Smith 1995). Lahutust nimetasid gümnaasiumiõpilased senise elu kõige rängemaks stressi tekitavaks kogemuseks. Lapsed tajusid kohati jõuetust, valikute piiratust või ka puudumist, kui lahendati laste elukoha ja edasise elukorraldusega seotud probleeme. Seega on laste hirm vanemate kooselu püsimise pärast pidevaks pingeks allikaks. Lahutus või vanemate lahkumine on lastele raske ja sageli traumeeriv ka seetõttu, et kaob ära kas isa või ema eeskuju ning kahjustatud saavad vanema ja lapse vahelised emotsionaalsed sidemed. Lapsepsühholoogide seniste tähelepanekute põhjal võib ligikaudu kolmandikul lastest, kelle vanemad on lahutanud - vahel isegi viis aastat pärast lahutust - diagnoosida depressiooni. Uuringud on näidanud, et vanemate lahutus ja ühest või mõlemast vanemast eraldamine nii psüühilises kui füüsilises mõttes on üks sagedasemaid depressiooni tekke põhjusi lastel (Soonets 1997a). Allison ja Furstenberg (viidanud Lefrançois 1992) ning Hetherington (1987) väidavad, et vanemate lahutus tekitab lastel sageli psühholoogilist distressi, käitumishäireid ja mõjub halvavalt õpiedule. Rutter (1977) on seisukohal, et vanemate lahutus tekitab lastel neuroosi ja emotsionaalseid häireid.

Minu uurimuses osalenud lapsed täheldasid õpiprobleemide süvenemist lahutuse ajal ning suutmatust õhtul uinuda. Ühel lasteaiaaegisel lapsel märgiti käitumise muutust võrreldes varasemaga: muidu heatahtlik laps muutus eakaaslastega suhtlemisel ettearvatuks ja agressiivseks. Kõik lapsed armastavad oma vanemaid ja püüavad säilitada neist positiivset pilti. Traumeerivad kogemused võivad aga hävitada selle pildi ja laps võib täielikult kaotada usu inimestesse. Pettumusest võib sügeneda tunnete hägustumine ja eitamine, mõnel juhul ka raev ja vihkamine. Lapse tuleviku seisukohast kõige kurvemate tagajärgedega on kiindumussuhete häirumine, mille tagajärjeks on võimetus luua edaspidi vastastikuseid kiindumussuhteid.

Lapse arvamust ei küsita

Kui midagi paratamatut on juhtunud, vajavad lapsed täiskasvanust enamgi psüühilist toetust ja juhtunu selgitamist, sest lapsed ei oska ise abi küsida ning nende abivajadus jääb vanematel sageli märkamata. Teistes riikides (Inglismaa, USA) tehtud uuringud (viidanud Meres 1997; Soonets 1997b) tõestavad, et lapsevanemad kalduvad alahindama traumeeriva sündmuse mõju lapsele. Ükskõik kumb vanem perekonnast lahkub, kogevad lapsed märgatavat distressi, mis väljendub suurenenud tähelepanuvajaduses, ärevuses, mahajätmişirmus. Sõltumata sellest, kuivõrd laps oma muresid või hirne seoses vanemate lahutusega väljendab, peaksid täiskasvanud olema laste suhtes väga tähelepanelikud ja toetavad. Lapsed püüavad säilitada armastavat suhet mõlema vanemaga ja vajavad mõlemat vanemat. Laste psüühilise tasakaalu huvides peaks igal juhul vältima teise vanema halvustamist või mis tahes muul viisil lapse kaasatõmbamist abikaasade omavahelisse konflikti (Smith 1995). Juhtub ka seda, et vanemad ei märka laste raskusi, kuna on hõivatud omaenda valusatest tunnetest. Paljud vanemad ei räägi lastele abielu võimalikust (sageli ka juba aset leidnud) lahutusest, kuna nad ei ole isegi päris kindlad asjade edasises käigus või ei oska lastele olukorda selgitada (Keerbergh 2001; Saksa 1993). Lapsed peavad teadma, et mis ka ei juhtuks vanemate suhetes, ei saa see mõjutada lapse ja vanema vahelist armastust. Selgitusi on vaja anda lastele arusaadavas keeles.

Uurimuses osalenud gümnaasiumiõpilased tõid vanemate lahutuse või lahkuminekku ühe olulisema põhjusena välja füüsilise vägivalda ja alkoholiprobleemid peres või asjaolu, et isa leidis uue elukaaslase. Lahutavate perekondade üks laps mainis intervjuus, et tema vanemad lahutavad sellepärast, et ema tarvitab alkoholi ning et probleemiks on vanematevaheline vägivald. Teised kaks last vanemate lahkuminekku põhjusi ei teadnud, nagu ka viiendik gümnaasiumiõpilastest. Seevastu lahutavad vanemad mainisid intervjuudes, et kohtusse pöördumise aluseks olid füüsiline vägivald, lapse elukoha määramise vajadus ning ühel juhul ka mehe vaimse seisundi ekspertiis. Üks respondent mainis lastevaenulikuks muutunud kodust mikrokliimat. Gümnaasiumiõpilaste puhul oli peamiseks informatsiooni edastajaks vanemate lahkuminekust ema. Lahutavate perekondade lastest sai vaid üks tüdruk lahutuse algatamisest teada isalt. Üks gümnaasiumiõpilane ning intervjuueeritud laps ei tea siiani vanemate lahkuminekku põhjust. Ükski laps ei maininud, et vanemad oleksid üheskoos lapsele lahkuminekust enne sündmuse asetleidmist teada andnud, kõik lapsed pidid lahkuminekku kui juba toimunud sündmusega leppima. Selgus, et vanemad kardavad lastega lahutusest rääkida või on asunud seisukohale, et laps saab ka ise aru lahutuse toimumisest ja talle ei ole vaja sellel teemal selgitusi anda. Intervjuus ütlesid emad, et kavatsevad lastele lahutusest rääkida "kunagi tulevikus", arvates vaikimisega lapsele õnneliku lapsepõlve tagavat. Tegelikult aga tekitab teadmatus lastes segadust ja hirmu, süütunnet ning suutmatust kriisiga toime tulla. Lapsed olid seisukohal, et vanemad nende soovidega ei arvesta. Ainult üks laps mainis, et tema otsustas oma lahtusjärgse elukoha üle ise ning vanemad aktsepteerisid lapse valiku. Intervjuueeritud lastelt küsis vaid üks vanem kuuest oma lapselt, kus ta soovib edaspidi elada.

Vane mate vahel pingelised suhted

Laste kirjutistest ja intervjuudest jäi kõlama kurb tõsiasi: vanematevahelised suhted nii lahutusele eelneval kui sellele järgneval perioodil on pingestatud ja sageli vägivaldsed. Uuringud näitavad (Eesti noored arvavad, et...2001; Meres 1997), et mida ebaadekvaatsem on vanema käitumine lahutuse ajal, seda negatiivsemate tagajärgedega on lahusus lapsele. Lapsed näevad – kuulevad vanemate vaidlusi ja konflikte, kogevad nende kannatusi ja meeleheidet. Laste kirjelduste kohaselt on nad olnud korduvalt vanematevahelise riidu ja sõnavahetuse tunnistajaks. Vanemad süüdistasid ja solvasid teineteist enne lahkuminekut laste kuuldes ning riidlesid ja kaklesid laste silme all. Üks laps kirjeldas olukorda, kus ta pidi sekkuma vanematevahelisse vägivallaakti ema elu päästmiseks. Lapsed kirjutasid oma mälestustes, et vanemad ei mõelnud tülitsees ja kakeldes selle peale, mida nad tunda ja neist arvata võivad. Gümnaasiumiõpilased rõhutasid, et riidud mõjuvad halvasti õppetööle ning lapsed on vanemate pideva tülitsemise tõttu sageli väsinud ja magamata. Oma tunnetest perekonna lagunemise ajal nimetavad lapsed enda süüdistamist, viha, kurbust, valu, šokki ja üksindust. Ka intervjuueeritud lapsevanemad hindasid omavahelisi suhteid pingelisteks. Ühe perekonna probleeme käis pidevalt lahendamas politsei ning aeg-ajalt vajati lastekaitse sekkumist lapse suhtlemise korraldamisel lahus elava vanemaga. Vanemad olid omavaheliste tüliküsimuste lahendamisse mässinud ka oma lapsed. Üldjuhul püüti lapsi meeletada tegutsema eemal elava vanema vastu ning “halba“ vanemat ignoreerima. Vanemad kasutasid lapsi ka kättemaksu vahendina. Lapse mõjutamiseks kasutasid vanemad isegi tõrjumist, tekitades lapses seega kindlusetunde. Üks vanema poolt kasutatud oma võimu kehtestamise vahend oli oma väljamõeldise lapsele peale surumine, et laps esitaks seda teistele inimestele tõe pähe. Kaks perekonda kolmest intervjuueeritud perest kinnitas, et lapsega käidi ka terapeudi juures, kuid pereteraapiat ei õnnestunud teha ühe vanema keeldumise tõttu.

Emotsionaalne vägivald

Eraldi pälvisid minu tähelepanu lapsed, kes kogesid lahutuse käigus mitte ainult vanematevahelist, vaid ka enda vastu suunatud **emotsionaalset vägivalda**. Lapsega pahandamist ja noomimist peetakse loomulikuks ja hädavajalikuks kasvatusmeetodiks. Inger Kraavi väitel (2000) peavad lapsed vanemate verbaliseeritud viha, manitsusi, irooniat, pilke – ja hüüdnimede kasutamist mõnigi kord niisama hirmutavaks ja haavavaks kui (kerget) füüsilist karistust – kusjuures vanematel on voli neid piiranguteta kasutada. Eesti lastel on hulgaliselt *nn. sotsiaalseid hirme* – lapsed väidavad end kartvat vanemate riidlemist (75%) ja vanematevahelist tüli (48%), kirjutab uurija. Lastele osaks saavat emotsionaalset vägivalda on eri autorid defineerinud mitmeti. Ruth Soonets (1997a) defineerib emotsionaalset vägivalda lapse suhtes kui mis tahes tegu, mis asetab lapse emotsionaalse pinge seisundisse, ohustades sellega lapse tundeelu eakohast arengut. D. Cough (2001) märgib, et see võib väljenduda püüdes sisendada lapsele, et ta on väärtusetu, et temast just seepärast ei hoolita või hoolitakse niivõrd, kuivõrd ta suudab täita teiste ootusi. Emotsionaalne vägivald võib väljenduda ootustes, mis ei ole vastavuses lapse ea ja arenguga. Samuti võib see väljenduda pidevas hirmutunde sisendamises (vt loetelu 1).

Emotsionaalse vägivallana lapse suhtes käsitletakse järgmisi tegusid:

- 1) isoleerimine e. lapse eemaldamine normaalsest sotsiaalsest suhtlemisest
- 2) tusatsemine, probleemi arutamisest keeldumine
- 3) keeldudega "kauplemine"
- 4) lapse solvamine, näägutamine
- 5) terroriseerimine e. lapse korduv sõnaline solvamine ja püsiva hirmutunde tekitamine
- 6) pideva pinge all hoidmine, hirmutamine, ähvardamine
- 7) halvustamine, mõnitamine
- 8) karistusehirmu tekitamine
- 9) käitumisviisid, mis kahjustavad lapse psüühikat ja vaimset heaolu (Lefrançois 1992; Soonets 1997a; Smith 1995).

Loetelu 1. Lapse suhtes emotsionaalse vägivallana käsitletavat teod

Emotsionaalse vägivalla kogemus ilmnis nelja lapse esees ning kõigi kolme lahutava perekonna laste puhul. Tüdrukud kogesid emotsionaalset vägivalda sagedamini kui poisid. Gümnaasiumiõpilased kirjutasid, et kogesid mõnitust, sõimu, solvanguid, mitmeid keelde nagu koduarest ja lahus elava vanemaga suhtlemise keelamine või selle muutmine lapsele tingimuslikuks. Kaks isa püüdsid last oma mõjule allutada lahus elava vanema halvustamise teel. Lahutavate perede lapsed kirjeldasid vanema tagarääkimist ja halvustamist teise vanema poolt ning püüdu lapse seisukohta ja arvamust elukoha suhtes mõjutada. Ühel juhul süüdistas vanem last teise lapse puude põhjustamises ning oma kavatsetavas peatses enesetapus. Ka lahutavad vanemad rääkisid intervjuudes omavahelise suhtlemise korraldamisel emotsionaalsest vägivallast.

Elu pärast lahutust

Lahutusega toimetuleku hindamisel lähtuti käesolevas uurimuses gümnaasiumiõpilaste kogemustest, sest teisel uuritud grupil on lahutus alles pooleli ning seega vastavad toimetulekumehhanismid välja kujunemata. Tuvastati nii positiivseid kui ka negatiivseid viise lahutusega hakkama saamisel. Gümnaasiumiõpilaste kirjutistest selgus, et lahutusega ollakse rahul, sest vanematel on säilinud soojad suhted ning mõlemale vanemale saab hädas loota. Mainiti ka vanema uut abielu ning elukaaslase tuge ja kaitset, mille tulemusena "tekkis tunne, et ema mees ongi meie tõeline isa," nagu kirjutas üks tüdruk. Gümnaasiumiõpilased hindasid oma hetkeolukorda realistlikult ning leidsid, et kujunenud situatsiooni, kus vanemad elavad lahus, enam muuta ei saa. Lahutavate perede laste sooviks oli siiski elada ühtse perena nagu enne lahutust. Siinkohal tekkis erinevus gümnaasiumiõpilastega, kelle hinnangul on väljakujunenud eluvormiga harjutud ja seda muuta ei soovitud. Samuti selgus, et vanematevahelistest suhetest püüti end eemal, neutraalsel positsioonil hoida. Noored avastasid toimetulekumehhanismina ka varase iseseisvumise, mis aitas pingetest ja kaotusvalust üle saada. Emotsionaalse vägivalla kogemusega lapsed andsid praegusele olukorrale negatiivse hinnangu: nii kirjutas üks laps, kes elab isa juures, et on õnnelik nende harvade kordade üle, mil isa teda ei mõnita ja tema tahtega arvestab. Üks heas õhkkonnas kasvav tüdruk kirjutas, et igatseb väga puuduva vanema järele ning just seetõttu tunneb end halvemini kui pärast lahutust.

Lõpetuseks väljavõtteid laste kirjutistest:

- *Lahutuse põhjust pole mulle tänaseni räägitud ning see häirib mind kohutavalt. Kõige hullem minu jaoks on see, et mind pole tutvustatud isapoolsetele sugulastele, mind on varjatud siamaani.*
- *Ma tunnen puudust isast, kuid mitte minu pärisisast, sest tema ei hooli meist enam. Kui oleks isa, siis oleks meie peres olnud kord ja majanduslikke probleeme oleks vähem jne.*
- *Iga kord kui midagi on (kas ma sain kuskilt piima või küsisin emalt raha) pistis isa karjuma ja mind temasuguseks nimetama. Ta ütles, et ma olen samasugune vördjas lits. Et ma ei leia endale kunagi head meest. Koguaeg solvab meid.*
- *Kui minnakse lahku või lahutatakse, siis võiks ennem mõelda lastele, sest nagu ma aru saan, isa ei mõelnud üldse selle peale.*
- *Kui vanemad omavahel läbi ei saa ja ainult kaklevad, siis on vale, et laste pärast koos elatakse .*
- *Lapsed, kelle vanemad elavad koos ja üksteist armastavad ei suuda seda hinnata, kui tähtis see on. Neile on see normaalne nähtus. Mina, kes tean seda tunnet, kui vanemad lahus elavad, kadestan neid lapsi, kelle vanemad elavad õnnelikult koos. Aga ma arvan ikkagi, et lahku minek oli õige tegu, sest ei oleks välja kannatanud seda kaklemist, mis siis oleks olnud, sest koos elamine on lapse psüühikale palju hullem, kui lahku minek. Sellega lepitakse ja sa ei oskagi elu teistmoodi ette kujutada .*
- *Sellised õppetunnid sunnivad väärtustama inimesi, kes on sinu ümber. On õpetanud rohkem järeleandmisi tegema ja teisi mõistma....Kuid siiski on raske seista kahe tule vahel, säilitades n.ö neutraalse positsiooni, mis ei meeldi kummagile poolele....Vähemalt tahaks ma loota, et minust saab hea isa. Mul on paljustki õppida olnud ja kui ma peaks kunagi lahutama saaks minust parem isa kui minu isa mulle on.*
[Kirjaviis muutmata]

Kasutatud kirjandus

- Bloom, M. V.** (1988). Learning Home: A Family Transition. In J. Bloom-Feshbach & S. Bloom-Feshbach (Eds.), *The Psychology of Separation and Loss*. San Francisco: Jossey-Bass Inc., 232-266.
- Cough, D.** (2001). Lastekaitse süsteemide ja teenuste arendamine. Rmt.: *Laps ja vägivald. Rahvusvahelise konverentsi ettekanded*. Tallinn: Rebellis, 14-27.
- Eesti noored arvavad, et...** (2001). Kokkuvõte uurimusest. Tallinn: GfK Group.
- Hetherington, M. E.** (1987). Family Relations Six Years After Divorce. In K. Pasley & M. Ihinger-Tallman, *Remarriage and Stepparenting. Current Research and Theory*. New York: Guilford Press, 185-205.
- Keerbergh, A.** (2001). Lahutusest ja selle mõjust pereliikmetele. www.tnk.tartu.ee/Olahutusest.html
- Kraav, I.** (2000). Kodu lapsea kaitsetuse allikana. Rmt.: *Lapsed Eestis*. Tallinn: ÜRO, 37- 41.
- Lefrançois, G. R.** (1992). *Of Children. An Introduction to Child Development*. Seventh Edition. Belmont: Wadsworth Publishing Company.
- Meres, T.** (1997). Kriisiabi lastele Tallinna Kriisiabi Keskuses. Rmt.: *Laps ja vägivald. Konverentsi materjale*. Tallinn: AS Spin Press, 26-32.
- Rutter, M.** (1977). Separation, Loss, and Family Relationships. In M. Rutter, & L. Hersov (Eds.), *Child Psychiatry. Modern Approaches. Second Edition*. Oxford: Blackwell Scientific Publications, 47-73.
- Saksa, E.** (1993). Ja eron julma terä leikkasi. Raportti huolto- ja tapaamisriidoista. Forssa: Forssan kirjapaino Oy.

Smith, H. (1995). *Unhappy Children. Reasons and Remedies.* London: Free Association Books.

Soonets, R. (1997 a). Lapse väärkohtlemise mõiste ja liigid. Rmt.: D. Kutsar (toim.), *Laste väärkohtlemine.* Tartu: AS ATLEX, 91-105.

Soonets, R. (1997 b). Perevägivald Eestis. Rmt.: *Laps ja vägivald. Konverentsi materjale.* Tallinn: AS Spin Press, 15-18.

Omavalitsuste osa lastega perede toetamisel

Mare Ainsaar

Aleksander Aidarov

Tartu Ülikool

2002. aastal korraldas rahvastikuministri büroo koos Tartu Ülikooliga kolmandat aastat uuringu, mille eesmärk oli välja selgitada kohalike omavalitsuste osa lastega perede elus. Uuringul oli kolm alleesmärki:

- teha kindlaks paremad omavalitsused
- kaardistada omavalitsuste lapsesõbralikkuse erinevused
- analüüsida tegureid, mis soodustavad lapsesõbraliku keskkonna kujunemist

Selles ja järgmistes *Sotsiaaltöö* numbrites püüame anda lühiülevaate uuringu olulisematest tulemustest. Alustame koondnäitajast ehk Eesti kõige lapsesõbralikumate omavalitsuste kindlakstegemisest ning teguritest, mis võiksid ennustada lapsesõbralikkust.

Sissejuhatus

Enamasti on elanikele sotsiaalse heaolu tagamise kohustus jagatud riigi ja omavalitsuse vahel, kusjuures riigi ülesanne on tagada standardid ja omavalitsused täidavad riigi poolt seatud ülesandeid või organiseerivad oma võimaluste piires heaolu ise. Näiteks Medar (1999) eristab omavalitsuse kahte tüüpi vastutust sotsiaalvaldkonnas toimuva eest: hinnata elanikkonna vajadusi ja tagada inimestele abi vastavalt nende vajadustele.

Printsiibid, mis määravad kohaliku omavalitsuse ülesanded ja võimalused, on detsentralisatsioon, kohalik otsustamisõigus ja subsidiaarsus ehk lähimus. Lähimusprintsiibi järgi peab oluliste probleemide ja küsimuste lahendamine toimuma kodanikele kõige lähemal tasandil. Arvatakse, et esimesena peab kaitsma oma territooriumil elavate inimeste huve kohalik omavalitsus, kuna keskvalitsusega võrreldes asub ta elanikele administratiivses plaanis lähemal ning seetõttu tunneb paremini ka kohalike elanike eelistusi ja vajadusi. Euroopa kohaliku omavalitsuse harta (1985) artikkel 4.3 sätestab lähemuse printsiibi järgmiselt: "Riigi kohustusi täidavad üldjuhul eelistatavalt kodanikule kõige lähemal seisvad võimuorganid. Kohustuste määramisel mõnele teisele võimuorganile peaks arvesse võtma ülesande ulatust, iseloomu ning ökonoomsuse ja efektiivsuse nõuet".

Hess (2000) väidab, et mida keerulisema ehitusega on ühiskond, seda suurem on vajadus kooskõlastada paljusid tegevusi ja lahendada vaidlusi erinevate sihtgruppide või teiste sotsiaalsete üksuste vahel. Inimtegevust kooskõlastatakse ning konflikte lahendatakse poliitika¹ abil, mille üheks agendiks riigis on omavalitsus. Duncan ja Goodvin (1988:41,47) märgivad, et kapitalistliku ühiskonna areng on ebahühtlane ja diferentseeritud. Arengu erinevused ilmnevad mitte ainult esimese ja kolmanda maailma või rahvusriikide vahel, vaid ka ühe riigi piires kohalikul tasandil. Riik ei suuda üksinda kontrollida keerulist ja ebahühtlaselt arenevat keskkonda, selleks on tal vaja allüksusi. Lähtuvalt sellest seisneb omavalitsuste ülesanne kogukonna heterogeensuse tasandamises, millega keskvalitsus toime ei tule. Ühiskonnas on alati olnud inimesi, kelle abivajadus on kas keskmisest suurem või väiksem. Seepärast pakub detsentraliseeritud süsteem paremaid võimalusi sotsiaalteenuste ja toetuste osutamiseks.

¹ Siin mõistetakse poliitika all "protsessi, mille käigus otsustatakse kes, kui palju ja millal saab ühiskondlikke ressursse" (Danzinger, 1996).

Vaatamata detsentraliseerimise vajadusele võib sellega kaasneda ka inimeste ebavõrdne kohtlemine kogukonnas. Brown, Jackson (1986) ja Ulst (1996) leiavad, et võrdsuse saavutamine omavalitsuste kaudu on võimatu. Omavalitsused võivad kehtestada erinevaid toetusi, teenuseid, kohalikke makse ja diferentseerida nende summasid, ja see põhjustab ebavõrdsust. Seepärast arvabki Ulst (1996), et põhilised toetused peaksid tulema kui mitte täielikult riigi eelarvest, siis olema vähemalt riiklikult koordineeritud, et vältida ebavõrdsuse suurenemist ühiskonnas.

Duncan ja Goodwin (1988) leiavad, et kohalikel erinevustel võib olla mitu põhjust:

- need võivad peegeldada teadlikku poliitilist mõju kohalikul tasandil
- tuleneda konkreetsest vajadusest
- olla juba sisse programmeeritud sõltuvalt teenuse osutamise ja rahastamise viisist.

Näiteks võib erinevusi põhjustada kehtiv omavalitsuste ja teenuste rahastamise süsteem.

Teadlased rõhutavad, et millised need põhjused ka ei oleks, on kohaliku poliitika ja teenuste osutamise mitmekesisus seotud ebaühtlase sotsiaalse arenguga ühel või teisel kujul.

Võrdsus ja õiglus ei pruugi muidugi olla üks ja seesama asi. Kõik sõltub õigluse defineerimisest. Nii näiteks kirjutab Narits (1995:12), et õiglus ei esita õigusele nõuet "igäühele võrdselt", vaid pigem "igäühele oma". Seda lähenemist on peetud ka omavalitsuse sotsiaalse tegevuse tugevaimaks küljeks, sest eeldatakse, et omavalitsustel on piisava informatsiooni korral paremad võimalused õiglaselt otsustada, kes ja kui palju abi vajavad.

Mitmed autorid (Gauthier 1992, Saraceno 1997, Forssén 1998, Duncan ja Goodwin 1988) on käsitlenud kohalike omavalitsuste erinevusi laste- ja perepoliitikat puudutavates küsimustes. Leitud on erinevusi osutatud teenustes ja nende hinnas.

Eestis on omavalitsuste tegevust sotsiaalvaldkonnas seni suhteliselt vähe uuritud. Senised tööd on käsitlenud sotsiaalteenuseid (Medar 1999, Rahumägi 2002), lastepäevahoidu (Ainsaar 2000, Ainsaar ja Kozlov 2001) ja koolivõrku (Kirch 2001).

Uuringu meetod

2002. aastal läbi viidud uuringus kasutati ankeetküsitlust. Ankeet saadeti kõigisse omavalitsustesse posti teel. Ankeet sisaldas 22 küsimust, mis olid jaotatud kolme ossa (lastepäevahoid, koolid, muud toetused kohalike eelarvest lastega peredele). On oluline rõhutada, et küsimused puudutasid ainult kohalike eelarvest eraldatud summasid. Riiklik abi oli teadlikult välja jäetud, et oleks võimalik analüüsida just omavalitsuste osa laste ja perede elus.

Peamiselt uuriti omavalitsuse tegevust viiel suunal:

- Lastepäevahoid - omavalitsuse toetus päevahoiule nii oma territooriumil kui sellest väljaspool.
- Toetus koolidele, sh koolitoit, koolitransport.
- Toetus huvikoolidele, spordikoolidele, muusikakoolidele.
- Toetus lastega tegelevatele mittetulundusühingutele.
- Otsesed rahalised toetused lastele ja peredele.

Andmeid koguti 2001. aasta jooksul (koolid, toetused peredele, toetus mittetulundusühingutele) ja 2002. aasta märtsis (lastepäevahoid, koolitoit, transport). Selline valik oli tingitud soovist saada võimalikult täpseid ja tõeseid andmeid. Hiljem arvutati kõik näitajad aastatunnusteks.

Seletavate tunnustena kasutati ametkondlikke andmebaase üldise rahvaarvu ja 0-19aastaste laste arvu kohta 2001. a (Eesti Statistikaamet), omavalitsuste haldusefektiivsuse koondnäitajaid aastal 2000, keskmiselt tasutud tulumaksu suurust inimese kohta, omavalitsuse kogutulu inimese kohta 2000. a (rahandusministeerium), toimetulekutoetuse keskmist suurust inimese kohta 2000 (sotsiaalministeerium), valitsevat poliitilist parteid (ankeet). 2002. aasta septembriks oli vastanud 246 omavalitsusest 245. Puudus vaid Paide valla vastus.

Omavalitsuste toetus lastega peredele

Uuringust selgus, et lõviosa omavalitsuse kulutustest lastele moodustasid koolidega seotud kulud. Koolikulutustele järgnes raha lasteaiale ja huviharidusele. Kuna kogu perepoliitika ja toetused on sageli asendava iseloomuga, st abi saab osutada mitmel viisil, siis on lapsesõbralikkuse üldiseks näitajaks võetud koondnäitaja, kus on liidetud kõik omavalitsuse abi valdkonnad. Üldise lapsesõbralikkuse indikaatori määramiseks arvutati koondindeks kõigist omavalitsuse poolt kasutatud rahalistest vahenditest 2001. aastal ja 2002. aasta märtsis, mis jagati 0-19aastaste laste arvuga omavalitsuses.

Kokku = kõik omavalitsuse poolt makstud summad lastepäevahoiule nii oma territooriumil kui väljaspool (2002. aasta märts *10) + kulutused koolivõrgule (2001. aasta) + koolitranspordi toetus (märts 2002 *9) + kulutused teistele haridusasutustele (2001.aasta) + mittetulundusühingutele lastega tegevusteks eraldatud summa (2001. aasta) + peredele mõeldud täiendavad toetused 2001.a jagatud 0-19 aastaste laste arvuga (2002. a jaan).

Omavalitsuste koondnäitajad kõikusid alates 1678 kroonist kuni 31 381 kroonini lapse kohta aastas. Koondnäitaja oli nõrgas korrelatsioonis üksnes omavalitsuste poolt makstud toimetulekutoetuse suurusega ühe elaniku kohta, mis viitab lapsesõbralikkuse ja vaesuse seostele. Teiste tausttunnustega seos puudus. Seega ei esinenud seost lapsesõbralikkuse ja valitseva poliitilise partei, samuti omavalitsuse elanike arvu, laste osatähtsuse ja omavalitsuse jõukuse vahel.

Eesti 2001. aasta kõige lapsesõbralikemaks omavalitsusteks osutusid Valjala vald ja Ruhnu vald Saaremaal. Saaremaa osutus ka maakonnana kõige lapsesõbralikumaks teiste maakondadega võrreldes.

Kokkuvõte

2001.-2002. aasta kohalike omavalitsuste uuringust selgus, et omavalitsuste lastele mõeldud kulutused erinevad ligi 20-korda. Kõige suuremad olid kulutused koolivõrgule. Lapsesõbralikkuse koondindeks oli ainukesena negatiivses korrelatsioonis ühele inimesele keskmiselt makstud toimetulekutoetuse suurusega, mis viitab lapsesõbralikkuse seosele vaesusega. Ilmselt on omavalitsuse rahas väljendatud lapsesõbralikkus mitme teguri ning kohalike otsustuste koosmõju tulemus.

Kirjandus

Ainsaar, M. (2000) Eesti laste- ja perepoliitika otsingul, Ainsaar, M. (toim) Laste- ja perepoliitika Eestis ja Euroopas, Rahvastikuminiistri büroo, lk 153 - 170.
Ainsaar, M., Kozlov, A. (2001) Lastepäevahoid Eesti kohalikes omavalitsustes, Sotsiaaltöö, 5, lk 22-23.

- Brown C. V, Jackson P. M. (1986) Public sector economics. 3rd ed. Oxford; New York: Blackwell.
- Forssén, K. (1998) Decentralization of decision making: the case of payment policies for children's daycare. *Scandinavian Journal of Social Welfare* 7, lk 277-287.
- Gauthier, A.H. (1996) A comparative analysis of family policies in industrialised countries. Caredon Press, Oxford.
- Duncan S. ja Goodwin M. (1988) The local state and uneven development: behind the local government crisis. Cambridge, Oxford: Polity Press, 1988.
- Hess, B., Markson, E. ja Stein, P. (2000) Sotsioloogia. Tallinn: Külim.
- Kirch, M. ja Naaber, H. (2000) Väikeste maakoolide perspektiivist ja hariduspoliitikast. *Riigikogu Toimetised* 2, lk. 203-206.
- Kirss T., Lääne S., Mäeltsemees S. ja Rahumägi D. (1999) Euroopa Nõukogu ja kohalik omavalitsus. Eesti Linnade Liit, Tallinn .
- Medar, M. (1999) Euroopa sotsiaalstandarditele vastava sotsiaalteenuste turu arendamine muutuvus ühiskonnas: konverentsi teadusartiklite kogumik Phare/Tacis Riikidevaheline Väikeprojektide Toetamise Koostööprojekt: Pühajärve.
- Narits, R. (2001) Õiguse entsüklopeedia: õigusteaduse õpik, meetodiõpetus. Tallinn, Juura.
- Rahumägi, D. (2002) Elukvaliteet sõltub teenuste kättesaadavusest. *Sotsiaaltöö*, 2, lk. 23-24.
- Ulst, E. (1996) Riigirahandus I. Tartu Ülikooli Kirjastus.

Uuring “Agenda 22. Kohalikud omavalitsused”

Eha Leppik

Sotsiaalministeeriumi hoolekande osakonna peaspetsialist

Eesti Puuetega Inimeste Koja üheks suuremaks ettevõtmiseks 2002. aastal oli töö Agenda 22 nime all tuntuks saanud metoodika alusel. Metoodika on välja töötanud Rootsi puuetega inimeste organisatsioonid ja see on mõeldud ÜRO standardreeglitel baseeruva invapoliitika kujundamiseks ja puuetega inimeste organisatsioonide ja omavalitsuste vahelise koostöö loomiseks. Eesti Puuetega Inimeste Koda tõlkis ja andis välja brošüüri *Agenda 22. Kohalikud omavalitsused. Invapoliitika planeerimise juhendid kohalikele omavalitsustele* ja selle alusel viis läbi küsitluse. Käesolev artikkel annab ülevaate uuringu olulisematest tulemustest.

Brošüüri *Agenda 22. Kohalikud omavalitsused* ja uuringu tulemustega saab tutvuda EPI Koja koduleheküljel www.epikoda.ee

Uuringu eesmärk oli luua senisest tihedamad koostöösuhted kohalike puuetega inimeste kodade ning kohalike omavalitsuste vahel. Analüüsiti kohalike omavalitsuste tegevuse vastavust ÜRO standardreeglite soovitudele ning selgitati välja, kas ja kuidas on kaasatud puuetega inimesi omavalitsuse arenguplaani koostamisse ning kohaliku invapoliitika kujundamisse.

Viieteistkümne kohaliku puuetega inimeste koja juhatajad küsitlesid või vestlesid kokku 60 omavalitsuse ja Tallinna linna sotsiaaltöötajatega. Omavalitsused valiti koos maakonna sotsiaal- ja tervishoiuosakonna ametnikega (2 suuremat ja 2 väiksemat omavalitsust igast maakonnast). Omavalitsustega läbi viidud vestluste põhjal koostati iga maakonna kohta ülevaade, milles küsituleja kirjeldas, mida on kohapeal tehtud puuetega inimestele võrdsete võimaluste loomiseks ja millised on kitsaskohad. Samuti tehti ettepanekuid konkreetsete omavalitsuste või maakonna tegevuse parandamiseks.

Uuringu tulemused

Uuringu läbiviijad tõdesid, et tegevus invavaldkonnas nõuab asjakohaseid teadmisi ja kogemusi puuetega inimeste olukorrast ja vajadustest. Märksõnad invapoliitika planeerimisel on **lugupidav suhtumine, koostöö, teadlikkuse tõstmine, koolitus ja enesetäiendus**; teostamisel aga planeeritud **tegevuste täitmise kontroll ja tulemuste hindamine**.

Põhilised probleemid:

- enamikus omavalitsustes arengukavas puudub puuetega inimeste probleemide lahendamise käsitlemine
- ligipääsetavusega on kõikjal (mõnes kohas rohkem, mõnes vähem) probleeme
- raske või peaaegu võimatu on tööd saada
- sotsiaal- ja rehabiliteerimisteenused on raskesti kättesaadavad, kaardistamata, info nende kohta kesine ega jõua alati inimesteni
- info jõuab halvasti kuulmis- ja nägemispuudega inimesteni
- puudub süsteemne koostöö organisatsioonide ja ametnike vahel
- organisatsioonidel on raske saada teavet puuetega inimeste kohta

Uuringu andmetel tuvastati järgmist:

1. Palju on veel kohti, kuhu liikumispuudega inimene ligi ei pääse. Sageli on nendeks **linnaalitsus, kultuurikeskus, pensioniamet, maavalitsus, perearstikeskus, postkontor**. Uuringu autorid soovivad kasutada nende puuetega inimeste organisatsioonide kogemusi, kelle tõhusa selgitustöö ning omavalitsusametnikega hea koostöö tulemusena on füüsiline keskkond muutunud ligipääsetavamaks.
2. Kohalikud puuetega inimeste kojad peaksid igati kaasa aitama, et puudega inimesi huvitav ja neile vajalik informatsioon jõuaks iga puudega inimeseni, aga ka omavalitsusametnikeni.
3. Puuetega inimestele võimetekohase hariduse andmiseks on päris palju ära tehtud, kuid nii mõnedki probleemid vajavad veel lahendamist:
 - õpetajad sageli veel ei mõista puudega õpilase erivajadusi;
 - paranema peab õpetajate, lastevanemate ning kaasõpilaste suhtumine puudega õpilastesse;
 - vaja oleks rohkem näitlikke õppevahendeid ja abivahendeid õppetöö kergendamiseks.
4. Igas maakonnas peaks olema oma rehabilitatsiooniasutus(ed), mis kodukohale võimalikult lähedal pakuks rehabiliteerimisteenuseid. Rõhku tuleks panna **kompetentsikeskuste** väljaarendamisele, on spetsialiseerunud kindla puudega inimeste igakülgele abistamisele, nagu näiteks Sclerosis Multiplexi Keskus, Afaasiakeskus, Haapsalu Neuroloogilise Rehabilitatsiooni Keskus jt.
5. Omavalitsustes tuleks välja töötada eraldi tegevuskava puuetega inimeste tööalaseks nõustamiseks, täiendkoolituseks ja kutserehabilitatsiooniks, et aidata neil ühiskonda sulanduda ning leida oma koht kogukonnas.
6. Organisatsioonid peaksid korraldama veel rohkesti õppusi ja tegema selgitustööd, muutmaks inimeste (sh ametnike ja õpetajate) suhtumist puuetega inimestesse nii, et mõistetak - puue ei ole midagi erilist, taunitavat või külgehakkavat. Õnnetus võib juhtuda igaühega meist.
7. Kuna Euroopa puuetega inimeste aasta motoks on **“Mitte midagi meile ilma meieta”**, siis peaks 2003. aasta jooksul jõudma selleni, et puuetega inimestega arvestataks, neid kuulataks ning kaasataks kui võrdväärseid partnereid, kui invaküsimuste eksperte.
8. Kohalikud puuetega inimeste kojad peaksid olema oma maakonnas analüüsija ja hindaja rollis kõigis puuetega inimesi puudutavates küsimustes.

Agenda 22 meetodika kasutusele võtmise tulemusel paranes koostöö omavalitsusametnike ja kodade juhtivtöötajate vahel, märgiti vajadust koostöö edasiarendamiseks ning laiendamiseks. Ametnikele muutusid selgemaks puuetega inimeste vajadused. Saadakse aru, et kohalikel puuetega inimeste kodadel on maakonnas oma koht, kodadest ja organisatsioonidest on kujunenud koostööpartnerid.

Maakondades tõstatatud probleemid:**Harjumaa**

- teenuste kättesaadavus
- rehabiliteerimisasutuste ja puuetega inimeste organisatsioonide koostöö
- info kättesaadavus nägemis- ja kuulmispuuetega inimestele
- integreeritud õpe, puudega lapse õppimine kodukohalähedase kooli tavaklassis
- invaorganisatsioonidega tehtava töö tõhustamine, juhtide aktiveerimine

Tallinn

- rehabiliteerimisteenuste kaardistamine
- puuetega inimeste töölesaamise võimaluste parandamine

Hiiumaa

- ligipääsetavus
- informatsiooni kättesaadavus

Ida-Virumaa

- info jagamise korrastamine
- puuetega inimeste õiguste parem tundmine kohalikul tasandil
- omavalitsuse töötajate väljaõpe
- rehabiliteerimisteenuste kättesaadavus
- abivahendite hankimise hõlbustamine
- ligipääsetavus
- nägemis-, kuulmispuudega ja sügava puudega laste õppimisvõimalused (praegu on need kodust liiga kaugel)
- tööhõive probleemid
- koostöö organisatsioonidega

Jõgevamaa

- omavalitsuste ja organisatsioonide koostöö
- positiivse suhtumise kujundamine puuetega inimestesse
- rehabiliteerimisteenuste kättesaadavus, teenuste vajaduse hindamine ja info jagamine
- selgem ülevaade sotsiaalteenustest, võimalus saada teenuseid võimalikult kodukoha lähedal
- ligipääsetavus
- töötamisvõimaluste loomine
- kultuurielus osalemise võimaluste parandamine
- mõtteviisi ja arusaamade muutmine
- kohaliku koja kui invaküsimuste analüüsija ja hindaja roll

Järvamaa

- teenuste kättesaadavus

Läänemaa

- rehabilitatsiooniprogrammide elluviimine, puudega inimesi puudutava infopanga täiendamine
- tööhõiveprobleemid, puuetega inimeste konkurentsivõime

Lääne-Virumaa

- ligipääsetavuse ja füüsilise keskkonna sobivuse testimine
- rehabilitatsioonivõrgustiku väljaarendamine
- puuetega inimeste vajadustega arvestamine omavalitsuses, koostöö
- teadlikkuse tõstmine
- personali täiendkoolitus
- integreeritud õpe

- töökohtade leidmine, õppimise motiveerimine, kutsenõustamine
- rahvatervise tugevdamisele kaasaaitamine

Põlvamaa

- ligipääsetavus
- informatsiooni levitamine
- rahvatervise tugevdamine

Pärnumaa

- informatsiooni jagamine nägemis-, kuulmis-, vaimupuuetega inimestele valdades

Raplamaa

- tööhõiveprobleemid Saaremaa
- arstide ja sotsiaaltöötajate valmisolek koostööks

Tartumaa

- ligipääsetavus
- võimendusseadmed vaegkuuljatele

Valgamaa

- Puuetega Inimeste Koja liikmete kasutamine invaküsimuste eksperdina
- töötamisvõimaluste loomine

Viljandimaa

- rahanappus kui takistus invaprobleemide lahendamisel valdades

Võrumaa

- teenuste kättesaadavus (asukoht ja hind), teenustest informeerimine
- ametnike suhtumine puuetega inimestesse

Muudatused narkopoliitikas ning narkoalastes seadustes 2002. aastal

Andri Ahven

Siseministeeriumi sisejulgeoleku analüüsisiosakonna nõunik

Eesti narkopoliitika aluseks on 1997. aasta novembris valitsuse poolt heaks kiidetud "Narkomaania ennetamise ning narkokuritegevuse tõkestamise poliitika (uimastipoliitika) põhimõtted aastateks 1997-2007" ning nende alusel ametkondade tegevussuunad sätestanud "Alkoholismi ja narkomaania ennetamise programm aastateks 1997-2007". Narkopoliitika põhiseisukohaks on olnud mistahes narkootikumide tarvitamise keelustamine, välja arvatud seadusega ette nähtud erandjuhtudel.

Seoses narkootikumide tarvitamise kiire kasvuga tekkis vajadus senist narkopoliitikat täpsustada. Sotsiaalministeeriumi juhtimisel valmis 2002. aasta lõpuks uus **narkostrategia**, mis esitatakse lähiajal kinnitamiseks valitsusele. Uus narkostrategia käsitleb eraldi pakkumise ja nõudluse vähendamist; strateegiast lähtuvalt luuakse rehabilitatsioonikeskuste võrk ning arendatakse välja rahvusvahelistele nõuetele vastav narkoseirekeskus.

Narkootikumide puudutavas seadusandluses oli viimaste aastate kõige olulisem muudatus **karistusseadustiku** jõustumine alates 1. septembrist 2002. Samal ajal kaotasid kehtivuse kriminaalkoodeks ning haldusõigusrikkumiste seadustik ning tehti muudatusi paljudes seadustes, sh narkootiliste ja psühhotroopsete ainete seaduses.

Tähtsaim uuendus karistusseadustikus on uimastite korduva tarvitamise või väikese koguse enda tarbeks käitlemise dekriminaliseerimine. Tuleb rõhutada, et niisugune tegevus jäi endiselt karistatavaks, kuid ainult väärteona (vastab endisele haldusõigusrikkumisele). Niisuguste õigusrikkumiste eest nähakse ette karistus narkootiliste ja psühhotroopsete ainete seaduse paragrahvis 15¹ (enne haldusõigusrikkumiste seadustikus §158). Kõik muud varem kriminaalkoodeksis kirjeldatud narkokuriteod on jätkuvalt karistatavad kriminaalkorras vastavalt karistusseadustikule ning suuri muudatusi karistuste raskusastmes ei ole. Samal ajal peab arvestama, et oluliselt muutus üksikute paragrahvide sõnastus, mistõttu ei ole karistusseadustiku alusel registreeritud kuritegude arv täpselt võrreldav kriminaalkoodeksi alusel registreeritud kuritegude arvuga; seda juba 2002. aasta puhul võrdluses varasemate aastatega. Statistilistes võrdlustes tuleb seetõttu vaadelda narkokuritegusid ning narkoalaseid väärtegusid ja haldusõigusrikkumisi koos.

Uue sanktsioonina nähakse karistusseadustikus ette võimalus varaliseks karistuseks, mida võib kohaldada isiku karistamisel üle kolmeaastase vangistusega. Varalise karistuse puhul määrab kohus lisakaristusena tasumiseks summa, mille suurus võib ulatuda süüdimõistetud kogu vara väärtuseni. Varaline karistus on suunatud esmajoones narkokaubitsejate vastu.

Kes on alkohoolik

Airi Värnik

MD.PhD.

Humanismile püüdlevalt on meie loo peategelast nimetatud kas alkoholismihaigeks või alkoholisõltlaseks, robustsemas käsitluses viinatõbiseks, joomariks või "parmuks". Arvan, et alkohoolik on kõigile arusaadav ja küllaltki neutraalne termin. Kas on aga täpselt teada, milline sümptomite kompleks annab aluse diagnoosida alkoholismi e. alkoholisõltuvust kui psühhiaatria valdkonda kuuluvat häiret?

Kultuuriti on mõnuainete tarbimises üsna palju erinevusi. Ometi on eri maade tippteadlased rahvusvaheliselt kasutatavates klassifikatsioonides konsensuse saavutanud.

Käesoleval ajal on psüühiliste häirete määramiseks kasutusel kaks rahvusvaheliselt tunnustatud klassifikaatorit: Rahvusvahelise Haiguste Klassifikatsiooni kümnes versioon RHK-10 (inglisekeelne lühend – ICD-10) ja DSM-4. Esimene neist on Eestis ja paljudes teisteski maades ametlikult kasutatav diagnoosimisjuhise, teine on levinud peamiselt Põhja-Ameerikas ja teaduskirjanduses. Mõlemad klassifikatsioonid kirjeldavad iseseisva häirena ja küllalt sarnaselt nii ainesõltuvuse kui ka ainete kuritarvitamise sündroomi, mille üheks alaliigiks - võrdsena teiste sõltuvust tekitavate ainete - on viinapiirituse e. etüülalkoholi ehk meile arusaadavas sõnapruugis lihtsalt alkoholi tarvitamine.

Eelistan peatuda DSM-IV (1994) diagnostilistel kriteeriumidel, kuna see annab pisut detailsemad juhised RHK-ga võrreldes.

DSM-4 lähtuvalt saab **alkoholisõltuvust** diagnoosida juhul, kui viimase 12 kuu jooksul on esinenud 3 või rohkem järgnevatest sümptomitest:

1. Tolerantsuse e. alkoholitaluvuse tõus, mis ilmneb selles, et
 - a) soovitud toime saavutamiseks tuleb tarvitada suuremat annust kui varemalt;
 - b) varasem annus avaldab tunduvalt nõrgemat toimet.

Kommentaar. Teatud joobeastmeks vajalik alkoholi annus suureneb seetõttu, et organism õpib laekuvat mürgist ainet käitlema, n.ö harjub. Seega ei ole "palju kandmine" tervise ja tugevuse näitaja, vaid viide, et alkoholi rohke tarvitamise toimetel on arenenud üks alkoholisõltuvuse sümptomitest – tolerantsi tõus. Alkoholitaluvus sõltub ka kehakaalust, soost ja east. Diagnoosimisel on tähtis lähtuda konkreetse inimese taluvuse muutustest ajas. Jätkuv rohke alkoholi tarvitamine kurnab välja organismi kaitsejõud ning tekib vastupidine nähtus – staazhikas alkohoolik jääb purju juba poolest pudelist õllest.

2. Võõrutusnähtud

- a) esineb alkoholile tüüpiline võõrutussündroom;
- b) võõrutusnähtude leevendamiseks kasutatakse uut annust alkoholi.

Kommentaar. Alkoholi võõrutusnähtudeks, rahvapäraselt pohmeluseks või kassiahastuseks nimetatu, on pärast joomist esinev halb enesetunne, nõrkus, väsimus, peavalu, suu kuivus, higistamine, oksendamine, südameklõppimine, närvilisus ja käte värisemine või värisemine üle kogu keha. Kehaliste sümptomite kõrval esinevad ka psüühilised – süü, häbi, alaväärsustunne ja masendus. Nimetatud sümptomid esinevad ka mittesõltlasel mürgistusnähtudena suure hulga alkoholi tarvitamisel. Elu esimesed alkoholi pruukimised kutsuvad üldjuhul juba varsti pärast alkoholi joomist esile ränga iivelduse ja oksendamise, mis kaitsemehhanismina evakueerivad mao sisu koos seal veel leiduva alkoholiga. Alkohooliku oksendamine jääb järgmisse hommikusse ja on erilise iivelduseta vähese limase eritusega maokramp. Oluliseks diagnostiliseks kriteeriumiks on asjaolu, et mittesõltlane ei talu võõrutussümptomite ilmnemisel alkoholi lõhnagi, alkohoolik aga ei saa “tervist korda” enne, kui ta on “peaparandust”, st teatud annuse alkoholi saanud.

3. Alkoholi tarvitatakse suuremal hulgal või pikemat aega, kui algselt planeeriti.
4. Jätkuv realiseerimata jääv kavatsus või ebaõnnestunud katsed vähendada joodava alkoholi hulka või lõpetada alkoholi tarvitamine.
5. Suur osa ajast kulub alkoholi hankimisele, joomisele ja selle mõjust toibumisele.
6. Töö, vaba aja ja enese vormis hoidmisega seotud olulised toimingud jäetakse alkoholi tarvitamise tõttu osaliselt või täielikult unarusse.
7. Alkoholi tarvitamine jätkub vaatamata selle tarvitamisest põhjustatud püsivatele või korduvatele füüsilistele ja psüühilistele probleemidele.

Kommentaar. Sümptomid 3.-7. annavad tunnistust alkoholismi hilisemas staadiumis tekkivast isiksuse allakäigust: tahtejõu langus, huvide ringi kitsenemine ja kontsentreerumine alkoholi tarvitamisele, millele lisanduvad vaimne niirinemine ja taktitus, sageli ka jõhkraks muutumine. Alkohoolik ei ole usaldusväärne partner, ta salgab ja valetab, leiab põhjendusi joomisele, ta ei hooli enam oma perekonnast, tööst, oma tervisest ja tulevikust. Nimetada tuleb ka joobes oleku aja kohta tekkivaid mäluümbi. Eriti halb on see, et alkoholisõltlane ei märka ega tunnista oma muutumist. Arusaamine olukorrast oleks aga esimene samm paranemise poole. Samas tuleb tõdeda, et alkoholism on krooniline haigus, paranemisperioodidele võib järgneda tagasilangusi.

Alkoholi **kuritarvitamine** on kergem häire kui sõltuvus ja selle olemust on defineeritud küllalt ebamääraselt. Kuritarvitamine/väärtarvitamine võib, kuid ei pruugi eelneeda sõltuvusele. Mõnedel indiviididel areneb sõltuvus küllalt kiiresti ilma eelnevalt diagnoositava kuritarvitamiseta. On inimesi, kes võivad pikka aega tarvitada alkoholi kuritarvitamise tasemel, ilma et neil areneks sõltuvus. Kurbloomus on selles, et me ei oska prognoosida, kellele saab alkoholi tarvitamine saatuslikuks ja kes võib seda teha ilma drastiliste tagajärgedeta.

DSM-4 järgi saab määratleda alkoholi kuritarvitamist järgmiselt:

alkoholi tarvitamise viis, mis viib kliiniliselt olulise kahjustuse või distressini. Kuritarvitamist saab diagnoosida, kui eelnenud 12 kuu jooksul on esinenud üks või rohkem järgmistest tunnustest:

1. Korduv aine kasutamine, mis põhjustab rollihäireid tööl, kodus või koolis, nagu töökollektiivi- või pereliikmena oma kohustuste hooletusse jätmine alkoholi tõttu, töölt või koolist puudumine.
2. Korduv kehalise tervise ohtu seadmine, näiteks purjuspäi autojuhtimine, masinate või mehhanismidega töötamine.
3. Alkoholi korduva kasutamisega seotud õiguslikud probleemid, näiteks purjusolekust tingitud arest.

4. Alkoholi tarvitamise jätkamine vaatamata korduvatele ja püsivatele häiretele sotsiaalsetes inimestevahelistes suhetes, nagu alkoholi tarvitamisest tekkinud ebakõlad abikaasaga või olmerüselused ja kaklused.

Võrreldes alkoholisõltuvusega ei esine kuritarvitamise korral alkoholitaluvuse muutusi, võõrutussündroomi ega ka tungi tarvitada alkoholi.

Nimetatud klassifikatsioonides ei esine kriteeriumina alkoholi tarvitamise sagedus ega konkreetne hulk. Soome kolleegide hinnangul (2000. aastal Medicina väljaandena ilmunud kogumiku eestikeelne tõlge "Psühhiaatria" lk. 348) on alkoholi **liigtarvitaja** määrang järgmine: tööeline mees, kes tarvitab üle 24 restoraniannuse (280 g absoluutset alkoholi e. 625 g viina) või naine, kes tarvitab üle 16 restoraniannuse (190 g absoluutset alkoholi e. 475 g viina) nädalas või mees, kes tarvitab korraga 7 või rohkem ja naine, kes tarvitab 5 või rohkem restoraniannust alkoholi korraga. 1 annus on eri maades pisut erinev.

Annuse arvutamisel lähtutakse kokkuleppeliselt teatud hulgast absoluutsest alkoholist, s.o. 96-kraadisest etüülalkoholist ehk viinapiiritusest. Üaltoodus on üheks annuseks arvestatud 11,6 g absoluutset alkoholi. Arvutustes võib kasutada ühe annusena keskmiselt 10 g absoluutset alkoholi, millele vastab üks pudel õlut või 120 g naturaalveini või 80 g kanget veini või 40 g viina.

Narkovabad osakonnad uimastisõltuvuse ravis kinnipeetavate kogemuste põhjal

Timo Virtanen

Abo akadeemia, Soome

Sissejuhatus

Uuringutest (Stöver 2001; Trabut 2000; Turnbull & McSweeney 2000) selgub, et paljud kinnipeetavad tarvitavad uimasteid enne vanglasse sattumist. Vanglas uimastite tarvitamine mõjutab kahtlemata kogu vanglasüsteemi. Samas aga on vanglasüsteemil ka suured varjatud võimalused uimastite tarvitamise vähendamiseks kinnipeetavate hulgas. Et takistada uimastite tarvitamist vanglas, on viimastel aastatel paljudes Euroopa riikides - näiteks Austrias, Portugalis, Šotimaal ja Hollandis - asutatud narkovabu osakondi (edaspidi NVO - ingl.k *DFU - drug-free unit*). NVO-d on olnud sõltuvusravis suhteliselt edukad, pakkudes kaitset vanglasisesest narkoturu eest (Stöver 2001).

Peaaegu kõigis Soome 17-nes kinnises vanglas olid 2001. aasta lõpus narkovabad osakonnad. Narkovabadesse osakondadesse paigutatakse vange, kes on motiveeritud läbima karistuse narkootikumideta. Lisaks korraldatakse vanglates mitmesuguseid narkorehabilitatsioonikursusi ja programme, mis enamasti põhinevad käitumisteoorial, rühmateraapial ja üldravi mudelil. Kui 2000. aastal osales narkorehabilitatsioonis 549 vangi, siis aastal 2001 juba 2189. Narkovabades osakondades oli aastal 2001 neist vangidest umbes 200 ehk 10%. Vanglate narkovabade osakondade töösse on viimastel aastatel paigutatud märkimisväärseid ressursse (*Vankeinhoidon ja Kriminaalihuollon vuosikertomus* 2001). Näiteks Satakunna vangla Huittise osakonnas tegutseb 10-kohaline ravimitevaba narkorehabilitatsiooni osakond, kus jätkatakse teiste vanglate narkorehabilitatsioonikursuse või programmi läbinute rehabiliteerimist. Rehabiliteerimise kestus on 4-6 kuud. Osakonna nädalakava koosneb rehabiliteerivast rühmategevusest, toimetulekuoskuste õpetamisest ja töötamisest. Nädalakava sisaldab muuhulgas liikumist, toiduvalmistamist ja osavõttu AA- ja NA- rühma tööst. Osakonda tulla soovijatelt oodatakse tahet ja huvi oma elu parandamise ja enese arendamise vastu, soovi elada ilma narkootikumideta, alkoholita, joobe eesmärgil kasutatud ravimiteta ja õigusrikkumisteta. Muud eeldused on edukalt läbitud sõltuvusravi etapp vanglas ja vähemalt 3-kuuline narkootikumidest hoidumine, unerohtude ja rahustite mittetarvitamine ning asendusravi puudumine. Osakonna tegevuse eest vastutavad vanemvalvurid, valvurid ja narkorehabilitatsiooni nõustaja. Mõned NVO-d ei tegele sõltuvusraviga, vaid keskenduvad ainult kinnipeetavate uimastitest loobumise motivatsiooni tugevdamisele.

Käesoleva uurimuse eesmärk oli uurida uimastite tarvitamist ja narkovabade osakondade mõju sellele ühes Soome NVO-s viibivate kinnipeetavate vaatepunktist. Uurimus korraldati Soome akadeemia ja Eesti TA uurijate vahetamise korras.

Uurimuse läbiviimine

Uurimuse läbiviimiseks koostati küsimustik. Anonüümsuse ja konfidentsiaalsuse tagamiseks ei kasutatud vastuste kontrollimisel teisi kirjalikult jäädvustatud materjale (kinnipeetavate tervisekaarte vms). Uimastite tarvitamise alastes uurimustes sõltub vastuste usaldusväärsus sellest, kuidas on vastajad kindlad, et nende avameelsele tunnistusele oma käitumise kohta ei järgne negatiivseid sanktsioone.

Küsimustik sisaldas nii avatud kui suletud küsimusi, mis puudutasid selliseid teemasid nagu uimastite tarvitamine enne kinnipidamist ja vanglas viibimise jooksul (tarvitavad uimastid, tarvitamise viisid ja sagedus), varasema sõltuvusravi kogemused ja hetkel narkovabas osakonnas saadav ravi, erinevate sõltuvusravi viiside mõju uimastitarvitamisele hetkel ja tulevikus. Küsimustikke jagasid laiali ja kogusid kokku kinnipeetavate narkorehabilitatsiooni nõustajad, kelle ülesanne oli tagada küsitlemise eesmärkide ja tulemuste saavutamise ning julgustada vastajaid. NVO-s viibijatele jagati 40 ankeeti, tagastamata jäi neist ainult üks. Vastamata küsimuste osatähtsus oli väike, mis näitab vastajate valmisolekut anda teavet uimastite kasutamise kohta.

Tulemused

Vastajad olid soome mehed, kelle keskmine vanus oli 31,7 aastat. Enamus neist olid enne vangistust põhiharidusega ja töötud, kes viibisid vanglas teist või kolmandat korda. Selgus, et kõige sagedamini kasutati kanepitooteid, järgnes kanep koos alkoholiga, amfetamiin, ecstasy, heroiin ja trankvillisaatorid. Teisi uimasteid kasutati harvem.

Kõik vastajad, v.a kaks, olid kasutanud mitut uimastit, enamasti tarvitati kanepit koos alkoholiga. Kanepitoodete tarvitajad kasutasid sagedamini ka teisi uimasteid: 86% neist kasutas ka amfetamiini ja 61% kokaiini. Need aga, kes ei olnud tarvitanud kanepitooteid, hoidusid enamasti tarvitamast ka amfetamiini või kokaiini. Vaid üks alkoholitartvitaja eelistas ainete vaheldust. Kinnipeetavate vangistusele eelnenud sõltuvusprobleemide iseärasused võisid mõjutada nende suunamist narkovabasse osakonda.

Enne narkovabasse osakonda sattumist on sõltuvusravi kõige sagedamini läbitud AA või NA rühmades (21,4%), uimastivabas osakonnas (14,3%) ja Helsingi Ülikooli Keskhaiglas (9,7%) Alla kümnendiku vastanuist teatas, et neil õnnestus lõpetada ainete kasutus enne NVO-sse tulekut.

Uimastite mittekasutamine NVO-s

Enamik vangidest NVO-s uimasteid ei kasutanud. Mõned vastanud ütlesid, et NVO avas neile tee uimastivabaks eluks, hoides neid eemal uimastiturust ja andes aega tegelemiseks uimastiprobleemidega. Enamus vastanutest (92,9%) teatas, et vastuvõetud otsusest -hoiduda uimastitest - ei olnud raske kinni pidada. Tulemused on märkimisväärsed, sest enamik küsitletuist oli tarvitanud mitut uimastit ja mitmeid kordi vanglas viibinud, paljudel oli ebaõnnestunud uimastiravi kogemus.

Uimastiravi kogemused NVO-s

Vastanute kogemused uimastivabades osakondades olid positiivsed, nagu näitavad järgnevad kirjapanekud: *“Igaiüks peaks saama võimaluse karistust kanda uimastivabas osakonnas”, “tegevused, mille kaudu harjutatakse tavaelu, nagu näiteks endale toidu valmistamine ja loomulikult füüsilised tegevused, on olnud parimad”, “osakond toetab ja tugevdab otsust muuta elu tulevikus” ja “nõustajad on asjatundjad”.*

Teistest vastustest selgub, et uimastivabades osakondades oli võimalik olla eemal teistest uimastitarvitajatest ja vangla uimastiturust; sai mõista uimastiprobleeme kui osa oma elu probleemidest ja õppida häid harjumusi. Nagu väljendas üks vastanu: *“NVO on pannud mind mõtlema minu enda uimastiprobleemile ja elule laiemast vaatenurgast”.*

Positiivsed ravikogemused seostusid peamiselt 12 astme programmiga, mis osutus kasulikuks mitte ainult uimastiprobleemiga toimetulemisel, vaid ka tugigrupi moodustamisel ning ravimotivatsiooni tekitamisel, samuti suurendas see sõltlase iseseisvust. Eesmärk suurendada kinnipeetavate hulgas iseseisvust saavutati sotsiaalsete oskuste proovilepanekuga väljaspool vanglat. Programm näib ära hoidvat kinnipeetavate sildistamist "ohtlikeks" ja "lootusetuteks" vangideks. Kinnipeetavate tingimusi ja käitumist nähakse hoopis uimastiennetuse strateegia osana.

NVO negatiivsed kogemused olid seotud uimastitistidega, ravi ülesehitusega ja rühmadega osakonnas. Sellest hoolimata tõestab võõrutusprobleemide tõttu NVO-st eemaldatud kinnipeetavate väike arv, et NVO mudel toimib juhul, kui kinnipeetaval endal on motivatsioon uimastitest loobumiseks.

Kuigi peaaegu pool vastajatest väitis, et programm sisaldas üsna vähe uut teavet uimastite mõjust tervisele ja umbes viiendik (21,4%), et sellist infot ei jagatud üldse, tunnistas peaaegu kolmandik (32,15), et nad said kõige rohkem uut infot tervise kohta just NVO-s. Muu hulgas teatati, et vajatakse teavet võõrutamise ja asendusravi kohta. Seda kinnitab ka fakt, et üle kümnendiku vastanutest (14,3%) oli tundnud pärast uimastite mahajätmist võõrutuse kaasnähte või haiguse sümptomeid. Kümnendikul esines terviseprobleeme seoses uimastite varasema kasutamisega, nt unetus, maksapõletik, krambid või verejooksud.

Paljud varasemad uurimused viitavad teadmiste puudumisele nii kinnipeetavatel kui vangla personalil uimastite eaturvalise tarvitamise ja seksi, HIV-i ning hepatiidi leviku kohta. Selleks et informeerida vangistatud uimastite tarvitamisega seotud riskidest tervisele, oleks kindlasti vaja lisaks voldikutele ja teistele kirjalikele materjalidele ka hästi korraldatud vanglasisest ja -välist koostööd ja audiovisuaalseid materjale.

Siiski näib, et enamus kinnipeetavaid vajab terviseriskide vältimiseks mitte ainult informatsiooni, vaid põhjalikku ettevalmistust, et mitte hakata uimasteid uuesti tarvitama. Paljud vajavad sotsiaalvõrgustikke ja mõningast sekkumist selleks, et tulla toime sotsiaalsete (nt töötus) ja emotsionaalsete probleemidega. Kõnealusel uuringus eelistasid vastajad aktiivsele tegevusele rajanevaid uimastiennetusprogramme, mis sisaldaksid ka üritusi väljaspool vanglat ja toiduvalmistamist.

Võrdõiguslikkuse printsiibist lähtuvalt peaks uimastiravi vanglas ja väljaspool seda olema omavahel tasakaalus. Tähtis on kaasata eksperte väljaspoolt vanglat, et lahendada tulemuslikult tervisele seotud ja juriidilisi küsimusi. Professionaalses koostöömudelis osaleksid need eksperdid nõustajatena või uimastiravi terapeutidena. Vastavalt Garzon Otamendi & Silvosale (2000, 89) uurimusele tugevdab seesugune toimimisviis sidemeid vangla ja kogukonna vahel ning tagab sõltlastele vanglasse sattumisel ravi järjepidevuse ka pärast sealt lahkumist.

Kasutatud kirjandus

Garzon Otamendi, E. & Silvosa, G. (2000). Spanish Report. In R. Muscat (ed.) Drug Use in Prison. 30th Meeting of the Group of Experts in Epidemiology of Drug Problems. Strasbourg, 22-23 May.

Stöver, H. (2001). An Overview Study: Assistance to Drug Users in European Union Prisons. EMCDDA Scientific Report. Cranstoun Drug Services Publishing.

- Trabut, Ch. (2000). French Report. In R. Muscat (ed.) Drug Use in Prison. 30th Meeting of the Group of Experts in Epidemiology of Drug Problems. Strasbourg, 22-23 May.
- Turnbull, P.J. & McSweeney, T. (2000). Drug Treatment in Prison and Aftercare: A Literature Review and Results of a Survey of European Countries. In Council of Europe. Drug-Misusing Offenders in Prison and After Release. Strasbourg, 41-59.
- Vankeinhoidon ja Kriminaalihuollon vuosikertomus 2001. Rikosseuraamusvirasto. Helsinki.

Tölkis **Tiiu Mihelson**

Sotsiaaltöötajate kutseühing – paljude soov, aga väheste töö

Eike Käsi

SÜ Socius asutajaliige, Keila LV sotsiaalnõunik

Sõna *kutseühing* näitab, et tegemist on ühte ametit pidavate inimeste kindlate reeglite järgi kokku lepitud ühistegevusega. Poleks nagu midagi keerulist. Tegelikult see nii lihtne ei ole – kutseühingu loomine on paljude soov, aga väheste töö.

Rohkem initsiatiivi

Öeldakse, et kes teeb, see jõuab. Aga teha ei saa üksi või paari huvilisega, ilma et ülejäänud asjaosalised kaasa tuleksid-mõtleksid-tegutseksid. Kutseühinguid on Eestis tekkinud juba hulgaliselt, mõned neist tegutsevad päris edukalt. Ühe näitena võiks tuua meditsiiniõdede kutseühingu. Oleme ka sotsiaaltöö osas mitmeid katsetusi ette võtnud (Socius, Akadeemiline Sotsiaalturva Ühing jt.). Paraku on asi ikka soiku jäänud, üleriigilist tegusat ühingut pole tekkinud. Sellel võib olla mitu põhjust: 1. Ühingu (liidu, ühenduse, seltsi vms.) eesotsas peaks olema inimene, kellel jääb oma põhitööst piisavalt vaba aega, et n.ö hobi korras tegelda organiseerimisprobleemidega. Sellist inimest on raske leida. 2. Vabatahtlikkuse alusel ühinguga liitunud ei tohi jääda ootama “ülalpoolt” tulevaid juhtnõore, nagu on see senistes ühingute juhtunud. 3. Et ühingus ühiseid huve ja probleeme teadvustada-lahendada, peab need selgelt sõnastama ja avalikult välja ütleva. Kuni räägime ainult kuluaarides ja omavahel, ei jõua head ideed ja ettepanekud kaugele.

Võib olla on vanemad meie alal töötavad inimesed veel kinni nõukogude korra ajal kätteõpitud mallides, mis ei lase neil oma algatusvõimet üles näidata, noortel aga pole piisavalt töö- ega elukogemusi, nad ju alles õpivad oma ametit. Kutseühingule võib panna palju lootusi, nende täitumine aga oleneb igast liikmest, mitte ainult juhtidest.

Ühingu ülesanded

Ühingu **peamised ülesanded** võiksid minu nägemuse kohaselt olla järgmised:

- sotsiaaltöö esindamine nii poliitilisel kui täidesaatval tasandil, s.t sotsiaaltöötajad – praktikutest kuni teadlasteni - peavad üheskoos tegema oma hääle kuuldavaks: mis teeb muret või põhjustab rahulolematust, mida saab olukorra parandamiseks teha, kuidas sotsiaaltöö tegijate tulevikku planeerida, mil viisil toota juurde teenuseid, parandada nende kvaliteeti, õigesti kasutada ressursse (k.a. tööjõuressurss), tunnustada töötajaid, tugevdada ametiidentiteeti jne.
- rääkida kaasa uute kutsestandardite väljatöötamisel, osaledes töörühmades ekspertidena
- teha koostööd naabervaldkondadega (tervishoid, haridus jt.) nende probleemide lahendamisel, mis otseselt ei kuulu kellegi vastutusvaldkonda, aga samas puudutavad mingil määral ja mingil ajahetkel kõiki;
- aidata kaasa sotsiaaltöö üleriigilise andmebaasi loomisele (teenused, institutsioonid, teenuste osutajad, k.a. kolmas sektor jms.);
- kaitsta sotsiaalvaldkonna töötajate huve (ametiühingu roll).

Tegevuse käigus ülesandeid kindlasti täpsustatakse ja väljundeid tuleb juurde, oluline on **tegutsemine** ühise eesmärgi nimel.

Ühingu jalad alla

Oleme nii kolleegide kui ka tudengitega, kellele käin aeg-ajalt lugemas tööjuhendamist sotsiaaltöös, tihti arutlenud ühingu loomist ning alati jõudnud tõdemuseni, et sellist **ühendust on väga vaja**. Teema on olnud aktuaalne ka EHI sotsiaaltöö koolitustel. Oleme püüdnud edendada sotsiaaltöötajate klubi liikumist, kuid seegi jäi kahjuks soiku. Mõnda aega töötas tänu Võru Sotsiaaltöö Keskusele list, millega liitunud said omavahel suhelda ning oma probleemidele koos lahendusi otsida. Listi kasutajate poole sai pöördutud mitmel korral palvega, et nad teeksid ettepanekuid ühingu moodustamiseks ja konkreetsete sammude astumiseks, kuid sellel ei olnud märkimisväärset vastukaja. Seega sai proovitud nii ja naa, tulemus on jäänud kesiseks. Olen veendunud, et kui me näiteks kuulutaksime järgmisel sotsiaaltöö konverentsil välja kutseühingu moodustamise, oleks liitujaid rohkesti, aga ...

- Kes hakkaks juhiks? Kutseühingu eestvedajad peaksid olema tugevad praktikud, kes ei pelga vastutust enda peale võtta ja suudavad teisi kaasa haarata. Selleks tööks peab olema piisavalt aega ja teadmisi.
- Kuidas leida raha töötajate tasustamiseks? Üleriigilise ühingu töö koordineerimiseks oleks vaja palgalist töötajat.
- Millised ülesanded läheksid ühingu põhikirja?
- Kas leidub vabatahtlikke, kes on nõus liituma tööühinguga, mis alustaks juba täna ettevalmistusega üleriigilise kutseühingu asutamiseks? Tuleks võtta ühendust olemasolevate ühendustega ja algatada üleriigilise ühistegevuse projekt.

Samateemalise kirjutisega on üles astunud ka Valter Parve (Sotsiaaltöö 5/2002), kellega olen suuresti ühel meelel. Minus kui tööjuhendamiskoolitajas aina süveneb veendumus ühistegevuse vajalikkusest, sest sotsiaaltöö on laiahaardeline ja pingeline ning selle tegijad vajavad tuge. Läbipõlenud sotsiaaltöötajast ei ole ühelegi kliendile kasu. Tahaksin ühingu asutamisele jõudumööda kaasa aidata, kuigi ka minul ei ole täit ettekujutust, kuidas hea mõte tuleks ellu viia. Siin esitatud mõtteavalduses on palju küsimusi ja kui kellelgi on mõni vastus välja pakkuda, siis võiks sellest teada anda. Otsime vastuseid koos! Suhelda saab suurepäraselt interneti teel, ei pea tingimata kohale tulema. Minu e-posti aadress on: eike@keila.ee või eike.kasi@mail.ee (õhtuti), töötelefon: 6790726 ning mobiil: 05175439. Head kolleegid, teeme ühingu lõpuks teoks! Teiste eluvaldkondade esindajad ei tule meie probleeme lahendada. Ühing on meie ühine ettevõtmine meie endi jaoks.

Soome sotsiaaltöö muutumises

Anneli Pohjola

Soome Akadeemia uurija, Lapi Ülikooli dotsent

Sotsiaaltöö tähendus suureneb

Sageli kurdetakse selle üle, et sotsiaaltöö positsioon ühiskonnas on nõrk ja amet on vähe väärtustatud, et selles nähakse vaid ühiskonna ebakohtade korrigeerimise viisi, mis võetakse kasutusele, kui kõik muud võimalused on läbi proovitud. Vastukaaluks tuleks küsida, kas niiviisi arutledes me ei toeta hoopis sotsiaaltöö jäämist marginaalseks tegevusvaldkonnaks ega märka neid signaale, mis rõhutavad ja suurendavad sotsiaaltöö tähendust ja lisavad põhjendusi sotsiaaltöö asendi tugevdamiseks.

Võib põhjendatult väita, et sotsiaaltöö võimalused Soomes on mitmekordistumas. Keskne küsimus ongi, kuidas ala esindajad suudavad ära kasutada kujunenud olukorda, et sotsiaaltöö hakkaks mängima ühiskonnas palju suuremat rolli. Võib täheldada sotsiaaltöö muutumist mitut aspekti silmas pidades. Järgnevalt püüan lühidalt kirjeldada soome sotsiaaltöö käesoleva perioodi arengu tegureid. Lähtekohaks on ajalooline tõik, et sotsiaaltööst on juttu ka riiklikes dokumentides poliitilisel tasandil. Sotsiaaltööd kui marginaliseerumisvastast tööd mainitakse näiteks praeguse valitsuse programmis (1999). Sotsiaal- ja tervishoiuministeeriumi kolme aasta tegevus- ja majandusprogrammis rõhutatakse sotsiaaltöö tähendust üsna uuel viisil (1999).

Sotsiaal- ja tervishoiuministeeriumi algatusel on käivitatud mitmeid sotsiaaltöö positsiooni kindlustavaid ettevõtmisi. Kantsleri juhtimisel on alustanud tegevust neljaks aastaks kavandatud sotsiaaltöö ümarlaud, mille ülesandeks on sotsiaaltöö asendi tugevdamise riikliku tegevusprogrammi koostamine ja valdkonna arenguks vajalike ettepanekute tegemine. Et toetada sotsiaaltöö arengut, asutati ministeeriumi rahaga juba 2001. aastal kaheksa soomekeelset piirkondlikku sotsiaaltöö kompetentsikeskust ja üks rootsikeelne kompetentsikeskus.

Kolmandat kaheaastast tööperioodi tegutseb ministeeriumi juhtimisel ka riiklik võrgustiku eriteenuste (VEP) projekt (1999), mille eesmärk on edendada piirkondliku võrgustikutöö arendamise kaudu sotsiaalvaldkonna töötajate spetsiifilisi oskusi ja tagada vastavate teenuste areng. Projekt viiakse läbi piirkondliku ühistööna läänides, keskendudes lastekaitse-, eakate ja puudega inimestele suunatud teenuste, vaimse tervise teenuste, sõltuvusprobleemidega klientidele jm kliendirühmadele mõeldud teenuste paikkondlikule arendamisele. Pärast riikliku projekti lõppemist jätkatakse tegevust piirkondlike kompetentsikeskuste toel.

Ministeeriumi algatusel tegutseb ka hoolekande ülesannete ja kutsestruktuuri (STEAM) projekt, mis viiakse läbi mitmes piirkonnas sotsiaaltöö kutsealade esindajate ühistöö ja tööjaotuse arendamise katsena. Samuti püütakse sotsiaaltööd varasemast täpsemini süstematiseerida ja kirjeldada STAKES-is (sotsiaalvaldkonna uurimis- ja arenduskeskus) teostatavas sotsiaaltöö klassifitseerimisprojekti, mis sisaldab lisaks sotsiaaltöö ülesannete klassifitseerimisele ka mõistete korrastamist (näit. Kallinen-Kräkin 2001; Terveysthuollon sosiaalityön ... 1998).

Sotsiaaltöös toimuvad muutused kajastuvad ka vajaduses kaasajastada vananenud sotsiaaltöö pädevusnõuded. Ministeeriumi juures tegutsenud hoolekande professionaalse praktika töörühma raske ja pika töö tulemusena peaks valmima seadus, mis määratleb hoolekandetöös vajalikud pädevusnõuded (2000). Seaduseelnõu arutelu on olnud vastuoluline, mistõttu seaduse vastuvõtmine on lükkunud plaanitud kaugemale. Sotsiaaltöötaja pädevusnõudena pakutakse välja magistrikraad sotsiaaltöös. Seadus peab kirjeldama sotsiaaltöötaja tööülesannete kogu ulatust, kuna praeguses seaduses on määratletud vaid piiratud hulk toiminguid. Sotsiaaltöö jaoks valmistatakse ette ka omaette professionaalse praktika seadust, millega reguleeritakse sotsiaaltöötajana töötamise õigus ja kaitstakse sotsiaaltöötaja ametinimetust.

Koolituse uuendamine arendamise lähtekohana

Sotsiaaltöökoolituse uuendamine on kulgenud muust arengust ajaliselt ees. Haridusministeerium määras 1997. aastal spetsialisti, kelle ülesandeks oli kirjeldada sotsiaaltöökoolituse arengusuundi. Valminud aruande ja töörühma töö (Pohjola 1998) alusel edenes koolituse uuendamine kiiresti. Sotsiaaltöökoolitus sai 1999. aastal omaette paragrahvi (§ 4a) määruuses, mis käsitles sotsiaalteaduste alast koolitust, kuigi sellistes määrustes üldiselt ei käsitleta eraldi üksikuid õppevaldkondi. Vastavalt määrusele antakse sotsiaaltöö alast põhikoolitust Soomes magistritasemel (160 õppenädalat) kuues ülikoolis, kus peamiseks on sotsiaaltöö. Sama määruse järgi peab praktika kestma vähemalt 15 õppenädalat. Seega rõhutab seadus praktika olulisust. Põhikoolituse uuendamine tõi kaasa sotsiaaltöökoolitusse 3 uut professuuri.

Koos koolituse uuendamisega esitati ka uus sotsiaaltöö jätkukoolituse vorm: magistriõpingute järel sooritatav sotsiaaltöö ametialane litsentsiaadiõpe. Selle all mõeldakse teaduslik-praktilist jätkuõpet, mis annab võimaluse spetsialiseeruda sotsiaaltöös. Seda 80 õppenädala pikkust õpet on võimalik sooritada töö kõrvalt nelja aastaga. Koolituse reguleerimiseks lisati vastavasse määrusesse 2000. aastal § 14 a. Juba samal aastal alustas professionaalseid litsentsiaadiõpinguid laste- ja noorsoosotsiaaltöö alal esimene 25- inimeseline rühm. Hiljem on alustatud ka rehabiliteeriva sotsiaaltöö ja marginaliseerumisküsimuste sotsiaaltöö (kummaski rühmas 25 õppurit) litsentsiaadiõpingutega. Lisaks on planeeritud alustada käesoleval aastal veel kahe spetsialiseerumisega: heaoluteenuste ja kogukonna sotsiaaltöö erialal. Spetsialiseerumised on kavandatud suhteliselt laiadena ja sotsiaaltöö keskseid tegevusvaldkondi hõlmavaina.

Haridusministeerium on nimetatud viis spetsialiseerumist heaks kiitnud ja ka rahastab neid õpinguid. Iga spetsialiseerumise eest vastutab ühiselt kaks ülikooli, millest kumbki on saanud selle koolituse jaoks 0,5 professori kohta (vastutavad õppejõud). Hetkel on loodud niisuguse koolituse tarbeks 0,5 professori kohta igasse sotsiaaltöö õpetavasse ülikooli, kuna alustatud on kolme spetsialiseerumiskoolitusega.

Koolituslane ühistöö

Koolituse uuendamine muutis aktuaalseks tihedama koostöö ülikoolide vahel. Selle koostöö nimel rajasid kõik sotsiaaltööd õpetavad ülikoolid riikliku sotsiaaltööd õpetavate ülikoolide võrgustiku SOSNET. Võrgustiku tööd koordineerib Lapi Ülikool ja rahastab haridusministeerium. Otsused võetakse vastu juhtrühmas, kuhu kuuluvad kõigi ülikoolide sotsiaaltöö professorid ja spetsialiseerumise eest vastutavad õppejõud. Kord aastas korraldatakse kõigile osapooltele Lapi Ülikooli sotsiaaltöö osakonna kevadseminari raames üldkoosolek.

SOSNET teeb üleriiklikku ühistööd sotsiaaltöö põhikoolituse valdkonnas, näiteks korraldades ühiseid virtuaalseid loenguid ning arutledes ühiselt koolitusega seotud aktuaalseid küsimusi. Koostöö keskmes on siiski professionaalne litsentsiaadikoolitus, mida tervenisti teostatakse SOSNETi ühistööna. Koolituse kõik etapid alates õppetöö planeerimisest ja üliõpilasvahetusest ning lõpetades õppetöö läbiviimisega toimuvad otsuste ja ressursside ühise jaotamise alusel.

Samuti teostatakse SOSNET-i kaudu riikliku koolitusena sotsiaalteenuste ja sotsiaaltöö uurijakoolitust. Magistriõpinguile järgnev uurijakoolitus on toimunud juba alates 1995. aastast ja selle ülesanne on ülikoolide ühistööna õpetada ja juhendada doktorante. Riiklikus doktorikoolituses on hetkel viis palgalist doktorandikohta. Sellele lisaks on igas ülikoolis kaasatud 2-3 doktoranti, kelle õpinguid rahastatakse mujalt, kuid neil on õigus osaleda võrgustiku poolt korraldatavas koolituses. Ühiste uurijaõpingute kõrval on igal ülikoolil oma doktorikoolitus. Jätkukoolituse mitmekesisus teeb võimalikuks sotsiaaltöö arengu seisukohalt olulise uurimusliku paindlikkuse.

Jätkukoolituse kõrval kuulub SOSNET-i toimingute hulka ka haridusministeeriumi poolt kolmeks aastaks rahastatav virtuaalülikooli projekt. Selle eesmärk on pakkuda ülikoolide ühistööna ajast ja kohast sõltumatut õppimisvõimalust, mis võimaldab üksikutel üliõpilastel või tervel rühmal oma õpingud sooritada võrgus. Virtuaalülikoolis antakse õpetust üha enam võrgus toimuva tegevuse või selle kaudu edastatava materjali kaudu. Virtuaalõpinguist võib olla kasu õpingute mis tahes tasandil, kuid kõige kaugemale on see arendatud riiklikus litsentsiaadiõppes.

Ülikoolid teevad ka rahvusvahelist koostööd. SOSNET koordineerib Soome välisministeeriumi finantseeritavat Vene lähipiirkondade sotsiaaltöökoolituse arendusprojekti, milles osalevad kuus vene ülikooli, üks ülikool Leedust, üks Poolast ja kaks SOSNET'i võrgustikku kuuluvat Soome ülikooli. Projekti rõhuasetus on sotsiaaltöö praktikal.

Koolituse harmoniseerimine Euroopas

EL koolituspoliitika otsuseid mõjutab nn Bologna protsess, mis taotleb eri maade koolituse võrreldavust, läbipaistvust ja õppeaja lühenemist. Soomes haridusministeeriumi töörühm (2002) on teinud ettepaneku ülikoolide üleminekuks kaheastmelisele õppele. Sel juhul sooritavad üliõpilased algul kolmeaastased bakalaureuseõpingud mis peaksid andma võimaluse minna tööturule. Vastuvõtt ülikooli toimuks aga siiski kohe magistriõppesse, mis järgneks bakalaureuseõpinguile kahe aasta vältel. Kokku kestaksid õpingud seega viis aastat.

Sellega muudetakse ülikooliõpingud Euroopa ECTS-süsteemile (*European Credit Transfer System*) vastavaks. Aasta õpinguid sisaldaks 60 AP praegu Soomes kehtiva 40 AP asemel, bakalaureuseõppe maht oleks seega 180 AP ja sellele järgnev magistriõppe 120 AP, kokku 300 AP. Magistriõppesse võivad astuda ka muud kui bakalaureuseõppe lõpetanud, näiteks ametikõrgkooli lõpetanud. Sel juhul on ülikoolidel õigus nõuda aasta täiendavaid õpinguid (60 AP), mis tagab sisulise valmisoleku magistriõppeks.

Igal erialal ei piisa bakalaureuseõppest professionaalse pädevuse saavutamiseks. Sotsiaaltöö on siin üheks näiteks. Haridusministeeriumi töörühm teebki ettepaneku, et ka edaspidi reguleeriks sotsiaaltööõpinguid omaette seadus. See tagaks sotsiaaltööõpingute säilimise magistri tasemel: kuigi üliõpilased lõpetavad alama astme õpingud bakalaureuse tasemel, ei saa nad sellega veel pädevust sotsiaaltöö tegemiseks.

Bologna protsessist tulenevad uuendused ei puuduta jätkukoolitust. Professionaalset litsentsiaadikoolitust reguleeriv määrus esitatakse ka uude seaduseelnõuesse. Praktikast tähendaks see, et hoolimata Bologna protsessile vastavate muutuste sisseviimisest, jääks sotsiaaltöökoolitus Soomes oma endisele tasemele. Õpingud on ka edaspidi üliõpilase jaoks tasuta. Koolitus järgib üldist rahvusvahelist joont, mis peab silmas sotsiaaltöö koolitustaseme tõstmist ja muutumist akadeemiliseks ja erialase uurimistöö kujunemist arendustegevuse objektiks.

Sotsiaalala kompetentsikeskused

Sotsiaal- ja tervishoiuministeriumi algatusel rajatud (määrus aastast 2001) sotsiaala kompetentsikeskused on koolituse seisukohalt märkimisväärne uuendus sotsiaaltöö praktikast. Kaheksa soomekeelset piirkondlikku ja üks rootsikeelne kompetentsikeskus katavad kogu maa. Nende ülesandeks on sotsiaaltöös vajaliku kompetentsuse arendamine, millega liitub järelvalve põhi- ja spetsiifiliste sotsiaalteenuste üle. Kompetentsikeskused peaksid mõjutama ka sotsiaaltöö põhi-, jätku- ja täiendkoolitust ja praktilise töö arengut. Neil on oluline roll sotsiaalala uurimisel, eksperimentaalses ja arendustegevuses. Keskuste tegevust rahastatakse riigieelarvest.

Praktilises sotsiaaltöös on tuntud puudust sellistest kompetentsust toetavatest ressursikeskustest, mis võivad aidata ellu viia uusi arendusprojekte, suunata koolitust ning toimida kanalina uute teadmiste loomisel ja praktikasse rakendamisel. Nad võivad tegutseda ka töötajaid ühendava konsultatsioonivõrgustiku ja praktilise ühistegevuse arendajatena. Sotsiaaltöökoolituse seisukohalt võivad kompetentsikeskused olla koolitusse kuuluva praktika korraldamise tugipunktideks. Nende kaudu võib koguda õppenäiteid ning teostada koolitust ja praktikat ühendavaid projekte. Professionaalses litsentsiaadikoolituses või doktorikoolituse osalejatele võivad kompetentsikeskused aga pakkuda keskkonda õpetustarbelisteks töödeks.

Ootused kompetentsikeskustele on suured nii töötajate kui õppeasutuste seisukohalt vaadatuna. Napi aastase tegevusajaga on need täitnud väga erinevaid ootusi, pakkudes uusi võimalusi nii sotsiaaltöö praktika arendamisel kui koolituse ja praktika ühistööle, samuti praktikat teenivale uurimistegevusele.

Viited

Asetus yhteiskuntatieteellisten tutkintojen muuttamisesta 25.5.1999. Suomen Asetuskokoelma 615 (lisätty 4a§: sosiaalityön koulutus, alkuperäinen asetus yhteiskuntatieteellisistä tutkinnoista 30.3.1994/245).

Asetus yhteiskuntatieteellisten tutkintojen muuttamisesta 15.11.2000. Suomen Asetuskokoelma 901 (lisätty 14a§: sosiaalityön ammatillinen lisensiaatintutkinto).

Kallinen-Kräkin, Salme (toim.) 2001: Sosiaalityö näkyväksi. Sosiaalityön luokitusseminaarin julkaisu. Stakes aiheita 3. Helsinki. Verkkojulkaisuna

<http://www.stakes.fi/verkkojulk/pdf/Aiheita12-2001.pdf>

Laki sosiaalialan osaamiskeskustoiminnasta 13.12.2001. Suomen Asetuskokoelma 1230.

Pohjola, Anneli 1998: Sosiaalityön yliopistollisen koulutuksen kehittäminen. Opetusministeriön Koulutus- ja tiedepolitiikan osaston julkaisusarja 52. Helsinki.

Pääministeri Paavo Lipposen II hallituksen ohjelma 15.04.1999. Verkossa

<http://www.valtioneuvosto.fi/vn/liston/base.lsp>

Sosiaalihuollon ammatinharjoittamislakityöryhmän muistio. Sosiaali- ja terveystieteiden työryhmämuistioita 32/2000. Helsinki.

Sosiaalialan osaamiskeskukset - valtakunnallinen ja alueellinen valmistelu vuonna 2001.
Sosiaali- ja terveysministeriön työryhmämuistioita 34/2001. Helsinki.
Sosiaalialan osaamiskeskus 2000. Opetussosiaalikeskustyöryhmän muistio. Sosiaali- ja terveysministeriön työryhmämuistioita 24/2000. Helsinki.
Sosiaali- ja terveydenhuollon tavoite- ja toimintaohjelma 2000 - 2003. Valtioneuvoston päätös.
Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 16/1999. Helsinki.
Sosnet (valtakunnallinen sosiaalityön yliopistoverkosto): www.sosnet.fi
Terveydenhuollon sosiaalityön luokitus. Opas luokituksen käyttöön ja näkökulmia palveluiden kehittämiseen. Terveydenhuollon sosiaalityöntekijät ry. ja Suomen Kuntaliitto 1998.
Valtioneuvoston asetus sosiaalialan osaamiskeskustoiminnasta 20.12.2001. Suomen Asetuskokoelma 1411.
Verkostoituvat erityispalvelut (VEP) vuosina 1998-1999. I vaiheen loppuraportti. Sosiaali- ja terveysministeriön työryhmämuistioita 28/1999 Helsinki.
Yliopistojen kaksiportaisen tutkintorakenteen toimeenpano. Opetusministeriön työryhmän muistio 39/2002. Helsinki. www.minedu.fi/julkaisut/julkaisusarjat/39_02tutkrak/39_02tutkrak.pdf

Tölkis **Anne Tiko**

Miljööteraapia – uus lähenemine institutsionaalses hoolekandes

Anders Hagqvist

sotsiaaltöö magister

Trollhätteni sotsiaalkeskus, Rootsi

*Artikli aluseks on Pärnus
2002. aasta septembris
peetud konverentsi töötoa materjalid
(vt Sotsiaaltöö 5/2002 lk 22- 23)*

Sissejuhatus

Miljööteraapia sai alguse psühhiaatria uutest töösuundadest 1940ndatel. Miljööteraapiaga tegelenud teraapiliste kogukondade kujunemisele aitasid kaasa ajaloo hetkeseis, skeptilisus hierarhilisuse suhtes, uute kliendirühmade teke ning usk, et patsiendid tahavad ja suudavad ka ise oma elu muutmiseks osa võtta. Teraapia instrumentidena kasutati igapäevategevusi, patsientide kaasamist otsuste vastuvõtmisel demokraatia põhimõttel töötavatesse rühmadesse, avatud arutelusid üksteise ning ka üldiste probleemide üle. Sellest ajast peale on miljööteraapiat kasutatud eri vanuses ja erinevate probleemidega inimeste aitamiseks nt täiskasvanute, noorukite ja laste psühhiaatrilises rehabilitatsioonis; sõltlaste, alaealiste õigusrikkujate ja vaimupuuetega inimeste institutsionaalses hoolekandes jne.

On palju arutletud selle üle, millist teraapiat saab kutsuda miljööteraapiaks. Miljööteraapia mõistmiseks on vaja teada, et see on olnud ja on ka praegu psühhosotsiaalse rehabiliteerimise olulisemaid komponente. Esimestena väljendasid miljööteraapia ideoloogilisi lähtekohti ja poliitilisi taotlusi teraapilised kogukonnad. Isegi need institutsioonid, kes ei taotlenud patsientide kaasamist otsustusprotsessidesse nendele võrdsete õiguste tagamiseks, hakkasid kasutama niisugust töökorraldust, kuna see andis nii häid tulemusi.

Mitmeid varase miljööteraapia põhimõtteid ja meetodeid kasutatakse tänapäeval enamikus teraapiavormides. Näiteks väitis juba varane miljööteraapia, et osalemine mis tahes tegevuses peab olema kliendile vabatahtlik. Kellegi sundimist muutma oma elu peeti ebainimlikuks ja ebaefektiivseks. Tänapäeval esineb vabatahtlikkuse suhtes eriarvamusi, kuid üldiselt on omaks võetud, et iga teraapia puhul tuleb selgitada võimujaotust (kes mille üle otsustab) ja teraapia eesmärki (ühiskonnale, lapsele, vanematele jne). Miljööteraapia rõhutab ka seda, kui võrd oluline on kaasata klient muutuste läbiviimisesse tema elus. "Tõist koostöösuhet" nähakse kui ühte olulisemat elementi mis tahes teraapiavormi puhul, seda isegi meditsiinilises mõttes.

Miljööteraapia algusaegadel oli ühiskond üsnagi hierarhiline ning mõnikord tegi juba probleemi olemasolu patsiendil temast madalamat sorti kodaniku. Tänapäeval on aga loomulik, et nii meditsiini kui sotsiaaltöö professionaalid peavad patsienti endaga võrdseks. See pole enam miljööteraapia eripära, nagu oli kunagi.

Mis on iseloomulik tänapäeva miljööteraapiale? Rõhu asetamine struktuurile ning kliendi ja terapeudi vahelisele suhtele ei ole iseloomulik üksnes miljööteraapiale; ainulaadseks võib pidada viisi, kuidas neid kasutatakse. Klient ja miljööterapeut kujundavad ja kasutavad omavahelist suhet, *tehes asju koos*. Loomulikult nad ka räägivad, ja räägivad palju, ent suhte aluseks ja vormiks on nende ühised kogemused ja tegevused, mille kaudu kasutatakse suhet teraapia instrumendina. Teraapia struktuur (erinev erisuguste klientide puhul) väljendub mitte ainult reeglites - see võimendub ka läbi isikliku suhte. Struktuur pole ainult instrument asutuses korra tagamiseks, vaid vahend, mille abil ümbritsev keskkond muudetakse usaldusväärseks, nii et klient suudab sellesse keskkonda jääda. Teraapia struktuur ja suhted tekitavad usaldust ja lootust.

Mulle tundub eriti tähtsana, et kliendi igapäevase elukeskkonna kasutamine teraapia instrumendina on miljööteraapias endiselt oluline. Kliendi miljöo koostisosaks võib olla näiteks igapäevane põranda pühkimine hoolekandeesutuses, alaealise õigusrikkuju vanema abistamine mõne raske otsuse tegemisel, matkamine metsas, lapse abistamine koolitöös jpm. Peamine, mis muudab need igapäevategevused teraapia instrumentideks, on see, et neid tehakse koos kliendiga (ja/või vanematega), tegevusi kasutatakse välja öeldud teraapiliste eesmärkide saavutamiseks ning tulemusi hinnatakse, mõtiskledes töö üle koos oma meeskonna kolleegidega.

Rõhutaksin, et minu meelest on ilmselge - miljööteraapiat saab edukalt rakendada ka väljaspool hoolekandeesutust, kuigi omal ajal arendati miljööteraapia välja just asutustes ja asutuste tarvis, mistõttu jääb see kahtlemata vajalikuks teraapilise töö osaks seda erilist laadi miljöös, mida me nimetame institutsiooniks.

Miljööteraapia põhimõtted:

- töö teeb ära klient, terapeudid teevad selle võimalikuks;
- teraapia instrumentidena saab kasutada igapäevaseid tegevusi

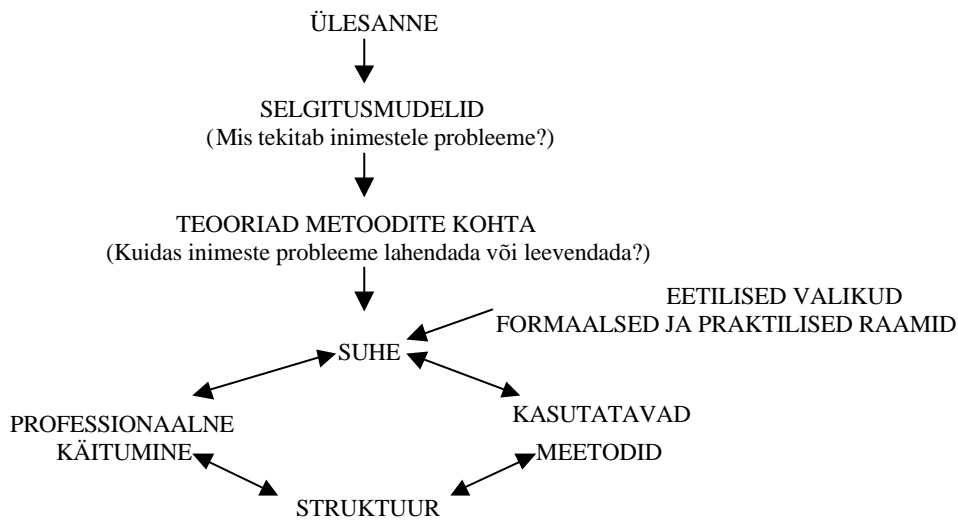
Miljööteraapia sõnastas olulised reeglid, mis puudutavad kogu sotsiaaltööd:

- ülesanne peab olema tehtud avalikult teatavaks
- võimujaotus peab olema selge, professionaalselt juhitud ja kliendi suhtes lugupidav
- töö peab rajanema kogemustel ja põhjalikel erialastel teadmistel
- tuleb arvesse võtta nii juriidilisi kui eetilisi aspekte ja piire

Miljööteraapias on oluline professionaali kui abistaja, juhendaja, kindlate oskuste ja eriliste teadmistega täiskasvanu roll. Terapeudi ülesanne on teha muutused võimalikuks, mitte aga midagi ise muuta. Klient teeb ise ära "sisemise" töö, adub ta seda või mitte, ning ka suure osa sellest tööst, mis on seotud osalemisega teraapilistes ja igapäevastes tegevustes. Professionaali ülesanne on valida tegevused, mida võiks kasutada. Mõningaid tegevusi kasutatakse regulaarselt ja nad moodustavad olulise osa teraapia struktuurist, teisi tegevusi aga kaasatakse teraapiasse käigupealt. Selle kindlakstegemine, kas üht või teist tegevust võiks või peaks kasutama, on tõeline ametialane väljakutse. Kõigepealt peab meeskond läbi arutama, mis on institutsiooni tegevuse üldine eesmärk. Meeskond peab teadma ja läbi arutama ka iga kliendi individuaalse eesmärgi ning need viisid, mida teraapias kasutada. Kindlasti peavad meeskonna liikmed teadma ja meeles pidama paljusid meetodeid ja tehnikaid. Mõni tehnika võib olla lausa igapäevases kasutuses, ilma et seda nähtaks kui tehnikat (nt panna jonniv 7-aastane laps voodisse ilma ähvardusteta on kahtlemata tehnika). Tegevuste üle tuleb aga mõtiskleda, teha valikuid ja mõne aja pärast neid hinnata.

Üks miljööteraapia reegel, mis kehtib iga teraapia kohta, on see, et alati tuleb teha teatud eetilisi, õiguslikke ja ideoloogilisi otsuseid, millest tuleb ka avalikult teada anda.

Joonis 1. Teraapia ja mõjutustöö ülesehitus

Joonis 1 annab ülevaate olulistest teguritest, mida peaks arvesse võtma näiteks siis, kui hakatakse looma uut hoolekandeesutust. Juhin tähelepanu sellele, et need tegurid pole iseloomulikud ainult miljööteraapiale, vaid on seotud kogu psühhosotsiaalse tööga. Asutuse põhiülesanne (nt töötada teatud lasterühmaga) näitab, mis valdkonnast peame valima tööks mudeleid ja teooriaid. Selgitusmudelid võivad olla otseselt seotud kindlate teooriatega kasutatavate meetodite kohta, ent tänapäeval kasutatakse ka niisuguseid probleemi lahendamise meetodeid, mis pole otseselt seotud ühegi selgitusmudeliga. Eetilised valikud, juriidilised ja majanduslikud raamid nagu ka asjatundjate meeskonna oskused ja haridus avaldavad otsest mõju kogu teraapiale. Suhe kliendi ja töötaja vahel peab olema professionaalne ja personaalne, kuid ei tohiks kunagi olla liiga isiklik (suhet tööinstrumendina kasutades nimetatakse seda “kolme P reegliks” – ing.k. *professional*, *personal* ja *private*). Kliendi ja miljööterapeudi vaheline suhe ei piirdu vaid nende kahega. Suhet kui teraapilist instrumenti tuleks arutada ka teiste terapeutidega, et need aitaksid seda hoida. Professionaalne käitumine avaldub igapäevases suhtumises, mida me väljendame, samuti reaktsioonides, mida me kasutame, kui keegi on mõnd reeglit rikkunud, halvasti või hästi käitunud jne. Tavaliselt kirjeldatakse professionaalset käitumist kui toetavat, suunavat, õpetavat, vanaemalikku, distantsi hoidvat jmt. On äärmiselt tähtis, et kõik kolleegid meeskonnas juhinduksid samadest põhimõtetest ning regulaarselt arutaksid omavahel, kuidas nad oma professionaalset käitumist kujundavad. Üks olulisemaid ja raskemaid professionaalseid tegevusviise, mida tuleks kasutada, on “mahutamine”, mis tähendab seda, et ollakse alati olemas ja valmis kliendi probleeme lõpuni ära kuulama.

Miljööteraapia kaks definitsiooni:

Avaram käsitlus

Miljööteraapia on inimese füüsilise ja sotsiaalse keskkonna (miljöö) teadlik ja kriitiliselt läbimõeldud kasutamine muutuste esile kutsumiseks tema ellu. Klient on aktiivne, teraapiainstrumendina kasutatakse igapäevategevusi.

Kitsam käsitlus

Miljööteraapia on tegevuste struktuuri, suhete ja "mahutavuse" korraldusviis, mida kasutatakse institutsionaalses hoolekandes psühholoogilist muutust vajavate noorte puhul.

Uurijad ei ole seni suutnud kokku leppida ühtse definitsiooni suhtes. Kitsama lähenemise puhul eeldatakse, et kuna miljööteraapia arenes välja just institutsioonides, pole seda mõttekas kasutada väljaspool asutuse seinu. Teised uurijad (sh mõned miljööterapeudid) märgivad aga, et lapsi, kes tegelikult vajavad institutsionaalset hoolekannet, on väga vähe.

Järgnevalt mõned näited igapäevategevustest ja valdkondadest, mida saab kasutada muutust või arengut soodustavate instrumentidena:

- 1) kool/töö
- 2) rühma liikmeks olemine
- 3) kooselu
- 4) tervis ja hügieen
- 5) elukool
- 6) konfliktide lahendamine
- 7) söögivalmistamine, lauakatmine
- 8) toimetulek
- 9) majandamine
- 10) loodus
- 11) sport
- 12) individuaalsed oskused
- 13) koristamine, pesemine

Iga valitud instrument vajab oma meetodit ja peab olema seotud vastava professionaalse käitumise, suhte ja tegevuse struktuuriga teraapia eri perioodidel või faasides.

Tabel 1. Miljööteraapia eesmärgid ja ülesanded

	Laps	Professionaalid
Peamine eesmärk	saavutada sotsiaalne pädevus ja iseseisvus	kujundada ja pakkuda soodsat miljööd muutusteks ja arenguks
Peamised ülesanded	avastada võtta osa õppida ja harjutada seoseid luua ja muutuda	struktuur professionaalne tegevus suhted ärakuulamine

Küsimused aruteluks:

1. Miljööteraapia nõuab kindlalt (nii tõhususe mõttes kui ka eetilistest nõuetest lähtuvalt), et muutus kliendi elus toimuks tema poolt valitud tempos. Tegelikult saab laps selle üle harva ise otsustada ega pruugi ka täiel määral mõista, mis temaga toimub.

Kas on võimalik, et paigutame lapse vastu tema tahtmist hoolekandeesutusse ja ta areneb sellele vaatamata iseseisvalt, oma loomusele vastavalt?

Kas head miljööteraapiat saaks kujundada ja kasutada ka noortevanglates? Missugune on olukord Teie riigis hetkel? Lähitulevikus? Kuidas oleks võimalik rakendada miljööteraapiat? Kirjeldage teraapia ülesehitust, teraapilist suhet, professionaalset tegutsemist ja meetodeid.

Professionaalil on väga lihtne lapse arengut forsseerida. Kuidas saaks sellest hoiduda?

2. Sotsiaaltöös peetakse tavaliselt vajalikuks teha kliendile teatavaks töö eesmärk. Samas ei pruugi noored täiel määral aru saada, mida ja miks nendega tehakse. Isiksuslikud muutused ei sünni kunagi vastupanuta. Miljööteraapias püütakse klienti enamasti mõjutada avalikult, kuid on ka varjatud viise.

Missugused on Teie riigi professionaalide tavad?

Kas on võimalik leida "hea manipuleerimise" viis ja kuidas eristada seda kahjulikust taganttõukamisest?

3. Milliseid igapäevategevusi kasutate teraapia instrumentidena teadlikult ja milliseid teadvustamata?

Valige üks-kaks instrumenti ja kirjeldage, kuidas saaks neid konkreetse inimese puhul kasutada. Kirjeldage teraapia struktuuri, teraapilist suhet, professionaalset käitumist ning tähtsamaid ülesandeid, mida noore ette püstitate.

Tõlkis **Liina Rändvee**

Vabatahtliku sotsiaaltöö teoreetilisi käsitlusi

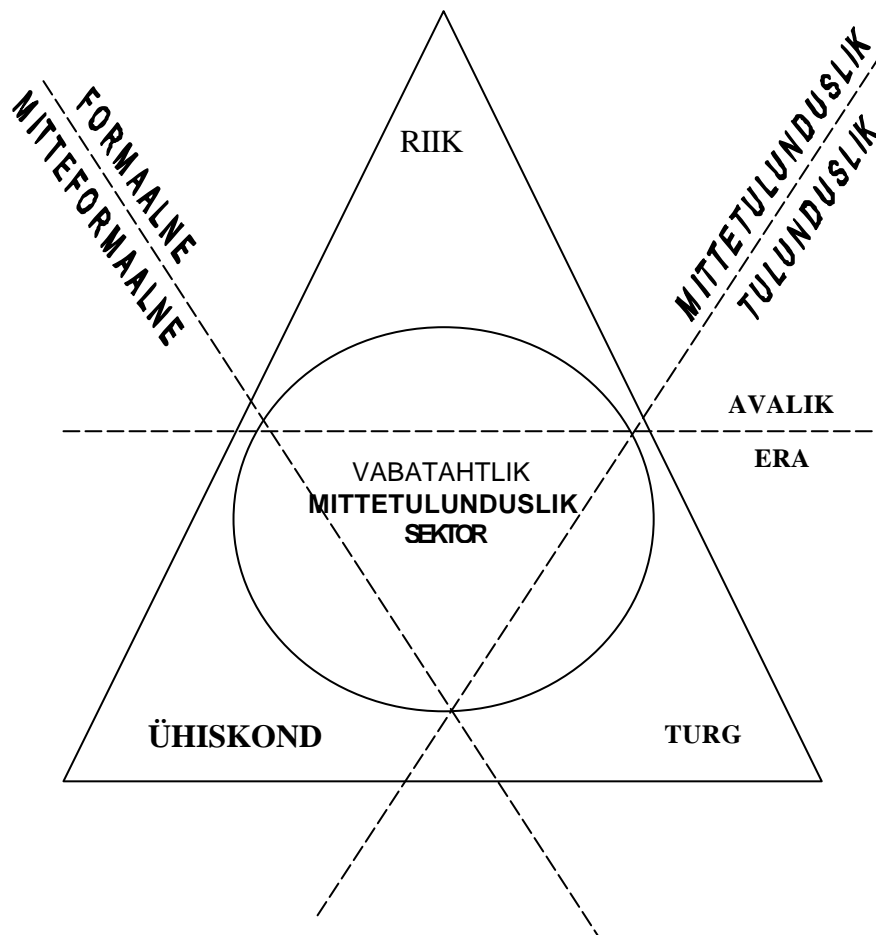
Ester Liinak

Tallinna Pedagoogiline Seminar
sotsiaaltöö eriala diplomand

Vabatahtlikku sotsiaaltööd on seni Eestis üsna vähe uuritud. Samuti on raske täpselt määrata, kus läheb piir vabatahtliku töö ja vabatahtliku sotsiaaltöö vahel. Käesolevas artiklis tugineb autor oma diplomitöö materjalidele ja annab teoreetilise ülevaate vabatahtlikust sotsiaaltööst.

Vabatahtlikuks nimetatakse sellist tegevust kogukonna või selle üksikute liikmete heaks, mis hõlmab konkreetsetes kogukonnas kehtivatest lähimaste normidest väljapoole jäävat kaasinimeste abistamist või muid selle kogukonna vajadustega seotud tegevusi (Seilenthal 1997, 51). Vabatahtliku töö võimalus on eriti oluline mittetulundusühingutele, kes pakuvad sotsiaalteenuseid. Sotsiaalteenused, mida pakuvad vabatahtlikud, on sageli klientide hinnangul erilise tähendusega: vabatahtlikud on palju enam orienteeritud rohujuure tasandile kui avaliku sektori töötajad. Neil on paremad infoallikad kui avalikel teenistujatel (näiteks seetõttu, et nad elavad samas piirkonnas, kus klientki), neil on samasugused kogemused nagu kliendil (mis on eneseabigruppide puhul oluline) või on neil tahtmine veeta kliendiga rohkem aega, kui ametnik seda endale lubada võib (Badelt 1989, 168).

Sotsiaalvaldkonnas töötavate vabatahtlike organisatsioonide ja vabatahtliku sotsiaaltöö teoreetiline ja empiiriline uurimine ja tema rollide määramine algas heaoluriikides 1970ndate aastate alguses (Kuhnle & Selle 1995, 1). Eri autorid kasutavad vabatahtliku sotsiaaltöö käsitlemisel erinevaid definitsioone. Ka eri riikides on vabatahtlikku sotsiaaltööd defineeritud erinevalt. See sõltub konkreetse riigi sotsiaalpoliitikast (konservatiivne/korporatiivne, liberaalne või sotsiaaldemokraatlik mudel), samuti majandusest, riigi ajaloolist, kultuurilisest eripäras, ühiskonna aktiivsusest ja religiooni rollist (Kuhnle & Selle 1995, 5; James 1989, 8). Lähtudes Eesti sotsiaalpoliitilisest, majanduslikust ja ajaloolisest taustast ning praegusest sotsiaalsüsteemist, väljendab vabatahtliku sotsiaaltöö definitsiooni kõige paremini Pestoffi sotsiaalsfääri kolmnurk (vt joonis 1). Rootsi politoloogiprofessor Victor Pestoff'i sotsiaalsfääri kolmnurk (*welfare triangle*) sisaldab traditsioonilisi komponente: riik, turg ja kogukond/ühiskond. Pestoff asetab vabatahtliku kasumit mittetaotleva sektori kolmnurga keskmesse. See ei näita mitte vabatahtliku sektori keskset rolli sotsiaalsüsteemis, vaid viitab sellele, et kolmas sektor sisaldab nii turu-, riiklikku kui ka mitteformaalset elementi. Kolmas sektor sotsiaalsüsteemis on küll vabatahtlik ja mittetulunduslik ning enamasti eraorganisatsioon, kuid sisaldab ka avaliku teenuse pakkumist. Kuigi sotsiaalsfääri kolmas sektor on peamiselt mittetulunduslik, tuleb ka siin lähtuda kuluefektiivsusest ja reaalsest teenuste vajadusest (Svetlik 1995, 199-200).

Joonis 1. Pestoffi sotsiaalsfääri kolmnurk (Svetlik 1995, 200).

Pestoffi sotsiaalsfääri kolmnurk kujutab vabatahtliku sotsiaaltöö jaoks vajalikke tingimusi, selle ressursse ja tegevuspõhimõtteid. Riikliku sektori panus on finantsressursid, samuti vajaliku õigussüsteemi ja sotsiaalpoliitika olemasolu. Vabatahtlik sektor pakub tasuta tööd tegevaid vabatahtlikke, teadmisi, empaatiat ja altruismi. Kommertssektor toob sisse palgalised töötajad ning teenuste osalise või täieliku finantseerimise (Svetlik 1995, 200).

Pestoffi käsitlust täiendab Kuhnle & Selle (1995, 19-21) vabatahtliku sotsiaaltöö definitsioon: Vabatahtlik sotsiaaltöö on heategev, tulu mittetoov sotsiaalteenuste osutamine kogukonna või selle liikmete heaks, mis hõlmab konkreetsetes kogukonnas kehtivatest normidest väljapoole jäävaid ülesandeid või inimrühmi ja mis ehitatakse üles võrdsele suhtele abistaja ja abistatava vahel. Psühholoogiliselt on see sõltumatu vahekord.

Eesti sotsiaaltöö I kongressil 1997. aastal käsitles seda teemat Riina Kiik, tutvustades oma magistr töö tulemusi. Vabatahtliku sotsiaaltöö all mõistetakse sotsiaalse suunitlusega tegevust, mille eesmärk on ennetada või lahendada sotsiaalseid probleeme. Tegevus on suunatud indiviidide ja gruppide heaolu suurendamisele. Tööd teevad kas vabatahtlikud mõne organisatsiooni raames või vabatahtliku organisatsiooni poolt palgatud inimesed. Eristatakse otsest (abiandmine inimese heaolu ja elukvaliteedi parandamiseks) ja kaudset (avaliku arvamuse kujundamine) vabatahtlikku sotsiaaltööd (Kiik 1998, 237).

Vabatahtlik sotsiaaltöö Eesti kolmanda sektori organisatsioonide igapäevases tegevuses toimub projektide ja avalike teenuste osutamise teel. Projektitöö ja avalike teenuste osutamine annab küll võimaluse organisatsiooni jätkusuutlikuks eksisteerimiseks, kuid samas allumine avaliku sektori reeglitele ja sõltuvus riiklikust finantseerimisest muudab küsitavaks kolmanda sektori organisatsioonide iseseisvuse ja vastutusvõime. Nendest heaoluriikide senistest kogemustest on võimalik õppida ning eelkõige just selleks, et vältida negatiivseid kogemusi ja arenguid.

Kasutatud kirjandus

- Badelt, C.** (1989). Government versus Private Provision of Social Services: The Case of Austria. Teoses: James, E. (editor) *The Nonprofit Sector in International Perspective. Studies in Comparative Culture and Policy.* Oxford University Press. New York.
- James E.** (editor) (1989). *The Nonprofit Sector in International Perspective. Studies in Comparative Culture and Policy.* Oxford University Press. New York.
- Kiik, R.** (1998). Vabatahtlik sotsiaaltöö Põhjamaades. Teoses: Eesti Sotsiaaltöö I Kongress Sotsiaaltöö muutuvus ühiskonnas. Ettekanded. Tallinn.
- Kuhnle S. & Selle, P.** (1995). *Government and Voluntary Organizations. A relational perspective.* Avebury. Aldershot. England.
- Seilenthal, A.** (1997). Sotsiaalametnike ja vabatahtlike abistajate koostöö võimalikkusest. Teoses: Eesti Sotsiaaltöö I Kongress. Ettekannete teesid. Tallinn
- Svetlik I.** (1995). The voluntary sector in a post-communist country: the case of Slovenia. Teoses: Kuhnle S. & Selle, P. *Government and Voluntary Organizations. A relational perspective.* Avebury. Aldershot. England.

Mõttevara

Nobeli kirjanduspreemia laureaadid on öelnud:

“Kõikidest haletsemisväärsetest osadest, millistesse inimene võib sattuda, on kõige haletsemisväärsem see, kus ta näib tugevamana kui ta seda tegelikult on.

Theodor Mommsen (1817 – 1903)

Me oleme kõik nõrgad ja patused, kuid millegipärast on meie loomuses kalduvus hakata ühte ülistama teiste ees.

Selma Lagerlöf (1858 – 1940)

See, kes endas kannab päikest, ei hakka otsima valgust kusagilt mujalt.

Ei ole süngeid aegu, on vaid sünged inimesed.

Romain Rolland (1866 – 1944)

Igäiks, kes sammub elus mööda oma rada, on kangelane. Igäiks, kes teostab selle, milleks ta on suuteline, on kangelane.

On parem taluda kurja kui seda põhjustada.

Hermann Hesse (1877 – 1962)

Sõda – see on kuritegu, mida võit ei heasta.

Ei ole midagi võimsamat sõnast. Arukate järelduste ja üllaste mõtete rivist ei ole võimalik läbi tungida. Sõna võitleb meeleehtlikult ja vallutab kindlusi. Sõna on nähtamatu sõjariist. Ilma temata oleks maailm toore jõu võimuses.

Anatole France (1844 – 1924)

Kahetseda oma vigu sedavõrd, et neid mitte enam korrata - see on tõeline kahetsemine.

Pole midagi suursugust selles, kui ollakse üle teisest. Tõeline suursugusus avaldub, kui ollakse üle oma endisest minast.

Inimesed otsivad alati lühemaid teid õnne juurde. Neid aga ei ole.

Ernest Hemingway (1899 – 1961)

Haigus on tühiasi, kui inimesel on keegi, kes teda on alati valmis lohutama. Kui aga pole kedagi – vaat siis alles saab selgeks, mida tähendab olla haige.

Halldor Kiljan Laxness (1902-1998)

Elu suur küsimus seisneb selles, kuidas elada inimeste keskel.”

Albert Camus (1913 – 1960)

Koostanud Jüri Raudsepp

Allikaks, kust meile tuntumate tippkirjanike öeldu kohta valik sai tehtud, on sarjas “Klassitseskaja filosofskaja mõsl” ilmunud raamat “? forismõ laureatov nobelevskoi premii po literature” (Minsk, 2000).